

AKADEMİK DÜŞÜNCE DERGİSİ HAKKINDA

1. Akademik Düşünce Dergisi (ADD) 2020 yılında yayın hayatına başlayan ve yılda iki sayı çıkarılan, çifte-kör hakemlik sürecinden geçen bilimsel makalelerin yayımlandığı, açık erişimli ve ulusal bir dergidir.
2. ASOS İndeks, Cite Factor ve Scientific Index Service tarafından taranmaktadır.
3. Akademik Düşünce Dergisi yayın sürecinde Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'nde belirtilen hususları uygulamaktadır. Buna ek olarak yayın etiği, etik görev ve sorumluluklarda açık erişim olarak Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayımlanan ilkeler benimsenmiştir.
4. Tüm çalışmalar Turnitin programı tarafından taranmaktadır. Benzerlik oranı %15'i geçen çalışmalar değerlendirmeye alınmamaktadır.

YAYIN BİLGİLERİ

Yayımlayan Kurum	Akademik Düşünce Enstitüsü Derneği
Yayınevi	Akademik Düşünce Yayınları
Adres	Esnevler Mahallesi, 408. Sokak, 9/1, Atakum/Samsun
Website	akademikdusunce.org.tr/dergi
Dergipark	dergipark.org.tr/tr/pub/akademikdusunce
E-mail	dergi@akademikdusunce.org.tr
KEP Adresi	akademikdusunce@hs01.kep.tr
Telefon	0850 305 10 75 (Akademik Düşünce Enstitüsü Derneği) 0532 594 43 73 (Kaan AKMAN- İmtiyaz Sahibi)
WhatsApp	0850 305 10 75
Yayın Tarihi	29.06.2024

İMTİYAZ SAHİBİ

Kaan AKMAN

Akademik Düşünce Enstitüsü Derneği Adına

EDİTÖRLER

Aynur TEKKE

Akademik Düşünce Enstitüsü Derneği Adına

Dr. Aybala LALE KAHRAMAN

Akademik Düşünce Enstitüsü Derneği Adına

YAYIN KURULU

Doç. Dr. Merve Suna ÖZEL ÖZCAN, Kırıkkale Üniversitesi /Uluslararası İlişkiler

Doç. Dr. Kıvanç DEMİRCİ, Bitlis Eren Üniversitesi/Kamu Yönetimi

Dr. Öğr. Üyesi Ali EROL, Kırklareli Üniversitesi/Maliye

Dr. Öğr. Üyesi Berfin GÖKSOY SEVİNÇLİ, Bitlis Eren Üniversitesi/Kamu Yönetimi

Dr. Öğr. Üyesi Fırat Cem DOĞAN, Hasan Kalyoncu Üniversitesi/İktisat

Arş. Gör. Dr. Merve MERT, Nişantaşı Üniversitesi/İşletme

Arş. Gör. Dr. Tülay DEMİR, Artvin Çoruh Üniversitesi/Kamu Yönetimi

Öğr. Gör. Dr. Erdal GÜLER, Bartın Üniversitesi, Kamu Yönetimi

Öğr. Gör. Dr. Hülya KÜÇÜK BAYRAKTAR, Kafkas Üniversitesi/Kamu Yönetimi

Öğr. Gör. Dr. Ozan YETKİN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi/Kamu Yönetimi

Arş. Gör. Oğuzhan KOCA, Ankara Üniversitesi/Kamu Yönetimi

Öğr. Gör. Büşra DOĞAN, Kırgızistan Uluslararası K. Ş. Toktomamatov Üniversitesi/İktisat

Öğr. Gör. Fatma NALBANT, Artvin Çoruh Üniversitesi/Kamu Yönetimi

Dr. Veli Ercan ÇETİNTÜRK, Bağımsız Araştırmacı, Kamu Yönetimi

Dr. İsmail Sarp AYKURT, Bağımsız Araştırmacı, İletişim Bilimleri

İrem Ece AKPINAR, İstanbul Aydın Üniversitesi /Kamu Yönetimi

Muhammed AKSU, Akademik Düşünce Enstitüsü/Kamu Yönetimi

DİL EDİTÖRLERİ

Türkçe

Öğr. Gör. Fatma NALBANT

Artvin Çoruh Üniversitesi

İngilizce

Arş. Gör. Merve BAŞKUTLU

Kafkas Üniversitesi

SAYI HAKEM KURULU¹

Prof. Dr. Nuray BAYRAKTAR	Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet İŞLER	Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Asım Mustafa AYTEN	Abdullah Gül Üniversitesi
Doç. Dr. Emre ÇITAK	Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Kadriye Topçu	Konya Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan SARICAOĞLU	Trabzon Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdal BAYAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fahri DANIŞ	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kadir Ertaç ÇELİK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mesut BOSTAN	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sait GÜLSOY	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezgin SEZGİN	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuba SÜTLÜOĞLU	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Selçuk TEKİN	Trakya Üniversitesi
Dr. Emre KESER	Bağımsız
Dr. Nurullah ÇETİN	Bağımsız

¹ Sayı Hakem Kurulu ünvan ve alfabetik sıraya göre sıralanmıştır.

01

Editörlerin Sunuşu
Editors' Note
Aynur TEKKE-Aybala LALE KAHRAMAN

MAKALELER - ARTICLES

03

Mavi Anadoluçuluk Fikrinin Türk Yönetim Geleneği Açısından Değerlendirilmesi
Evaluation of The Idea of Blue Anatolianism in Terms of Turkish Management Tradition
Tuna ÇELİK

18

Türk Vergi Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesinin Değerlendirilmesi
Evaluation of Legal Security Principle in Turkish Tax Law
Fatma MUTLU

30

Han ve Caesar Asparuh ve Tervel Hanlar Dönemlerinde Tuna Bulgar-Doğu Roma İlişkileri 697-718
Danube Bulgarian State-Eastern Roman Empire Relations During the Reigns of Asparuh and Tervel Khan 697-718.
Kaan AKAR ve Merve ALTAY

49

1990'lardan Günümüze Türkiye'ye Yönelen Uluslararası Göçün Mekânsal Bir Resmi
From The 1990's To The Present a Spatial Picture Of International Migration to Türkiye
Yasemin ÇAKIRER ÖZSERVET ve Hilal KURUOĞLU

KİTAP İNCELEMELERİ - BOOK REVIEWS

81

İmaj-Görmenin Kültür ve Politikası
Ayşegül DÜZGEL

90

Liberalizm Neden Çöktü?
Mücahit DİZMAN

SUNUŞ

Bilimsel ve akademik araştırmaların hızla ilerlediği ve bilgiye erişimin giderek kolaylaştığı günümüzde dergimizin yeni sayısını sizlere sunmaktan büyük mutluluk duyuyoruz. Akademik Düşünce Dergisi olarak disiplinlerarası çalışmaların ve yenilikçi araştırmaların bir araya geldiği sayımızda akademik bilgi birikimini genişletmeyi amaçlıyoruz. Bu sayımızda, farklı alanlardan gelen özgün makaleler, güncel araştırma sonuçları ve önemli bilimsel bulgular yer almaktadır. Her biri titiz bir hakem değerlendirme sürecinden geçirilmiş olan bu çalışmalar, alanlarındaki bilgi boşluklarını doldurmayı ve yeni bakış açıları sunmayı hedeflemektedir.

Akademik Düşünce Dergisi'nin bu sayısında üç araştırma makalesi, bir derleme makale ve iki kitap incelemesi olmak üzere toplam altı çalışma yer almaktadır.

Tuna ÇELİK “**Mavi Anadoluçuluk Fikrinin Türk Yönetim Geleneği Açısından Değerlendirilmesi**” başlıklı makalesinde, Mavi Anadoluçuluk temsilcilerinin savlarını ve bu savları desteklemek için kullandıkları dayanakları incelemiştir. Çalışmada ilgili düşünceye yönelik eleştiriler ele alınmaktadır. Yine çalışma kapsamında Türk yönetim geleneği ile ilgili metinlerde tartışılan kavramlara dair bir harita oluşturulmuştur. Mavi Anadoluçuluk fikrinin Türk yönetim geleneği ile ilgili kavramlara getirdiği açıklamaları değerlendirmeyi hedefleyen çalışmada, Mavi Anadoluçuluk fikrine dair izler yer almaktadır.

Fatma MUTLU, “**Türk Vergi Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesinin Değerlendirilmesi**” başlıklı makalesinde, devletin vergilendirme yetkisinin hukuki güvenlik ilkesi çerçevesinde nasıl sınırlandırıldığını ve bu ilkenin önemini ele almaktadır. Hukuki güvenlik ilkesinin, hukuk kurallarının sık sık değişmemesi ve geriye dönük olarak bireylerin kazanılmış haklarına zarar vermemesi gerektiğini vurguladığını belirten yazar, yürürlükteki kanunların açık ve anlaşılır olmasını, bireylerin geleceğe yönelik ekonomik ve mali planlarını güven içinde yapabilmelerini sağladığının altını da çizmektedir.

Kaan AKAR ve *Merve ALTAY*, “**Han ve Caesar Asparuh ve Tervel Hanlar Dönemlerinde Tuna Bulgar-Doğu Roma İlişkileri 697-718**” başlıklı çalışmalarında, Kubrat Han tarafından kurulan Büyük Bulgar Devleti'nin yıkılmasının ardından, Kubrat Han'ın oğlu Asparuh'un önderliğinde Bulgar halkının göçü ve yeni bir devletin kuruluş sürecini ele almaktadır. Çalışma, Tuna Bulgar Devleti'nin kuruluşunu ve Asparuh ile Tervel Han dönemlerinde Doğu Roma İmparatorluğu ile olan siyasi ilişkilerini incelemektedir.

Yasemin ÇAKIRER ÖZSERVET ve *Hilal KURUOĞLU* tarafından hazırlanan “**1990'lardan Günümüze Türkiye'ye Yönelen Uluslararası Göçün Mekansal Bir Resmi**”

başlıklı makalede, son 30 yılda Türkiye'ye yönelen uluslararası göçün mekânsal izleri ve bu izlerden hareketle geliştirilebilecek politika önerileri ele alınmaktadır. Çalışma, Türkiye'nin göç dinamiklerini üç ayrı dönemde incelemektedir: 1990-2000 yılları arası, Türkiye'nin göç veren ülkeden transit göç ülkesine dönüşüm sürecini; 2000-2011 yılları arası transit göç sürecinden kalıcı göç alan ülkeye geçiş sürecini ve 2011 sonrası dönem Türkiye'nin özellikle sığınılan bir ülkeye dönüşme sürecini kapsamaktadır. Bu üç süreç boyunca ülke çapında şehirler ve yerleşmeler anlamında mekânsal izlerin okunmasına odaklanılmıştır. Literatür taraması ve içerik analizi yöntemleri kullanılarak, göçmenlerin dönemsel mekânsal dağılımları tespit edilmiştir. Çalışma özellikle göçmenlerin giriş yaptığı ve diğer ülkelere geçiş için yoğunlaştığı sınır bölgelerine odaklanılmasının önemine dikkat çekmektedir. Çok aktörlü ve çok boyutlu yaklaşımların önemine vurgu yapan çalışma, yerel aktörlerin ön plana çıkarılması, yasal ve kurumsal faaliyetlerin yanı sıra ekonomik, psikolojik ve sosyolojik faaliyetlere ve kapsayıcı kentsel tasarım anlayışına yer verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Son olarak, *Ayşegül DÜZGEL*, “**İmaj-Görmenin Kültür ve Politikası**” ve *Mücahit DİZMAN* “**Liberalizm Neden Çöktü?**” başlıklı kitaplara dair inceleme yapmışlardır.

Bu sayımıza çalışmalarıyla katkı sağlayan değerli yazarlarımıza, görüş ve değerlendirmeleriyle sayımızda hakemlik yapan kıymetli hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

Aynur TEKKE & Aybala LALE KAHRAMAN

Editörler

MAVİ ANADOLUCULUK FİKRİNİN TÜRK YÖNETİM GELENEĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

(Evaluation of The Idea of Blue Anatolianism in Terms of Turkish Management Tradition)

Tuna ÇELİK¹

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 02.04.2024

Makale Kabul Tarihi: 12.06.2024

DOI: 10.53507/akademikdusunce.1463539

ÖZ

Mavi Anadoluçuluk, Cevat Şakir Kabaağaçlı tarafından temelleri atılan, başta tarihçiler ve arkeologlar olmak üzere birçok araştırmacının fikir dünyasını derinden etkileyen bir düşünce sistemidir. Mavi Anadoluçuluk'un temel savı, Yunan ve Roma medeniyetlerinin kökeninin Anadolu olduğu ve bu medeniyetlerin Yunan kültürüne mal edilmesinin büyük bir hata olduğudur. Mavi Anadoluçuluk düşüncesinin fikir babası Halikarnas Balıkcısı mahlaslı Cevat Şakir Kabaağaçlı, en önemli sözcüsü ise Sabahattin Eyüboğlu'dur. Fikrin akademik tarafı Azra Erhat ile desteklenirken, arkeoloji alanında Fahri Işık ve mitoloji alanında Derman Bayladı ön plana çıkmaktadır. Çalışmada ilk olarak, Mavi Anadoluçuluk temsilcilerinin savları ve bu savlarını ispat etmek için kullanmış olduğu dayanaklar ele alınmıştır. Ardından, diğer düşünürler tarafından Mavi Anadoluçuluk fikrine yöneltilen eleştiriler açıklanmıştır. Son bölümde ise Türk yönetim geleneği ile ilgili metinlerde tartışılan temel konulardan bir kavram haritası oluşturulmuştur. Çalışmanın amacı, Mavi Anadoluçuluk fikrinin Türk yönetim geleneği ile ilgili kavramlara getirmiş olduğu açıklamaları değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, Anadolu, Mavi Anadoluçuluk, Yönetim Geleneği

ABSTRACT

Blue Anatolianism is a system of thought that deeply affects the intellectual world of many researchers, especially historians and archaeologists. Cevat Şakir Kabaağaçlı is the founder of this idea. The main argument of the idea of Blue Anatolianism is that Greek and Roman civilizations originated from Anatolia and it is a big mistake to attribute these civilizations to Greek culture. Cevat Şakir Kabaağaçlı, nicknamed the Fisherman of Halicarnassus, is the father of the idea of Blue Anatolianism, and the most important spokesperson is Sabahattin Eyüboğlu. The academic side of the idea is supported by Azra Erhat, Fahri Işık and Derman Bayladı are in the field of mythology and archeology of Blue Anatolianism. In the study, firstly, the arguments of the representatives of Blue Anatolianism and the grounds they used to prove these arguments were discussed. Then, the criticisms directed to the idea of Blue Anatolianism by other thinkers are explained. Finally, a concept map was created from the main topics discussed in terms of Turkish administrative tradition. The aim of the study is to evaluate the explanations of the idea regarding the concepts of the Turkish management tradition.

Keywords: Civilization, Anatolia, Blue Anatolianism, Management Traditions

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim Bilimleri Ana Bilim Dalı, celiktunahacettepe@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7889-7327.

Giriş

Cevat Şakir Kabaağaçlı, 1890 yılında Girit'te doğmuştur. Babası Mehmet Şakir Paşa, büyükelçi olarak Atina'da görev yapmıştır. Bu sebeple, Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın çocukluk yılları Atina'da geçmiştir. Babasının görevinin bitmesi üzerine Büyükkada'ya dönerler ve Kabaağaçlı, mahalle mektebinde okula başlar. 1907 yılında Robert Koleji'ni bitirir ve aynı yıl Oxford Üniversitesi Yeni Çağ Tarihi Bölümü'ne girer. Öğrencilik yıllarında birçok Avrupa ülkesini gezer ve ziyaret etmiş olduğu ülkelerin sanat ve kültürlerini tanır. Çeşitli gazete ve dergilerde farklı isimler ile çeviri, öykü, hikâye ve şiir gibi edebi eserler verir (Asiltürk, 2015: 23 -26). 1914 yılında çiftlik evlerinde babası ile tartışır ve tartışma sırasında kaza kurşunu ile babası ölür. Cevat Şakir Kabaağaçlı, on dört yıl hapis cezasına çarptırılır fakat erken tahliye olur (Yetgin, 2018: 129). Resimli Hafta Dergisi'nde 13 Nisan 1925 tarihinde yazdığı "Hapishanede İdama Mahkûm Olanlar Bile Bile Asılmaya Nasıl Giderler?" başlıklı makalesi yüzünden İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanarak Bodrum'a sürgüne gider.

Cevat Şakir Kabaağaçlı; Bodrum'da yaşadığı sürgün yıllarında sık sık küçük kayıklar ile denize açılmaktadır. İlk zamanlar Gökova'yı keşfe dalmış, ardından dostlarının aklına mavi yolculuğun tohumlarını serpiştirmeye başlamıştır. Literatürde yer alan kaynaklarda kesin bir tarih olmamakla birlikte ilk toplu mavi yolculuğun 1945 veya 1946 yılında gerçekleştirildiği düşünülmektedir (Boratav, 2022). Farklı zamanlarda yolculuğa katılanlar arasında, Mavi Anadoluçuluk fikrinin temel savunucuları olan Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu gibi isimler de vardır. Yolculuklar, yeterli donanımına sahip olmayan küçük teknelerde yapılmıştır. Teknelerin kıyılarına yanaştığı esnada yolcular, buldukları yerdeki anıt ve tapınak gibi tarihi mekanları gezmiş ve yerel halk ile iletişime geçmişlerdir. Yapılan bu geziler, Mavi Anadoluçuluk fikrinin temelini oluşturmaktadır. Azra Erhat, "Mavi Yolculuk" adlı kitabında Didim gezisinden bahsederken (Erhat, 1962: 36-37):

Yanlış; Türkiye'yi Doğu, Yunanistan'ı Batı sayan, uygarlığın kaynağını Yunan mucizesi dediği gökten inme bir kavrama inanan görüşte ve bizim için çok zararlı bu görüşün yüzyıllardır silinememesinde aramalı. Ama doğrusunu ister misiniz, biz de suçluyuz. Batı uygarlığının kaynağı Anadolu'dadır, en değerli kalıntıları bizdedir. Bu gerçeği dünyaya yaymak, kafalara yerleştirmek için gösterdiğimiz çabalar yetersizdir.

Fotoğraf 1. Mavi Yolculuk (1968).

Kaynak: Boratav, 2022.

1968 yılındaki mavi yolculuk, Fotoğraftakiler: 1. Samih Rıfat, 2. David Siesby, 3. Alev Ebuzziya Siesby, 4. Osman Çalık, 5. Afife Batur, 6. Azra Erhat, 7. Sabahattin Batur, 8. Siren Çalık, 9. Ersen Gürsel, 10. Müfide Çalık, 11. Cavidan Göral, 12. Selçuk Batur, 13. Sabahattin Eyüboğlu, 14. Müntekim Öktem, 15. Şadi Çalık

Halikarnas Balıkçısı; Türk edebiyat tarihinin önde gelen şairleri Yahya Kemal Bayatlı ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından geliştirilen “Nev-Yunanilik” isimli edebi görüşü benimsemiş ve düşüncenin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu edebi görüş, Antik Yunan kaynaklarını temele almakta ve Akdeniz kültüründen beslenmektedir. Yazar, edebi görüşü ile birlikte Anadoluçuluk düşüncesi ve Türk Tarih Tezi’nden faydalanmış ve Mavi Anadoluçuluk fikrini ortaya koymuştur (Karataş, 2014: 11).

Mavi Anadoluçuluk fikri; başta Halikarnas Balıkçısı olmak üzere Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat ve Vedat Günyol gibi düşünürler öncülüğünde savunulmuştur. Fikrin amacı, Türk kimliğini Batı ile ilişkilendirmek ve kimliğe yeni bir boyut kazandırmaktır (Yıldırım, 2012: 246). Günyol; “Türklük bir anlaşma bir ‘consensus’ işidir. Safkan Türk yoktur. Yüzyıllarca çeşitli uygarlıkların gelip geçtiği, izler bıraktığı Anadolu bir ırklar bileşimi, potasıdır.” demiştir (Günyol, 1991: 27). Bu söz, Mavi Anadoluçuların millet ve tarih algısını özetler niteliktedir.

Türk yönetim geleneği; Türklerin farklı zamanlarda ve çeşitli coğrafyalarda kurmuş oldukları devletlerde, devlet yönetiminde benimsedikleri uygulamaları ve bu uygulamaların devamlılığını tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Mavi Anadoluçuluk fikri savunucuları; Türk tarihi ve toplumsal yapısı, Anadolu medeniyetlerinin kökeni, Türk kültürü ve edebiyatı

gibi konular hakkında, farklı türlerde eserler kaleme almışlardır. Bu açıdan bakıldığında her ne kadar kendileri “yönetim geleneği” kavramını kullanarak özel bir çalışma yapmasalar ve spesifik bir yönetim anlayışı ortaya koymasalar da Mavi Anadoluçuluk fikrinin Türk yönetim geleneği açısından nasıl bir zemine oturduğu, kamu yönetimi açısından önem arz etmektedir.

1. Mavi Anadoluçuluk Fikrinin Temel Savları ve Dayanakları

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemi ile birlikte ulusal bir bilinç oluşturma çabası başlamıştır. Bu çaba, uzun yıllar edebiyattan tarihe sanattan kamu yönetimine kadar farklı alanlarda kendisini göstermiştir. Amaç, Batı'yı örnek alarak Türk toplumunu çağdaş uygarlık yoluna sokmak ve ülkede köklü bir dönüşüm sağlamaktır. Eski düşünce sisteminden kurtulmak amacı ile özellikle kültür ve eğitim faaliyetlerine büyük önem verilmiştir. Türk kültürünün kökenini tespit etmek için dil ve tarih çalışmalarına öncelik verilmiştir (Akgün, 2020: 314).

Türk Tarih Tezi, Orta Asya'dan başlayarak Anadolu'ya kadar uzanan coğrafyada etnik devamlılık olduğu fikrine dayanmaktadır. Hititler veya Sümerler'in Orta Asya coğrafyasına dayandırılması, Türk kimliğine çağdaş bir aidiyet kazandırmıştır. Ancak yeni sistemin kurucu felsefesini de oluşturan bu husus, farklı kesimler tarafından eleştirilmiş ve konuya alternatif yaklaşımlar getirilmiştir. Tam bu noktada karşımıza Mavi Anadoluçular çıkmaktadır. Mavi Anadoluçuluk fikri, 1940'lı yıllardan itibaren kendisini göstermeye başlamıştır. Literatürde fikir; edebi bir akım, kültürel bir tavır, tarih tezi veya Batılılaşma ekolü gibi farklı şekillerde anılmaktadır (Danış, 2023: 213).

Mavi Anadoluçuluk fikri, örgütlü ve kurumsal yapıdan uzak bir görüntü sergilemektedir. Fikri savunan düşünürler, düzenli bir şekilde dergi veya kitapta yayın yapmamışlardır. Yazarlar, kendi başlarına yazılarını kaleme almış ve düşüncelerini geniş kitlelere duyurma fırsatı yakalayamamışlardır (Şenol, 2009: 112). Mavi Anadoluçuların fikirlerini geniş kitlelere duyurmak gibi bir arzularının olup olmadığı da ayrıca bir tartışma konusudur.

Mavi Anadoluçuluk fikrinin merkezinde konumlanan en önemli düşünce, uygarlığın Batı Anadolu'da (özellikle İyonya'da) doğduğu ve buradan diğer medeniyetlere yayıldığı fikridir. Mavi Anadoluçular, iddialarını savunurken antropoloji ve mitoloji gibi çeşitli alanlardan faydalanmış ve farklı araştırma teknikleri kullanmışlardır. Mavi Anadoluçuluk fikrinin önemli iddiaları ve savlarını dayandırdıkları temel hususlar aşağıda ele alınmıştır.

Mavi Anadoluçulara göre, uygarlık Anadolu'dan doğmuştur ve Antik Çağ Anadolu medeniyeti mirasının Helenleştirilerek Yunanistan'a mal edilmemelidir. Düşünürlerin ele almış oldukları bu fikri ispata götürürken etimolojik köken arayışı ve arkeolojik bulgulara

değindikleri görülmektedir. Cengiz Bektaş'a göre, Yunan sözcüğü bile Anadolu'da yaratılmış bir sözcüktür. Hitit arşivlerinde Troia'nın adı Viluşa yani "tahtadan yapılmış kale" demektir. Viluşa, İluşa, İlion, İyon ve son olarak Yunan kelimeleri birbirinin devamı niteliğindedir (Bektaş, 2017). Halikarnas Balıkçısı, "kible" kelimesinin tanrıça Kibele'den geldiğini iddia etmektedir. Fahri Işık; Likya'da sanata dair konuların seçiminde "*Hellas*" sözcüğünün olmadığını ancak Anadolu'nun olduğunu, eserlerde "Hellenizm" in aksine Doğululuk unsurlarının mevcut olduğunu ileri sürmüştür (Işık, 2010: 65). Işık, Mısır'da 3. Amenofis'in tapınak mezarında yapılan kazılarda yeni bloklar ortaya çıktığından ve bu blokların yan yana duran üç halkı simgelediğinden bahseder. Halklar; Luviler, Büyük İyonya ve Mitaniya'dır. Fahri Işık'a göre; önemli blokta adlandırılan halklar, Luviler ve Mitaniler'dir. Bunlar, Anadolu halklarıdır. Bloklar, belirli bir coğrafya ile sınırlıdır. Bu halkların Anadolu halkı olması, diğer bloktaki Büyük İyonya'nın da Anadolu toprağı olduğunu göstermektedir (Özden, 2021: 3-4).

Mavi Anadoluçuluk fikrinin diğer önemli bir iddiası; Ege kıyılarının Batı bilimince, Yunan uygarlığının ilk merkezi diye tanımlandığı fakat sonraları bu bakış açısının Ege'den Yunanistan'a kaydığıdır. Yazarlara göre Batı âleminin gözünde, Ege ve Anadolu önemini yitirmiştir. Yunan uygarlığı, 19. yüzyıl şair ve bilginlerinin duygusal yanıtlara yol açan görüşleri ile yalnız Yunanistan'a mal edilmiştir. Halikarnas Balıkçısı, Yunan Mucizesi diye bir şey olmadığına ve Ege Mucizesi'nin varlığına inanmaktadır. Çünkü felsefe burada can bulmuş ve gelişmiştir. Felsefe, Hellenistan'a göçtüğünde işe yaramaz hale gelmiştir (Balıkçı, 2005:26-30). Ayrıca yirminci yüzyılda yeniden parlayıp doğan atom bilimi, insanlığa çağ değiştiren büyük düşünce, Ege filozoflarının buluşudur. Bu düşünce Yunanistan'a göçünce doğa bilimi kısırlaşmış, insan bilimi soyutlaşmıştır. Platon ve Aristo gelmiş, soyut idealarla insanlığı dinlerin ve hurafelerin kucağına atmışlardır. Atina felsefesi insanlığı en az iki bin yıl geriye götürmüştür (Erhat, 1974: 412-413).

Mavi Anadoluçular; toprak ve toplumsal kültür arasında tarihsel ve sağlam bir bağ olduğuna ve belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan bir halkın mevcut kültürünün, geçmişte aynı coğrafyada yaşamış bütün toplumların kültürlerinin harmanlanmasıyla oluşan bir sentez olduğuna inanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Antik Helen ve Roma medeniyetinin kültürel temelleri ile Yunan toplumu arasında doğrusal bir ilişki yoktur. Söz konusu medeniyetin temeli, Anadolu'dur. Mavi Anadoluçuların her biri farklı medeniyetleri örnek vererek bu savı desteklemişlerdir. Anadolu coğrafyasında yaşamış Luviler, Hitit, Lidya, Karya, Likya, Frigya, Kapadokya gibi medeniyetler, Antik Helen ve Roma medeniyetinin tohumlarını atmış ve her iki medeniyet de Anadolu'nun kültürel mirasına kök salarak gelişimini sürdürmüştür. Kültür

ile ilişki kurulan bu düşüncenin ispatında, halk oyunlarına önemli bir yer verildiği görülmektedir. Halikarnas Balıkcısı, zeybeklerin antik çağlardan kalma “Dionysos” kültü ve bu kültürün bereket ayinleri ile bağbozumu bayramları arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Özellikle, oyun içerisinde zeybeklerin eğilerek dizlerini yere deydirmelerini, sonra doğrulup gövdelerinin üstünde dönmelerini; üzümü ezme ve topraktan alınan güçle sevinç çılgınlıkları atmanın simgesi saymıştır (Erhat, 1980). Sabahattin Eyüboğlu; “Halk oyunları, kara softalığa karşı Anadolu’nun masmavi direnişidir.” demiş ve horonun “hora tepme” sözüyle birlikte Dionysos horonlarına bağlandığından bahsetmiştir (Eyüboğlu, 2006:73). Arkeolog Ekrem Akurgal da teorisinde, Anadolu topraklarında yerleşmiş bütün medeniyetlerin mirasçısı olduğumuzu ileri sürmektedir. Bu durum kalıtsal değil, kültürel kalıttandır kaynaklanmaktadır. Akurgal’a göre; “Onlar biyolojik anlamda bizim atalarımız olmasa da biz kültürel bakımdan onların çocukları sayılırız” (Akurgal, 1968).

Mavi Anadoluçuluk fikrinde öne çıkan dördüncü bir sav ise Batı dünyasının Rönesans’ın temeli saydığı edebiyat, hümanizm, özgür düşünce gibi nosyonların sanılanın aksine Atina merkezli Helen kültüründen değil Anadolu merkezli İyonya’dan geldiğidir. Mavi Anadoluçuluk fikrine göre; Batı uygarlığı Anadolu topraklarında, İyonya’da yaratılmıştır. Homeros, Thales, Demokritos gibi düşünürler Anadolu’dur. Fikrin savunucuları, edebiyat ve sanat karşılaştırmaları ile mitolojiye büyük önem vermiş ve bu karşılaştırmalar ile söz konusu iddialarını desteklemişlerdir. Azra Erhat açısından, Akdeniz mitolojisi deyince başta Yunan-Roma mitolojisi diye bir kavram akla gelmektedir ve bu anlayış hatalıdır. Efsanelerin çıkış yeri ne Yunanistan’dır ne de İtalya, Anadolu’dur, Girit’tir, Mezopotamya’dır, Fenike, Mısır’dır, ya da bütün bu yerlerdeki sözlü geleneklerin karışımından ortaya çıkmış bir bütündür. Batı uygarlığının ilk ve en büyük ozanı yurttaşımız Homeros; “Burcu burcu Anadolu kokmaktadır.” (Erhat, 1972: 5-9). Derman Bayladı, “Uygarlıklar Kavşağı Anadolu” kitabında şöyle demektedir (Bayladı, 2003: 2):

Ana Tanrıça, Anadolu’da çağ ve toplumlara göre Vuruşemu, Hepat, Arinna, Nana, Ma, Kybele, Leto, Latona, Kupaha olur. Sonra Yunanistan’a geçerek Rhea; Suriye ve Filistin’de Mariamme, Marianna olur. Adlar değişir ama öz hep aynı kalır. Toprağın, doğanın yaratılışının simgesi Toprak Ana’dır o.

Sabahattin Eyüboğlu, İlyada’nın Anadolu destanı ve Homeros’un da bir Anadolu çocuğu olduğunu belirtir. İda Dağı Kaz Dağı’dır (Eyüboğlu, 2006: 247-248). Ayrıca Mavi Anadoluçulara göre tercüme eserlerin Türkçe bir şekilde kolay anlaşılması, ilgili iddialarını desteklemektedir. Sabahattin Eyüboğlu “Mavi ve Kara” kitabında İlyada destanından şöyle söz eder:

Montaigne, İlyada'yı överken, bu destanın eskimek bilmediğini ve hala insan düşüncesini emzirdiğini, nice kralların, büyük savaşçıların İlyada'dan ışık ve örnek aldıklarını, Homeros'un kahramanlarına uymak, hatta bağlanmak istediklerini söyler ve bu arada der ki: "Türklerin padişahı 2. Mehmet, Papa İkinci Pius'a şunları yazmış: İtalyanların bana düşman olmalarına şaşıyorum. Biz de İtalyanlar gibi Troyalıların soyundanız. Yunanlılardan Hektor'un öcünü almak benim kadar onlara da düşer; onlarsa bana karşı Yunanlıları tutuyorlar" (Eyüboğlu, 2006: 248).

2. Mavi Anadoluçuluk Fikrine Yöneltilen Eleştiriler

Mavi Anadoluçuluk fikri ile ilgili yapılan literatür taramasında, yönetim geleneği açısından fikrin açıklandığı kaynaklardan daha çok eleştirildiği kaynakların olduğu görülmüştür. Eleştiriler içerisinde Murat Belge tarafından kaleme alınan "Mavi Anadolu Tezi ve Halikarnas Balıkçısı" makalesinin büyük önemi olduğu ve makaleye sıklıkla diğer yazarlar tarafından atıfta bulunulduğu tespit edilmiştir.

Murat Belge; Mavi Anadoluçuluk yaklaşımını, Kabağaçlı'nın "Uluç Reis" ve "Turgut Reis" isimli romanlarını inceleyerek eleştirmektedir. Yazara göre, Mavi Anadoluçuluk fikri; "Yaşadığımız andan geçmişe giderek bir gelenek beğenmek ve seçmektir." (Belge, 2006: 33). Belge, Mavi Anadoluçuluk fikrini savunan düşünürlerin İyonya uygarlığını yücelttiklerini ancak Ege'nin diğer kıyılarındaki uygarlıklardan bahsetmediklerini belirtmektedir. Belge'ye göre; Mavi Anadolu tezi, nesnel ve bilimsel değildir. Ayrıca, Halikarnas Balıkçısı'nın tarihi konularda bilimselliği olmayan yorumlar yaptığını dile getirmektedir. Belge, Halikarnas Balıkçısı'nın "Uluç Reis" romanında ırkçılık yaptığını ve kadınları aşağıladığını belirtmiştir (Belge, 2006: 32-45). Halikarnas Balıkçısı'nı "olgun bir yazardan ziyade henüz erginleşmemiş, seks manyağı bir çocuğa" benzemektedir (Belge, 2006: 40).

Aşağıda, araştırmacılar tarafından Mavi Anadoluçuluk fikrine yöneltilen eleştiriler maddeler halinde sıralanmıştır:

- *Ahmet Oktay*: Mavi hümanizmadan kuramsal bir yapının değil, yalnızca güzel çeviriler ve telif ürünler kaldığını ileri sürmektedir (Oktay, 1987: 97-100).
- *Enis Batur*: Mavi Anadoluçuların halkın aydınlatıcı kılavuzluğunu üstelenen hümanist aydınlar olduğunu ve Cumhuriyet'e karşı eleştirel tavır benimsemeyi akıllarından bile geçirmediklerini belirtmektedir (Batur, 1987: 101-102).
- *Ece Ayhan*: Sabahattin Eyüboğlu'nu Prens Sabahattin'e benzemektedir. Mavi Yolcuların kırk yıldır Türkiye'de olup bitenlerden haberlerinin olmadığını söyler. Onları, toplumdaki ve edebiyattan kopuk olmakla suçlar (Ayhan, 1987: 50).

➤ *Mert Tutucu*: Mavi Anadolu hareketi, Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesinin şovenist eğilimlerini Anadolu şemsiyesi altında toplayan bir neoromantisizmdir. Yazara göre, yapılması gereken her alanda çok kültürlülüğün, çok dilliliğin heterojen yapısını koruyarak tek tipleştirici kültürel çalışmaların tuttuğu bakkal defterini yırtıp atmaktır. “Çünkü bakkalın hümanizmi veresiye günü gelene kadardır.” (Tutucu, 2024).

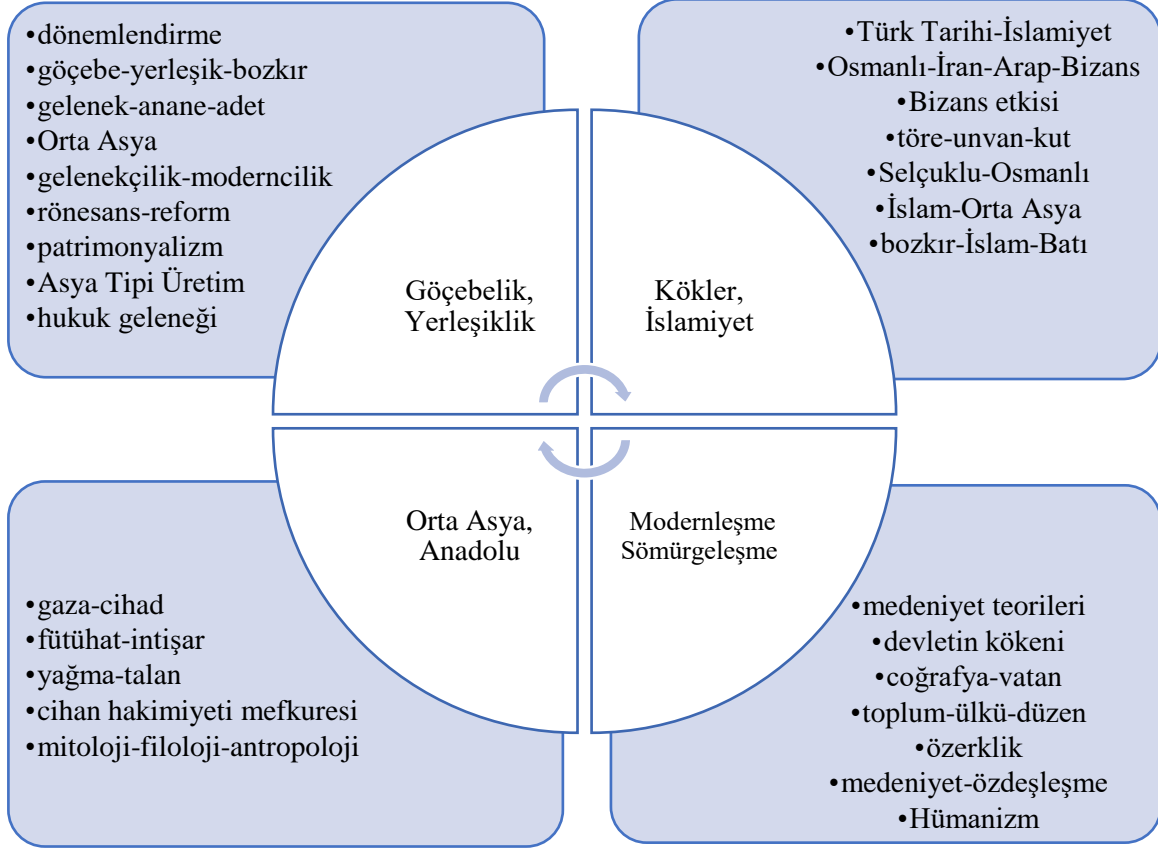
➤ *Mustafa Akar*: Mavi Anadoluçuluk fikrini gaddar laikliğin bir üst kimliği olarak değerlendirmiştir. Akar’a göre, Mavi Anadoluçuluk makbul bir aydın yaratma projesidir. Her mekânı müze, her alimi hümanist saymışlardır (Akar, 2020: 10-12).

➤ *Nurullah Çetin*: Çetin’e göre Mavi Anadoluçuluk, Müslüman Türk Anadolu fikrine zıt bir şekilde ortaya çıkmıştır. Belirli bir milliyeti yoktur ve evrensel olma çabası içerisindedir. Dinsiz hümanizm fikrine zemin bulmak için çabalamaktadır. Tezlerinin hiçbir geçerliliği ve tarihsel değeri yoktur (Çetin, 2024).

3. Mavi Anadoluçuluk Fikrinin Türk Yönetim Geleneği Açısından Değerlendirilmesi

Türk yönetim geleneği, yönetim bilimcilerin çalışma konularının başında gelmektedir. Kamu yönetiminin yanı sıra hukuk, tarih ve edebiyat gibi alanların da konuyla yakından ilgili olduğu görülmektedir. Yapılan literatür taramasında, Türk yönetim geleneği konusunda çalışmaları bulunan düşünürlerin belirli kavramlar üzerinde sıklıkla durduğu değerlendirilmiş ve araştırmalar neticesinde Tablo 1’de bu kavramlar ile ilgili bir harita oluşturulmuştur.

Şekil 1. Türk Yönetim Geleneği Kavram Haritası

Kaynak: Türk yönetim geleneği hakkında yapılan okumalar ve araştırmalar neticesinde, yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kavram haritası içerisinde yer alan terimler oluşturulduktan sonra, terimlerin hangilerinin Mavi Anadoluçuluk savunucuları tarafından yorumlandığı araştırılmıştır. Fikrin temel savunucuları arasında yer alan kişilerin açıklamalarına dikkat edilmiştir. Bu doğrultuda, Mavi Anadoluçuluk fikrinin önde gelen savunucularının eserleri incelenmiştir. Yapılan inceleme neticesinde; değerlendirme aşamasında dönemlendirme, göçebelik, yerleşiklik, Orta Asya, gelenek, Selçuk ve Osmanlı, Doğu-Batı, Rönesans, İslam, ünvanlar, mitoloji ve antropoloji kavramlarına yer vermenin isabetli olacağı düşünülmüştür.

Türk yönetim geleneği çalışmalarında yer alan kavramların Mavi Anadoluçuluk düşüncesi açısından nasıl ele alındığının tespit edilmesi, fikrin değerlendirilmesi açısından kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur. Aşağıdaki Tablo 2’de, Mavi Anadoluçuluk fikrinin Türk yönetim geleneğinde yer alan kavramları ele alış şekli özetlenmiştir:

Tablo 2. Mavi Anadoluçuluk'un Türk Yönetim Geleneği Açısından Konumu

<i>Dönemlendirme</i>	<p>Mavi Anadoluçuluğun önde gelen savunucuları olan Halikarnas Balıkcısı, Azra Erhat ve Sabahattin Eyüboğlu'nun Helenistik dönem ile ilgili uzun tartışmalar yaptığı görülmüştür. Yazarların Zeki Velidi Togan, Rıza Nur, Akçura veya Ziya Gökalp gibi spesifik bir tarih sınıflandırması bulunmamaktadır.</p> <p>Mavi Anadoluçular için Türk tarihi Orta Asya'da başlar ve Anadolu'ya gelince buradaki halk ve kültürlerle birleşip yeni bir içerik kazanır. Onlara göre, halkın tarihi Anadolu'nun tarihidir. Dönemlendirme konusunda dikkate değer bir husus ise Anadolu Medeniyeti'nin en önemli özelliği olarak gördükleri sürekliliktir. Süreklilik Hitit dönemine kadar devam etmektedir (Özden, 2022).</p> <p>Halikarnas Balıkcısı'na göre; Anadolu, taş devrinden bu yana akıllarda kalan bir uygarlıklar çağlayanıdır. Anadolu, uygarlıklar sentezidir (Gül ve Evcı, 2021: 263).</p>
<i>Göçebelik Yerleşiklik Orta Asya</i>	<p>Göçebelik kültürünün Türk yönetim geleneğine etkisi ihmal edilmiş, Anadolu ile bağlantı yerleşiklik üzerinde kurulmuştur. Mavi Anadoluçulara göre, Batı'ya uygarlığı götüren Orta Asya'dan göç eden Türk boyları değildir fakat Avrupa medeniyetinin kökeni sayılan Yunan medeniyetinin beşiği Anadolu'dur. Eyüboğlu'nun "Hitit Güneşi" belgesinde çok sık karşımıza çıkan ve Batı ile ilişkinin kurulduğu unsurların tümü tarım ile ilişkilidir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1956).</p> <p>Azra Erhat'a göre; eski bir uygarlık belirtisinin, bir anıtın, bir yapıtın Türk olması için, Asya'dan gelme Türk ırklı, Türk kökenli uluslarca yapılmış olması gerekmez. Irklar, kökenler, kaynaklar onca karışıktır ki, kim Türk, kim değil diye kesinlikle saptanamaz (Erhat, 1999: 66).</p>
<i>Gelenek</i>	<p>"Mavi ve Kara" romanının "Gelenekler Üstüne" bölümünden faydalanılarak Mavi Anadoluçuların gelenek anlayışı özetlenebilir (Eyüboğlu, 2006: 159):</p> <p style="padding-left: 40px;">Geçmişimizi, topraklarımızda arayıp bulduğumuz her değeri, Eti, Yunan, Roma, Bizans, Selçuk, Osmanlı, ne olursa olsun benimsemek.</p>

	<p>Eskiye sırtımızdan atıp düşüncemize ve bugünkü hayatımıza mal etmek; devam ettirmek değil yeniden yaşatmak. Eskinin sırtından geçinenlerin yeniyi boğmalarını önlemek.</p>
<i>Selçuk-Osmanlı</i>	<p>Halikarnas Balıkcısı; Anadolu Uygarlıklarının Hitit, Frig, Lidya, İyon, Pers, Bizans, Selçuk ve Osmanlı diye adlandırılan ve birbirine katılıp birbiriyle kaynaşan uygarlıklar olduğunu belirtmektedir. Uzayıp gelen bu zincirin baklalarının her biri, önceki baklaların ya da kuşakların kanında gelmiş ve daha önceki uygarlığın bir sonucu veya semeresi olmuştur (Gül ve Evcı, 2021: 264).</p>
<i>Doğu Batı</i>	<p>Mavi Anadoluçular, Batı medeniyetinin temelini Anadolu uygarlıklarına dayandırmaktadır. Bu durumda Batılılaşmayı da halkın öz değerlerine dönmesi olarak nitelendirmektedirler. Mutlak bir şekilde dahil olmak istenen Batı medeniyetinin kaynağı, Yunan'da değil, her anlamda Anadolu'da doğup geliştiğini kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Eyüboğlu'na göre; Avrupa dünyamızı gençliği, yeniden doğuşu, yarına açılan penceresidir. İnsanlığın değer olarak nesi varsa bugün için ancak Avrupa kafasıyla faydalı olabileceğine inanmaktadır. En derin düşünce kaynaklarının Doğu'da olduğunu kabul etsek bile Avrupa'sız bu kaynaklar kuru çeşmelerden farksızdır (Eyüboğlu, 2006: 169).</p> <p>Mavi Anadoluçulara göre, günümüz Türkiye'sinin gelişmesi için Batının tekniğini alınmalıdır. Bu tekniğin bol ve ucuz insan gücüyle uygulanması, gelişmek için yeterli olacaktır. Fakat halkın içerisinde bulunan ve eskiye dönmeyi destekleyenleri yenmek Batının görüşüne değil özüne, kendi kendini eleştirme gücüne, Batının Batıyı değiştiren devrimci, yaratıcı yönüne ayak uydurmakla sağlanabilecektir (Eyüboğlu, 2006: 16).</p>
<i>Rönesans</i>	<p>Sabahattin Eyüboğlu'na göre Batı özgür düşünce olduğu için gelişmiş, Doğu özgür düşüncenin yokluğundan dolayı geride kalmıştır. Eyüboğlu, Köy Enstitüleri'ne büyük önem vermiş ve enstitülerde Batı tarzı eğitim hedeflenmiştir.</p>
	<p>Mavi Anadoluçular tarih anlayışları içerisinde din ve etnisiteye yer vermeyerek "insan" kavramını merkeze almaktadırlar. Anadolu</p>

<p><i>İslam</i></p>	<p>topraklarında yaşayan ve ona katkı sağlayan her kimliği Anadolu olarak tanımladıklarını belirtmektedirler (Ergül, 2014: 1-12). İnsanı merkeze alan görüşü neticesinde, Eyüboğlu; “Paganmışız bir zaman sonra Hristiyan olmuşuz, sonra Müslüman. Tapınakları kuran da bu halkmış kiliseleri camileri de.” demiştir. (Eyüboğlu, 2006: 1-2).</p> <p>Halikarnas Balıkcısı’na göre “Türkler” dendiğinde yalnızca Selçuk ve Oğuz kanından olanlar algılanmamalıdır. Anadolu’yu önce adaletleri ve dinsel olduğunca ulusal hoşgörülerini ve sonra askeri güçleriyle elde eden Türkler; olsa olsa iki, üç milyon insandan oluşmaktadır. O zaman Anadolu’nun toplam sayısı yirmi üç milyondur. Yeniçerilerin çoğu Hristiyan halkından devşirilmiştir ancak burada kandan söz etmemekte, kültüre atıfta bulunmaktadır. Kültürün ise soyla ilgisi yoktur. Onun için yeniçeriler de Türk’tür (Balıkcı, 2008: 191).</p>
<p><i>Ünvanlar</i></p>	<p>Türk yönetim geleneğinde sıklıkla karşımıza çıkan ünvanlar (ilteriş, Atsız, sultan vb.), genellikle Orta Asya kaynaklı ünvanlardır. Mavi Anadoluçuluk fikri, Türk kimliğinin Anadolu dışındaki göstergelerini kapsam dışı bıraktığından ilgili ünvanlar da doğal olarak kapsam dışıdır.</p>
<p><i>Mitoloji</i> <i>Antropoloji</i></p>	<p>Azra Erhat ve Derman Bayladı mitolojik unsurları, Fahri Işık ise antropolojik bulguları değerlendirmektedir. Fahri Işık, Patara kazılarında tespit etmiş olduğu hususlar ile ilgili düzenli yayımlar yapmış ve kazılarda elde ettiği bilgiler ile Anadolu coğrafyasındaki medeniyetlerin kökenlerini araştırmıştır (Işık, 2010: 229-235) Mitoloji ve antropoloji alanında değinilen hususların baskın kısmı, Batı ile ilişki kurmak ve Batı medeniyetinin Anadolu’dan doğduğunu kanıtlamak için kullanılmıştır.</p>

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç

Mavi Anadoluçuluk; Türk yönetim geleneği açısından kurucu unsurlar sayılabilecek göçebelik kültürü, bozkır, Orta Asya, Osmanlı, İslam gibi unsurları ihmal etmiştir. Gelenek ile kurulan ilişkinin “Batı medeniyetinin temeli Anadolu’dur.” savından hareket etmesi, Türk yönetim geleneği veya medeniyetinin tartışılmasını arka plana itmiştir. Mavi Anadoluçulara

göre; belirli coğrafyada yaşamış bir halkın mevcut kültürü, geçmişte aynı coğrafyada yaşamış diğer toplumların kültürlerinin harmanlanmasıdır. Coğrafya ile kültür ilişkisi kurmak önemli bir husustur. Ancak, Mavi Anadoluçular; Türklerin yalnızca Anadolu'daki varlığına değinmiş ve diğer coğrafyaları ihmal etmişlerdir. Ayrıca, fikrin savunucuları tarafından diğer Anadolu medeniyetleri ile aynı dönemde var olmasına rağmen Urartu medeniyetine hiç yer verilmemesi dikkat çekicidir. Urartuların kurulduğu bölgenin Van olması ve Mavi Anadoluçuların eserlerinde vurguladığı diğer medeniyetlerin (Likya, İyonya, Frig vb.) tümünün Ege ve Akdeniz bölgelerinde kurulmuş olması, coğrafya ile kurulan ilişki bağlamında Anadolu'nun sosyal gerçekliğiyle uyumsuz görünmektedir.

Mavi Anadoluçuların etimolojik köken arayışı ile Anadolu Medeniyetleri ve Batı arasında ilişki kurma çabası, kültürün en önemli unsurlarından biri olan dil açısından güçlü bir ispat sunmamaktadır. Etimolojik köken arayışı ile medeniyet bağlantısının oluşturulması Martin Bernal'in "Kara Atena" eserinde de bulunmaktadır. Bernal; "Athena" isminin Mısır kökenli olduğunu, Mısır bilgelik tanrıçasından geldiğini savunur ve Avrupa'nın kökenlerinin esas olarak Mısır ve Fenike'ye dayandığını iddia eder (Ünver, 2013: 344). Bu açıdan bakıldığında, aynı sözcükler farklı kökler ile ilişkilendirilerek birbirinden farklı medeniyetlere mal edilebilir. Yalnızca sözcük analizi ile çıkarımda bulunmak, dilin kültürel işlevinin (kuruculuk, taşıyıcılık vb.) önemini görmezden gelmektir.

Mavi Anadoluçuluk tartışmaları, Türklerin Batı ile akraba ya da en azından onlara denk bir ırktan olduğu iddiasına dayanmaktadır. Fikrin savunucuları, Batı merkezci tarih argümanlarını benzer değişkenler üzerinden farklı bir coğrafyada kurmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, uygarlıklar ve medeniyet açısından Batı'nın üstünlüğü kabul edilmektedir. Batı medeniyetinin Anadolu coğrafyasından geldiği iddia edilerek bir nevi yaratılan üstünlüğe ortak olunmaktadır.

Son kertede; Mavi Anadoluçuluk fikri, kamu yönetimi açısından, özel bir yönetim anlayışı ortaya koymamıştır ve fikri savunuların da böyle bir amacının bulunduğu söylenemez. Tüm bu değerlendirmelerin yanı sıra, Mavi Anadoluçuların Türk edebiyatı ve tarihi açısından önemli figürler olduğunu unutmamak gerekir. Mavi Anadoluçuluk fikrini; ulus devlet fikri oluşturmak, laik anlayışın devamlılığını sağlamak veya cumhuriyet sonrası inkılapları savunmak amacı bağlamında farklı okumak da mümkündür. Bu noktada Köy Enstitüleri mimarı Sabahattin Eyüboğlu'nun kardeşi, Mualla Eyüboğlu Anhegger'e kulak vermekte fayda vardır (Çandar, 2003:154):

Köy Enstitüleri yüzünden adımızı komüniste çıkardılar. Mevlevi şeyhleriyle dostluğumuzdan dolayı gericiye. Her boyaya boyandık anlayacağın. Hepsine de gülüp geçtik. Sabahattin Ağabeyimin dediği gibi, bizden memleketi sevmek. Gerisi boş.

Kaynakça

- Akar, M. (2020). Gaddar Laikliğin Üst Kimliği Mavi Anadoluçuluk. *Lacivert Dergisi*, 72 (1), 10-15.
- Akgün, F. (2020). Mavi Anadoluçuluk Hareketi ve Sabahattin Eyüboğlu'nun Millet Anlayışı, *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 8 (2), 313-324.
- Akurgal, E. (1968). The Birth of the Greek Art. *The Mediterranean and the Near East*, Londra.
- Asiltürk, B. (2015). Halikarnas Balıkçısı'nın Aganta Burina Burinata Romanında Otobiyografik Yansımalar ve Tanıklıklar. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 7 (14), 21-56.
- Ayhan, E. (1987). Prens Sabahattin Eyüboğlu. *Gergedan*, 9, 50.
- Balıkçı, H. (2005). *Anadolu Tanrıları*, Ş. Gökova (haz.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Balıkçı, H. (2008). *Anadolu'nun Sesi*, Ş. Gökova (haz.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Batur, E. (1987). Cumhuriyet Hümanisti için Profilden Vesikalık Fotoğraf. *Gergedan*, 7, 101-102.
- Bayladı, D. (2003). *Uygarlıklar Kavşağı Anadolu*. İstanbul: Say Yayınları.
- Bektaş, C. (2017). Mavi Anadoluçuluk Röportajı, Arkeoloji ve Sanat Haberleri.
- Belge, M. (2006). Mavi Anadolu Tezi ve Halikarnas Balıkçısı. *Birikim Dergisi*, 210, 32-45.
- Boratav, A. (2022). Mavi Yolculuğun Heyecan Dolu Eski Defterleri, <https://gazeteoksijen.com/yazarlar/ali-boratav/mavi-yolculugun-heyecan-dolu-eski-defterleri-71255>, Erişim Tarihi: 01.04.2024
- Çandar, T. (2003). *Hitit Güneşi Mualla Eyüboğlu Anhegger*. İstanbul: Doğan.
- Çetin, N. (2013). Hümanist, Batıcı Anadolu Hareketi ve Mavi Anadoluçuluk, Yeni Mesaj Gazetesi, <https://www.yenimesaj.com.tr/humanist-batici-anadolu-hareketi-ve-mavi-anadoluculuk-H1227815.htm>, Erişim Tarihi: 01.04.2024.
- Danış, F. (2023). Toprağa Bağlı Bir Milliyetçilik Teorisi Olarak Mavi Anadolu İdeali. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 44, 213-239.
- Ergül, S. (2014), Dil, Siyaset ve Edebi Eleştiri Bağlamında Mavi Anadolu Hareketi. *Tarih Okulu Dergisi* (19), 1-22.
- Erhat, A. (1962). *Mavi Yolculuk*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Erhat, A. (1972). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erhat, A. (1974). Halikarnas Balıkçısı ile Sabahattin Eyüboğlu, *Türk Dili Dergisi*, (269), 411-416,
- Erhat, A. (1980). Halikarnas Balıkçısında Sözlü Gelenek, Yazılı Gelenek, <https://9lib.net/halikarnasbalikcisindasozluelenekyaziligeleneke>, Erişim Tarihi: 11.04.2022.
- Erhat, A. (1999). *Homeros: Gül İle Söyleşi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eyüboğlu, S. (2006). *Mavi ve Kara Denemeler*. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Gül, O. ve Evcı, N. (2021). Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Üzerinde Mavi Anadoluçuluk Akımının İzleri, *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 256-272.

- Günyol, V. (1991). *Yaza Yaza Yaşarken: Günlükler*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Işık, F. (2010). Anadolu-Lykia Uygarlığı Lykia'nın Helenleşmesi Görüşüne Eleştirel Bir Yaklaşım, *Anadolu Dergisi*, 36, 65-125.
- Işık, F. (2010). Patara, *Anadolu Dergisi*, 36, 229-243.
- Karataş, E. (2014). Halikarnas Balıkcısı'nın Turgut Reis Adlı Eserinin Tarihî Roman Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (26), 11-26.
- Koşar, E. (2018). Mavi Anadoluçuluk ve Sabahattin Eyüboğlu'na Eleştirel Bakışlar, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, 79-86.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (1956). Hitit Güneşi, <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/hitit-gnei>, Erişim Tarihi: 02.04.2024.
- Oktay, A. (1987). Halikarnassos'dan Bodrum'a Türkiye'de Hümanist Söylem'in Tarihçesi ve Ütopist Bir Aydın Hareketi Üzerine. *Gergedan*, 7, 97-100.
- Özden, D. (2022), Medeniyet Anadolu'dan mı Doğdu? Fahri Işık Aydınlığı, <http://www.dursunozden.com.tr/?p=10327>, Erişim Tarihi: 27.03.2022.
- Şenol, M. (2020). Medeniyet Tartışmalarında Mavi Anadoluçuluk Akımının Yeri. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 6 (21-22), 105-124.
- Tutucu, M. (2021), Anamorfoz Mavi Anadoluçuluğun Şovenist Eğilimleri, <https://www.birgun.net/makale/anamorfoz-mavi-anadoluculukun-sovenist-egilimleri-366517>, Erişim Tarihi: 01.04.2024.
- Ünver, R. (2013). Martin Bernal, Kara Atena Kitap Değerlendirmesi, *İnsan ve Toplum Dergisi*, 3 (6), 343-346.
- Yetgin, D. ve Yılmaz, A. (2018). Türkiye'de Turist Rehberliğinin Öncüsü: Cevat Şakir Kabaağaçlı (Halikarnas Balıkcısı). *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29 (1), 128-138.
- Yıldırım, E. (2012). Modern Cumhuriyetin Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluçuluk Hareketi. (Yayınlanmış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yazar Beyanı

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Tuna Çelik %100 katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Tuna Çelik contributed 100% to the study.

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: Ethics committee approval is not applicable to this study.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

TÜRK VERGİ HUKUKUNDA HUKUKİ GÜVENLİK İLKESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

(Evaluation of Legal Security Principle in Turkish Tax Law)

Fatma MUTLU¹

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 16.11.2023

Makale Kabul Tarihi: 07.05.2024

DOI: 10.53507/akademikdusunce.1391672

ÖZ

Devleti vergilendirme yetkisinin kullanılması bakımından sınırlandıran hukuki güvenlik ilkesi, hukuk kuralları kurulurken hukuki istikrarı ve belirliliği ortadan kaldıracak düzeyde sık sık değişiklikler yapılması, geriye hüküm tesis eden kuralların kazanılmış haklara karşı bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasının sağlaması bakımından önemi tartışılmayacak düzeydedir. Devlet vergilendirme yetkisi kullanırken Anayasa tarafından sınırlandırılarak, bireylerin hak ve yükümlülüklerinin korunabilmesi, çeşitli karışıklıkların ortadan kaldırılması, yurttaşların geleceğe yönelik adımlarını sağlam ve belirsizlikten uzak bir şekilde atabilmeleri için gerekli olan hukuk düzeninin korunması hukuki güvenlik ilkesi için temel prensip olmuştur. Yürürlükte olan kanun hükmünün neleri kapsadığını ve bireylerin geleceğe yönelik ekonomik ve mali planlamalarını yapabilmeleri için belirsizliği ve kanunların uygulanması bakımından karmaşıklığı önleyen bir ilke olması sebebiyle önem arz etmektedir. Bu sayede bireyler, herhangi bir yasa hükmünü, bu yasanın doğuracağı sonuçları, yasanın getirmiş olduğu çeşitli hak ve ödevleri önceden bilerek, hukuk normlarına karşı öngörülü bir şekilde hareket etme ve hayatını buna göre düzenleme imkânı bulmuş olacaktır. Hukuki güvenlik ilkesinin tesis edilmesiyle birlikte hem yasa koyucu hem de yasa hükmüne uyan vatandaşların hukuk kurallarına karşı hak ve yükümlülükleri korunarak, birey devlet ilişkisinin güçlenmesi sağlanmış ve toplum içerisinde devlete güven inşa edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Hukuki Güvenlik İlkesi, Vergilendirme Yetkisi, Belirlilik İlkesi, Kıyas Yasağı İlkesi*

ABSTRACT

The principle of legal security, which means the limitation of the State in terms of the exercise of its taxation power, is of indisputable importance in terms of ensuring that the fundamental rights and freedoms of individuals are secured against frequent changes that would eliminate legal stability. The protection of the legal order, which is necessary for the protection of the rights and obligations of individuals, the elimination of various confusions, and the ability of citizens to take steps towards the future in a sound and uncertain manner, has been the basic principle for the principle of legal security by being limited by the Constitution and laws while the state is exercising its taxation authority. It is important because it is a principle that prevents uncertainty and complexity in terms of the application of laws in order to determine what the legal provision covers and to enable individuals to make economic and financial planning for the future. In this way, individuals will have the opportunity to act in a foresighted manner against the legal norms and organise their lives accordingly, knowing in advance the provisions of any law, the consequences of this law, the various rights and duties brought by the law. With the establishment of the principle of legal security, the rights and obligations of both the legislator and the citizens who comply with the provisions of the law will be protected against the rules established, the relationship between the individual and the state will be strengthened and trust in the state will be built within the society.

Keywords: *Principle of Legal Security, Taxation Authority, Principle of Certainty, Principle of Prohibition of Comparison*

¹ Öğr. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mali Hukuk Anabilim Dalı; Uzman, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, fatmamutlu22@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5589-1221.

Giriş

Devletin egemenlik gücü aracılığıyla vergi toplama konusunda sahip olduğu fiili, hukuki ve ekonomik gücü vergilendirme yetkisi olarak tanımlanmaktadır (Çağan, 1982: 4). Vergilendirme yetkisi devletin ekonomik alanda elinde bulundurduğu ve vazgeçmesinin mümkün olmadığı egemenliğinin içerdiği en önemli yetkilerden biridir. Bu sayede devlet, kamu kesiminin ihtiyaç duyduğu hizmetler için vergilendirme yetkisi aracılığıyla Anayasanın kendisine tanımış olduğu yetkisini kullanarak kamu kesiminin ihtiyaç duymuş olduğu mali kaynakları karşılama gücüne sahip olmaktadır.

Devletin vergilendirme yetkisine paralel olarak vergi ödevi doğrudan 1982 Anayasası m. 73'te belirtilmiştir. 1982 Anayasası'nın "Vergi Ödevi" başlıklı 73. maddesinin 1 ve 2. fıkrasına göre; "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır" şeklinde belirtilerek, vergilendirmenin doğrudan anayasal olarak tanınan bir yetki sonucu vuku bulduğu ve yurttaş olan her bireyin bu ödevini yerine getirmekle yükümlü olduğu belirtilmiştir. Devletin elinde bulundurduğu egemenlik gücünün devamlılığının sağlanabilmesi için sürekli olarak bir mali kaynağa ihtiyacı bulunmaktadır. Devletin vergilendirme yetkisini kullanarak kamu giderlerinin finansmanı için yurttaşlarından almak zorunda olduğu bu değerler doğrudan kişilerin mülkiyet haklarına yönelik olduğu için kamu düzeninin korunması ve hukuk devleti gereği üzerinde hassasiyetle durulması gereken konu olmuştur.

Bireylerin uymak zorunda oldukları hukuk kurallarının neler olduğunu bilerek, tutum ve eylemlerini buna göre planlama hakkına ve bu doğrultuda hareket edebilme serbestisine sahip olmaları anlamına gelen hukuki güvenlik ilkesi hangi olayların hangi hukuksal yaptırıma karşılık geleceğinin belirlenerek idarenin kendi yetkisinin sınırlarını bilmesi ve bu hususta hiçbir belirsizliğe yer vermemesi bakımından önem arz etmektedir (Kaya, 2016: 26). Bu koşulun sağlanmasıyla bireyler hukuk kurallarına karşı hareket etme sınırının nerede başlayıp, nerede bittiğinin farkında olacak ve devletin koymuş olduğu hukuk kurallarına karşı güven içerisinde tutum ve davranışlar sergileyecektir. Bunun neticesinde birey devlet arasında karşılıklı güven ilişkisi de tesis edilmesine de olanak sağlanmış olacaktır.

1. Vergilendirme İlkeleri

Devletin vergilendirme yetkisinin temel dayanağını yürürlükte olan 1982 Anayasası'nın 73. maddesi oluşturmaktadır. Devletin bu vergilendirme yetkisi birtakım nedenlerle sınırlandırılmaktadır. Anayasa'nın genelinden ve birtakım hükümlerinden anlaşılacağı üzere hukuk devleti ilkesi, hukuki güvenlik, sosyal devlet, vergi yükünün dengeli ve adaletli bir şekilde dağılımı, mali güce göre vergilendirme, kanunilik ve eşitlik ilkeleri gibi ilkelerle

sınırlandırılabilir (Gerek ve Aydın, 2005: 49). Vergilendirme yetkisini elinde bulunduran devlet, kamu kesiminin ihtiyaç duyduğu sınırsız taleplerini sınırlı kaynaklarla yerine getirmeye çalışırken yasada belirtilen şekil ve hususlarda sınırlandırılarak birey ve devlet ekseninde hukuk düzeni içerisinde hareket edilmesi sağlanmaktadır.

Anayasa'nın 73. maddesi vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin ancak kanunla konulacağı, kanunla değiştirilebileceği veya kaldırılabilceğini ifade etmektedir. Bu hüküm ile vergilerin yasallığını ön plana çıkarmakta ve tanımdan anlaşılacağı üzere vergilerin ancak kanunlarla konulacağı veya kaldırılacağı hususu yasal zemine dayandırılmış olmaktadır. Hukukun üstünlüğünün egemen olduğu ve ülkede yaşayan bireylerin hukuki güvenliğe sahip olduğu bir devlet olarak tanımlanabilen hukuk devleti ilkesi belirli birtakım nitelikleri kapsamaktadır. Temel hak ve özgürlüklerin Anayasa ile güvence altına alınması, kazanılmış haklara saygı, yasalar önünde eşitlik ve yasaların genelliği, yasaların Anayasaya uygunluğunun denetimi, idari iş ve eylemlerinin yargı eliyle denetimi ve devletin mali alandaki sorumluluğu gibi nitelikler sayılabilmektedir (Öncel, Kumrulu ve Çağan, 1985: 46). Hukuk devleti olmasının bir gereği olarak hukuki güvenlik çerçevesinde işlemler tesis edilerek temel hak ve özgürlükleri önceleyen bir düzen sağlanması anayasal düzenin korunması bakımından önem arz etmektedir.

Kanunilik ilkesi yasama organının vergi koyma, kaldırma, değiştirme yetkisine sahip olması anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, devletin vergilendirme alanına ilişkin kullandığı yetkisinin genel, objektif ve soyut anlamda esaslı unsurlarına yer veren ve anayasal teamüllere uygun olarak çıkartılan kanunlar aracılığıyla kullanılmalıdır (Karakoç, 2013). Bu sayede idare tarafından meydana gelebilecek keyfiyete ve takdire dayalı iş ve eylemlere karşı kişilerin korunması hedeflenerek hukuk düzeni korunmuş olmaktadır. Bununla birlikte malî yükümlülüklerin kanunla konulması, değiştirilmesi veya kaldırılması yalnız başına vergilendirme yetkisinin keyfi kullanılarak adaletsiz sonuçlar meydana getirmesini engelleyemeyeceğinden kanunilik ilkesinin yanında düzenlemelerin idare ve kişiler yönünden duraksamaya yol açmayacak şekilde belirlilik içermesi, öngörülebilir olması ve hukuki güvenlik ilkesini içermesi gerekmektedir².

Ölçülülük ilkesi temel olarak vergisel politikalar kapsamında hayata geçirilen düzenlemeler ile buna karşı alınan tedbirlerle başlangıçta hedeflenen amaçlar arasında anlamlı ve makul bir bağlam ilişkisinin bulunmasını ifade etmektedir. Kişilerin anayasal güvencelerinden yoksun kalmamaları için vergi oranlarının, vergi güvenlik önlemlerinin ve

² Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 19.09.2019 tarihli ve 2019/53 E., 2019/75 K. sayılı kararı <https://www.lexpera.com.tr>.

denetim yollarının ölçülülük ilkesine uygun ve aykırılık teşkil etmeyecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Hukuk kuralları amaç ve hedef noktasında anlamlı olduğu ölçüde bu ilkeyi karşılayacak ve bireyler tarafından kabul görecektir. Aksi durumda bireyler maddi bir hataya düşmeleri durumunda bunun sonucunda nasıl bir hukuk kuralı ile karşılaşacaklarını bilemez ve ölçülülük taşımayan vergi güvenlik önlemleri karşısında zor duruma düşebileceklerdir.

Vergi adaleti ilkesi doğrudan ve açık bir ifadeyle vergi yükünün adaletli bir şekilde dağıtılması anlamına gelmektedir. Vergi yükünün adaletle dağıtılabilmesi Anayasa m. 73/1 ile doğrudan ilgilidir. Sosyal bir devlet olunması gereği mali güce göre vergilendirme düzenlemesi vergi adaleti ilkesinin bir gereğidir. Vatandaşların kişisel ve ekonomik durumlarının göz önünde bulundurularak vergilendirilmesi sayesinde vatandaşa yüklenen vergi ve vergi yükünün dengeli ve adil bir biçimde dağılımı sağlanabilmektedir (Öncel vd., 1985: 60). Genel bir ibareyle bireylerin elde ettikleri kazançları ve bu kazançlarıyla doğru orantılı bir şekilde mali güçlerine göre vergilendirilmeleri, düşük gelir elde eden ile yüksek gelir elde eden bireylerin farklı seviyelerde vergilendirilmeleriyle sağlanmaktadır. Bu kapsamda vergi adaletinin sağlanması adına ihdas edilen hukuk kuralları, hüküm ve çeşitli uygulamalar sayesinde bireylerin mali durumları göz önünde bulundurularak kademeli vergilendirmeleri şeklinde sonuçlara ulaşılabilmektedir.

2. Hukuki Güvenlik İlkesi

Hukuki güvenlik ilkesi hukukun tüm alanlarına hâkim olduğu gibi, vergi hukuku ile de doğrudan ve temel haklarda korunan ortak bir değerdir (Altundiş, 2008: 61). Hukuki güvenlik ilkesi, yurttaşların tabi oldukları hukuk kurallarını önceden bilmesi, tutum ve davranışlarını belirtilmiş olan bu kurallara göre düzenlemesidir. Hukuki öngörülebilirlik hukuki normların öngörülebilirliğidir ve hukuki belirlilik ile güvenilirliğe bağlıdır (Mercimek, 2019: 181). Hukuki güvenlik ilkesi hukuk devleti ilkesinin ön koşullarından birisidir³. Yargıtay tarafından hükmedilen bir kararda; hukuki güvenlik ilkesinin hukuk devleti ilkesinin olmazsa olmaz koşulu olduğu, Anayasa'nın bütününe egemen olan temel bir ilke olduğu ve vatandaşların hukuki güvenlik içinde buldukları, devletin eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına bağlı olduğu bir sistem olarak tanımlanmıştır⁴. Bu güvenliğin sağlanabilmesi de her şeyden evvel, devletin kendi koyduğu hukuk kurallarına kendisinin de uymasıyla doğrudan ilişki içerisindedir. Devletler koydukları kurallara öncelikle kendileri uyması hukuki güvenliğin sağlanması noktasında bireyleri motive edici bir unsur olarak kullanması gerekmektedir (Bozdoğan ve İlk, 2016: 29). Kişilerin hukuki güvenliğini sağlamayı amaçlayan hukuki

³Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 07.08.2008, 2005/38 E., 2008/53 K., RG.08/04/2008-26841.

⁴Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 04.07.2018 tarihli ve 2018/7 E., 2018/1323 K. sayılı kararı.

güvenlik ilkesi, hukuk normlarının öngörülebilir olmasını ve ayrıca kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına karşı koruyucu önlem içermesini de kapsamaktadır.⁵

Bireylerin davranış ve tutumlarını düzenleyen hukuk kuralları kendilerine güvenli bir alan sağlamalıdır. Konulmuş olan hukuk kurallarının önceden bilinmemesi durumunda bireylere kendilerini emniyet ve güvende hissedemez ve dolayısıyla kaygı ortamı hâkim olmaya başlar. Bu emniyet ve güvenin sağlanabilmesinin yolu yasa koyucunun kendi koymuş olduğu hukuk normlarına kendisinin de uyararak devletin de yasal düzenlemelerde ve uygulanmasında bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılmaktadır⁶. Kanunda bulunması gereken bu nitelikler hukuki güvenliğin sağlanması bakımından da zorunludur. Zira bu ilke hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılmaktadır⁷. Ancak bu şekilde bir hukuk düzeninden söz edilebilecektir. Hem genel hukuk bağlamında hem de vergi hukuku bağlamında fazlaca önem atfedilen hukuki güvenlik ilkesi, kavram olarak Anayasa’da doğrudan açık bir şekilde hüküm altına alınmamıştır. Ancak yüksek yargı mercilerince bu kavram sıklıkla kullanılmakta ve hukuk devleti olması gereği ihlal edildiği gerekçesiyle hukuki konu olma değeri bulunmaktadır.

3. Vergilemede Hukuki Güvenlik İlkesi

Hukuki güvenlik ilkesi devletin koymuş olduğu kurallara kendisinin uymaması dolayısıyla, bireylerin hak ve özgürlüklerine en çok müdahalede bulunabileceği alan olan vergilendirme alanında karşımıza çıkmaktadır. Devletin vergilendirme yetkisini kullanırken başta mülkiyet hakkı olmak üzere doğrudan bireylerin ekonomik alanlarına bir müdahalede bulunması söz konusudur. Bu sebeple devletin koymuş olduğu hukuk normlarına karşı bireylerin haklarının korunabilmesi, davranış ve tutumlarını, iş ve eylemlerini kendi istedikleri şekilde belirleyebilecekleri bir alanın varlığı ihtiyacı doğmaktadır. Buna göre Anayasa Mahkemesi’nin de kararlarında sıklıkla ifade ettiği üzere; temel hak ve özgürlükleri ve mülkiyet hakkını sınırlamaya yönelik bir kanuni düzenlemenin şeklen var olması yeterli olmayıp yasal kuralların keyfiliğe izin vermeyecek şekilde belirli, ulaşılabilir ve öngörülebilir düzenlemeler niteliğinde olması gerekmektedir⁸.

Vergilerin gelişen fonksiyonları ve mali amacı dışındaki amaçlarla alınmaya başlanmasıyla birlikte devlet müdahaleciliğinin en fazla kendisini gösterdiği alan olması dolayısıyla korunması gereken alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Tekbaş, 2010: 34).

⁵Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 16.01.2014 tarihli ve 2013/110 E., 2014/8 K. sayılı kararı.

⁶Danıştay 12. Daire, 23.02.2021 tarihli ve 2020/5430 E., 2021/892 K. sayılı kararı.

⁷Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 30.11.2023 tarihli ve 2023/105 E., 2023/208 K. sayılı kararı.

⁸Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 13.09.2023 tarihli ve 2022/81 E., 2023/153 K. sayılı kararı.

Vergilemede hukuki güvenlik ilkesi devletin güvenilirlik düzeyinin mükellef tarafından onaylanmasını ifade etmektedir (Ekeryılmaz, 2019: 9). Bu ilke aracılığıyla hukuki güvenliği korunacak olan Anayasa ile temel hak ve özgürlükleri ve bağımsızlıkları koruma altına alınmış olan bireyler olmaktadır. Bu sayede vergilemeye ilişkin uygulamalarda keyfiliğin önüne geçilmesi sağlanmaktadır. Hukuki güvenlik ilkesi aynı zamanda, hukuki istikrar ve hukuki belirlilik ilkeleriyle de özü itibarıyla bir bütünlük arz etmektedir.

Hukuki güvenlik ilkesine tam manasıyla uygun hareket edilebilmesi için belirlilik ilkesi, kıyas yasağı ilkesi, yapılan düzenlemelerin geçmişe yürütülmemesi ilkelerinin benimsenmesi ve bireyleri mali yükümlülük altına sokmayacak düzenlemelerin yapılması gerekmektedir (Karakoç, 2013: 1290). Hukuki güvenlik hukukun belirliliği, güvenilirliği ve öngörülebilirliğidir (Mercimek, 2019: 180). Açık-net anlaşılabilir ve uygulanabilir kanunların olması, kazanılmış haklara dokunulmaması, aleyhe yapılan düzenlemelerin geçmişe yürütülmemesi yeni mali yükümlülükler getirilmemesi, suç ve ceza ihdas edilmemesi, konulmuş kurallara uygun bir şekilde düzenlemelerin yapılması ve kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına karşı koruyucu önlemlerin gözetilmesi⁹ vergilemede hukuki güvenlik ilkesinin en temel gerekliliklerindedir. Bu ilkeleri karşılayan hukuk kuralları bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruyucu nitelikte olacaktır.

4. Hukuki Güvenlik İlkesinin Unsurları

4.1. Belirlilik İlkesi

Vergilendirme yetkisinin demokrasi ile ilişkisi, mükellefler açısından bu yükümlülüğün belirli olması gerektiğine ve bu aşamalara kolektif bir katılımının önem arz etmesine dayanmaktadır (Hatipoğlu ve Bayraklı, 2019: 340). Hukuki güvenlik ilkesinin temelinde belirlilik ilkesi bulunmaktadır. Vergilendirme işlemleri yapılırken belirliliğin sağlanabilmesi, vergiye ilişkin esaslı unsurların ilgili düzenleyici işlem aracılığıyla gösterilmesi hususunu zorunlu kılmaktadır. Buna göre belirlilik ilkesi vergilemeye ilişkin bir düzenleyici işlem ihdas edilirken belirlenen vergilerin miktarlarının, tarh ve tahsil dönemlerinin ne zaman olacağını, ödeme biçimlerinin hem idarenin hem de bireyler yönünden belirli ve kesin ifadelerle ortaya konulması anlamına gelmektedir (Öncel vd., 1985: 53). Geleneksel anlamda vergilendirmede belirlilik ilkesi, kişilerin hangi hak ve ödevlere sahip olduğunun bilinmesidir. Bireylerin hukuk sistemine güven duyulabilmesi için ilk şart hukuk kurallarının belirli olması gerekliliğidir (Ekeryılmaz, 2019: 26). Açık ve anlaşılabilir olmayan hukuk kurallarının idrak edilmesi zorlaşarak vergileme ile ilgili hedeflenen amaçlara uyulması noktasında zorluklar yaşatabilecektir. Örnek olarak; vergilemeye ilişkin bir görevin yerine getirilmemesi durumunda

⁹ Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 30.11.2023 tarihli ve 2023/105 E., 2023/208 K. sayılı kararı; Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 04.05.2017 tarihli ve 2015/41 E., 2017/98 K. sayılı kararı.

bu fiilin hukuki ve cezai sorumluluğunun belirlenmiş olması ve bu fiili ile hangi vergi cezasına muhatap olunacağını açık bir şekilde hüküm altına alınmış olması gerekmektedir. Vergilendirmeye ilişkin kurallar ve işlemler belirsizlikten uzak bir şekilde açık ve anlaşılabilir olduğu ölçüde uygulamada keyfiliğin önüne geçilerek hukuki güvenlik ilkesinin en temel gereklilikleri sağlanmış olmaktadır.

Hukuki güvenliğin sağlanmasında tamamlayıcı unsur olan belirlilik ilkesi, bireyleri mali sorumluluk altına sokan vergiyi doğuran olayların, devletin doğrudan bireylerin mali kaynaklarına müdahalede bulunduğu vergi oran ve kalemlerinin, tarh ve tahsil zamanlarının net olmasını, vergi yükümlülüğünün hem kişiler hem de idare yönünden belli ve kesin olmasını, kanun metnelerinin, ilgili kişilerin mevcut şartlar altında belirli bir işlemin ne tür sonuçlar doğurabileceğini makul bir düzeyde öngörmelerini mümkün kılacak şekilde düzenlenmesini gerektirmektedir¹⁰. Yasa koyucu tanımlama ve açıklamalar yaparken birden fazla anlam içerebilecek, karışıklığa sebebiyet verecek, anlam bakımından içerikçe zayıf terimler kullanmamalıdır.

Belirlilik ilkesi bireylerin hukuki güvenliklerinin sağlanabilmesi için katlanmak zorunda oldukları vergi yükünü önceden bilerek gelecek planlamalarını buna göre yapabilmeleri açısından önem arz etmektedir. Açıkça belirtilmeyen, hesaplanabilir ve öngörülebilir olmayan kanunların uygulanmaları sırasında aksaklıklar meydana gelerek idareye olan güvenin sağlanmasını da sekteye uğratabilecektir. Vergi kanunlarının uygulanması sırasında meydana gelen hesaplanabilir olmayan maddi hatalar bireylerin önceki ve gelecekteki tüm işlemlerinin kendi içinde sorgulanmasına sebep olacak ve bu da hukuki güvenliğin olmadığını, zedelendiğinin bir göstergesi olacaktır. Vergilendirmede belirliliğin diğer bir deyişle anlaşılabilirliğin sağlanması için vergilemeye ilişkin kanunların gerçek amacına hizmet edecek şekilde çok açık bir dille ve yalın bir anlatım biçiminde hazırlanması gerekmekte, bunun neticesinde karmaşık gelen herhangi bir kısım kalmayarak, herkes tarafından vergi kanunlarının asıl amacına hizmet edecek şekilde bireylerin hukuki güvenlik hakkına sahip olma güvenceleri de gözetilerek açıkça anlaşılabilmesi sağlanmış olacaktır.

4.2. Geriye Yürümezlik İlkesi

Geriye yürümezlik ilkesi vergilemeye ilişkin kanunların zaman bakımından uygulanmasıyla ilgilidir (Gürdal ve Ekeryılmaz, 2018: 205). Hukuk kurallarının geçmişe yürümemesi bir diğer ifadeyle yürürlüğe girdikleri andan itibaren geleceğe etkili olacak şekilde

¹⁰ Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 19.09.2019 tarihli ve 2019/53 E., 2019/75 K. sayılı kararı.

hüküm tesis etmeleri hukukun öngörülebilir bir alanda doğmasını ve ilerlemesini sağlamaktadır (Başaran, 2015: 195). Vergi yasalarının geçmişe yürümesiyle geçmişe yönelik olarak ek mali yükümlülükler getirilmesi vergilendirmede taraf olanlar üzerinde menfi veya müspet zararlar ortaya çıkabileceği gerekçesiyle kabul edilmemektedir (Ayyıldız ve Ayyıldırım, 2015: 71). Bu menfi veya müspet zararlar vergiye ilişkin yapılan düzenleme ve kanunların geçmişe yürütülmemesini gerektirmektedir. Bu kanunlar ve diğer kanunların özü itibariyle geleceğe yönelik emir, hüküm ve yasaklarını kapsamaktadır. Bu nedenle geriye yürümeleri mutlak bir hukuk kuralı haline gelmiştir (Tekbaş, 2010: 137).

Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilen hukuk devletinin ön koşulları arasında yer alan hukuki güvenlik ilkesi kanunların geriye yürütülmemesini de zorunlu kılmaktadır. Daha önce tesis edilmiş bulunan işlemlerin doğurduğu hukuki sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde yasama tasarrufunda bulunulması, hukuki güvenlik ilkesine aykırılık oluşturur¹¹. Kanunların yürürlüğe girmelerinden önceki hukuki vakıalara uygulanmaması anlamına gelen bu ilke kanunların geçmişe yürümelerini sıkı ve kesin bir şekilde sınırlandırarak hukuki güvenlik ilkesinin uygulanması sağlanmıştır (Çağan, 1982: 179). Vergi kanunları dışındaki hukuk alanlarında kanunların geriye yürümezliği ilkesinin istisnaları mevcut olsa da vergilendirmeye ilişkin alanlarda bu ilkenin korunması hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir. Geriye yürümezlik ilkesi kazanılmış haklara saygı ilkesi ve dolayısıyla uluslararası hukukun kabul ettiği evrensel bir prensiptir (Altundiş, 2008: 92). Geriye yürümeme kuralının en temel amacı, özellikle vergi yükünü arttırıcı nitelikteki hükümlerin geriye yürütülmemesiyle vergi kanunlarının daha da özenle uygulanmasını sağlamaktır (Erkin, 2013). Bunun sağlanmasının mümkün olmadığı durumlarda geriye yürüme sonucunda ortaya çıkacak belirsizlikler nedeniyle hak veya mahrumiyetler ortaya çıkarak bireylere ek mali yükümlülüklerin getirilmesi durumlarıyla karşı karşıya kalınacak ve hukuki güvenlik ilkesinin ihlali söz konusu olacaktır. Yürürlüğe giren kanunların geçmişe ve kesin nitelik kazanmış hukuksal durumlara etkili olmaması, hukukun genel ilkelerindedir¹². Vergi yükünü arttırıcı hükümlerin geriye yürütülememesi özellikle hukuki güvenlik ilkesi açısından da bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Güneş, 2008: 137).

¹¹Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 30.11.2023 tarihli ve 2023/105 E., 2023/208 K. sayılı kararı.

¹²Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 13.02.2019 tarihli ve 2018/103 E., 2019/4 K. sayılı kararı.

4.3. Kıyas Yasağı İlkesi

Vergi hukuku alanı kanunilik ilkesi sebebiyle kamu hukukunun yoruma en az açık alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz, 2014: 41). Kanunda açıkça hüküm bulunmadıkça hükümlerin kıyas yoluyla genişletilmesi olanağı bulunmamaktadır¹³. Kıyas, hukuki sebeplerdeki benzerliğe dayanarak kanun kapsamına alınmamış bir olaya var olan bir hukuk kuralının uygulanmasıdır (Karakoç, 2013: 1294). Türk hukukunun farklı dallarında kıyas yasağına başvurma kabul edilebilir olsa da vergi hukukunda bu kurumun işletilmesi mümkün olmamakta ve kıyas yoluyla hüküm genişletilememektedir (Şenyüz, Yüce ve Gerçek, 2015: 63). İdare ve yargı organlarının kıyas yöntemiyle vergiyi doğuran olaya hüküm tesis etmeleri bireylerin vergi yükünü arttıracığından dolayı toplumda hukuki güvenliği ve barışı bozabilmektedir (Erkin, 2013). Dolayısıyla vergileme alanında kıyas yoluyla yorumlanan hukuk kuralları vergilerin kanuniliği ilkesi, belirlilik ilkesi ve temelde hukuki güvenlik ilkesine ters düşmektedir. Hukuki güvenliğin ve hukuki barışın bozulmaması adına vergi kanunlarının uygulanmasında kıyasa başvurulmamaktadır.

Hukuki güvenlik ilkesinin tamamlayıcı ve belirleyici unsurlarından birisi de kıyas yasağı ilkesidir. Diğer unsurlardan ayrı tutulmaması ve uygun hareket edilmesi gerekir. Hukuki güvenlik ilkesinin temel unsuru olan belirlilik ilkesine aykırılık teşkil eden hukuk kuralları açık, anlaşılır bir düzenden uzak ve anlam karmaşası içeriyorsa bu durum var olan hükmün yorumlanmasına sebebiyet vereceğinden dolayı kıyas yasağı ilkesiyle ters düşecektir (Ekeryılmaz, 2019: 51). Bu açıdan kıyas yasağı ilkesini tamamlayıcı bir görev üstlenmektedir.

Sonuç

Vergilendirme, devletin sınırsız olan kamu giderlerinin finansmanını sağlamak için sürekli olarak ihtiyaç duymuş olduğu ve asla vazgeçemeyeceği bir yetkidir. Devletin Anayasadan almış olduğu bu vergilendirme yetkisinin kullanımı sırasında ve nihayetinde kişilerin ekonomik ve sosyal haklarının yanı sıra kanunlarla güvence altına alınmış temel hak ve özgürlükleri de doğrudan etkilenmektedir. Bireylerin vergilendirmeye ilişkin düzenlemelerden etkilenmeyecek ya da hukuk kurallarına en uygun bir biçimde muamele görmelerini sağlayacak şekilde işlem tesis etmek hukuk devleti ilkesinin bir gereği ve doğrudan hukuk devletinin yetki ve sorumluluğundadır. Bu yetki Anayasa ile çeşitli şekillerde ve vazgeçilmesinin mümkün olmayacağı şekilde sınırlandırılmış ve hukuka, hukuk devleti düzenine uygun hale getirilmiştir.

¹³ Yargıtay 2. Ceza Dairesi, 30.03.2015 tarihli ve 2014/3786 E., 2015/6531 K. sayılı kararı; Yargıtay 12. Ceza Dairesi, 24.10.2022 tarihli ve 2021/9073 E., 2022/7292 K. sayılı kararı.

Hukuk devleti, devletin iş ve eylemlerini gerçekleştirirken koymuş olduğu ve vazgeçmesinin mümkün olmadığı hukuk kuralları ile bağlı olması anlamını taşımaktadır. Bir hukuk devletinin varlığından söz edebilmek için yönetenlere karşı idare edilenlerin hukuki güvenliğini sağlayan bir yaklaşım düzeninin olması gerekmektedir. Bu da ancak ve ancak hukuk devleti olma yaklaşımının benimsenmesi sonucu tamamlayıcı nitelikte olan hukuki güvenlik ilkesinin tesis edilmesiyle mümkün olacaktır.

Hukuki güvenlik ilkesi, en genel ve doğru tanımıyla bireylerin uymak zorunda oldukları hukuk kurallarının neler olduğunu bilerek, tutum ve eylemlerini buna göre planlama hakkına ve bu doğrultuda hareket etme serbestisine sahip olmaları anlamına gelmektedir. Bireylere ek mali yükümlülükler getiren ekonomik uygulamalar hukuki güvenliğini zedeleyecek ve ilkenin ihlal edilmesine sebebiyet verecektir. Vergiyi doğuran olayın meydana gelmesinden itibaren sona ermesine kadar tüm safhalarında hukuki güvenlik ilkesi etkisini göstermelidir. Bu sayede bireyler hareket etme sınırının nerede başlayıp, nerede bittiğinin farkında olacak ve devletin koymuş olduğu hukuk kurallarına karşı güven içerisinde davranışlar sergileyecektir. Bir hukuk devletinde düzenin korunması, kamuya olan güvenin sağlanması, barış ortamının hâkim olabilmesi için zorunlu olan en temel unsurlardan birisi bu ilkenin varlığıdır. Ancak bu ilkenin varlığı sayesinde bireyler gelecek planlamalarını yaparak hukuk devleti düzeninin gerektirdiği ve belirsizlikten uzak bir şekilde yaşamlarını sürdürebilecektir.

Hukuki güvenlik ilkesi aynı zamanda vergi kanunların sıklıkla değiştirilmesi sonucu meydana gelen anlam karmaşıklıklarına ve belirsizliğin ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaktır. Vergi hukuku alanında değişen koşullara ve ihtiyaçlara göre çok sayıda kanun çıkarılması ya da kanunların sıklıkla değiştirilmesi, bireylerin vergi yükümlülükleriyle ilgili görev ve ödevlerini kurallara uygun, tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getirmelerini zorlaştırabilecektir. Vergiye ilişkin görev ve sorumluluklarını tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getirmek isteyen bireyler, çeşitli dönemlerde ve değişen ekonomik koşullara göre sık sık meydana gelen vergi hukuk mevzuatındaki değişimler ve anlaşılması güç hükümler neticesinde uyum sağlamakta zorlanarak pasif davranışlar sergilemeye, sisteme olan güveni kaybetmeye başlayacaktır. Bunun tam ve kesin bir şekilde önüne geçilmesi hukuki güvenlik ilkesi ve kaynağını aldığı hukuk devleti ilkesiyle sağlanmış olacaktır. Hukuk devleti ilkesi ile vergi hukukunda sık sık düzenlemelerin yapılması sonucu keyfiyete ve takdire dayalı çeşitli düzenlemelerin önüne geçilerek, bireylerin güven içerisinde ve gelecekte emin bir şekilde hareket edebilmelerine olanak sağlanmış olacaktır. Bireylere tanınmış olan temel hak ve özgürlüklerin korunması, birey ve devlet etkileşiminin güçlü olduğu, daha güvenli ve sağlıklı bir yaşam sürdürülebilmesi için bu ilkenin korunması son derece önem arz etmektedir.

Kaynakça

- 18.10.1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (RG. 9.11.1982 -17863).
- Altundış, M., (2008). Hukuki Güvenlik İlkesi, *Yasama Dergisi*, 10, ss.60-94.
- Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 04.05.2017 tarihli ve 2015/41 E., 2017/98 K. sayılı kararı <https://www.lexpera.com.tr>.
- Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 13.02.2019 tarihli ve 2018/103 E., 2019/4 K. sayılı kararı <https://www.lexpera.com.tr>
- Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 13.09.2023 tarihli ve 2022/81 E., 2023/153 K. sayılı kararı <https://www.lexpera.com.tr>.
- Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 16.01.2014 tarihli ve 2013/110 E., 2014/8 K. sayılı kararı <https://www.lexpera.com.tr>.
- Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 19.09.2019 tarihli ve 2019/53 E., 2019/75 K. sayılı kararı <https://www.lexpera.com.tr>.
- Anayasa Mahkemesi Kararı, KT. 30.11.2023 tarihli ve 2023/105 E., 2023/208 K. sayılı kararı <https://www.lexpera.com.tr>.
- Anayasa Mahkemesi, KT. 07.08.2008, 2005/38 E., 2008/53 K., (RG.08/04/2008-26841) <https://www.resmigazete.govtr>.
- Ayyıldız, Y., ve Ayyıldırım K. (2015). Vergilendirmede geçmiş yürümezlik ilkesinin Türk vergi hukukundaki yeri. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 57-74.
- Başaran, Y., F. (2015). Vergilendirme Yoluyla Temel Hak ve Özgürlüklere Müdahalede Sınır, *Kamu Hukuku, Özel Hukuk ve Ceza Hukuku Alanlarında Kamunun Önderliği ve Bireysel Özerklik Sempozyumu*, Editör: Ulusan İ. ve Öztürk B., Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bozdoğan, D., ve İlk, E. (2016). Legal Security Policy As a Limiter of Taxation Authority. *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 4(2), 28-38.
- Çağan, N. (1982). *Vergilendirme yetkisi*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları.
- Çağan, N. (1984). Türk Anayasası açısından vergileme yetkisi. *Anayasa Yargısı Dergisi Anayasa Mahkemesi Yayını*, 1, 171-182.
- Danıştay 12. Daire, 23.02.2021 tarihli ve 2020/5430 E., 2021/892 K. sayılı kararı <https://www.lexpera.com.tr>.
- Ekeryılmaz, Ş. (2019). *Vergilemede hukuki güvenlik ilkesinin yargı kararları çerçevesinde analizi*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Erkin, G. (2013). Türk Hukuku'nda vergilendirme yetkisi the taxation power in Turkish law. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 8(Özel), 1111-1153.
- Gerek, Ş. ve Aydın, A.R. (2005). *Anayasa ve vergi hukuku*. Seçkin Yayınevi.
- Güneş, G., (2008). *Verginin yasallığı İlkesi*, 2. b., İstanbul: 12 Levha Yayıncılık.
- Gürdal, T., ve Ekeryılmaz, Ş. (2018). Vergilemede Hukuki Güvenlik İlkesinin Danıştay Kararları Işığında İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 205-226.
- Hatipoğlu, M. ve Bayraklı, H. H. (2019). Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Anısına Armağan. A. Kendigelen & S. Yüksel (Yay. haz.), Demokratik Anayasada Vergilendirme Yetkisi (s. 340-341). On İki Levha Yayıncılık.

- Karakoç, Y. (2013). Anayasal vergilendirme ilkeleri üzerine bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15, 1259-1307.
- Kaya, F. (2016). E-Tebligat ve hukuki güvenlik ilkesi. *Vergi Sorunları Dergisi*, 329, 23-28.
- Mercimek, F. (2019). *Hukuki güvenlik ilkesi ve karşılaştırmalı vergi hukuku bağlamında değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa).
- Öncel, M., Kumrulu, A., Çağan, N. (1985). *Vergi hukuku*. Cilt 1, Genel Kısım, 3. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları.
- Şenyüz, D., Yüce, M., ve Gerçek, A., (2015). *Vergi Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Tekbaş, A. (2010). Vergi kanunlarının tabi olduğu Anayasal ilkeler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, 123-191.
- Yargıtay 12. Ceza Dairesi, 24.10.2022 tarihli ve 2021/9073 E., 2022/7292 K. sayılı kararı <https://www.lexpera.com.tr>.
- Yargıtay 2. Ceza Dairesi, 30.03.2015 tarihli ve 2014/3786 E., 2015/6531 K. sayılı kararı <https://www.lexpera.com.tr>.
- Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 04.07.2018 tarihli ve 2018/7 E., 2018/1323 K. sayılı kararı <https://www.lexpera.com.tr>.
- Yılmaz, E. (2014). *Hukuki Güvenlik İlkesinin Bir Gereği Olarak Vergi Hukukunda Geriye Yürümezlik İlkesi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 3(4), 8.

Yazar Beyanı

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Fatma Mutlu % 100 katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Fatma Mutlu contributed 100% to the study.

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: : Ethics committee approval is not applicable to this study.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

ASPARUH VE TERVEL HANLAR DÖNEMLERİNDE TUNA BULGAR DEVLETİ- DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU İLİŞKİLERİ 697-718

(Danube Bulgarian State-Eastern Roman Empire Relations During the Reigns of Asparuh and Tervel Khan 697-718)

Kaan AKAR¹ Merve ALTAY²

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 09.06.2024

Makale Kabul Tarihi: 23.06.2024

DOI: 10.53507/akademikdusunce.1498448

ÖZ

Kubrat Han'ın kurmuş olduğu Büyük Bulgar Devleti kurucusunun ölümünün ardından Hazar Devleti baskıları sonucu yenilerek yıkılmıştır. Büyük Bulgar Devletinin yıkılması sonrası Kubrat Han'ın üçüncü oğlu olan Asparuh kendisine bağlı halk ile göç etmiştir. Asparuh'un göçü 679 yılında Dinyeper ve Dinyester nehirleri arasında gerçekleşmiştir. Bu bölgenin ardından Tuna Nehri havzasında Onglos bölgesine yerleşen Bulgarlar Doğu Roma İmparatoru IV. Konstantinos'un hücumuna uğramışlardır. Bu savaşı kazanarak 681 yılında devlet haline gelen Bulgarlar, tarihe Tuna Bulgar Devleti adıyla geçmişlerdir. Asparuh Han devletin kurucusu olmuştur. Asparuh Han'ın ardından Bulgar tahtına 702 yılında oğlu Tervel Han geçmiştir. Tervel Han döneminde Tuna Bulgar Devleti kuruluşunu tamamlamış ve Balkanların önemli bir devleti haline gelmiştir. Gerek diplomatik gerekse de askeri olarak güçlü ve başarılı bir dönem yaşanmıştır. Tervel Han döneminde Tuna Bulgar Devleti birçok kez Doğu Roma İmparatorluğu iç siyasetine karşı belirleyici bir rol oynamıştır. Hatta Bulgarların müdahalesi sayesinde İstanbul Emevi Halifeliğinin fethinden kurtulmuştur ancak hemen ardından Bulgarlar isyancı bir sabık imparatorun yanında yer almışlardır. Bu bağlamda Bulgarların Doğu Roma siyaseti açısından önemleri dikkat çekicidir. Çalışmamızda Tuna Bulgar Devletinin kuruluşu ve siyasi yıllarından itibaren ilk iki hükümdarı Asparuh ve Tervel hanların Doğu Roma İmparatorluğu ile olan siyasi ilişkileri konu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Asparuh Han, Tuna Bulgar, Onglos, Tervel Han, Doğu Roma İmparatorluğu.*

ABSTRACT

The Great Bulgarian State, founded by Kubrat Khan, was defeated and destroyed as a result of the pressure of the Khazar State after the death of its founder. After the collapse of the Great Bulgarian State, Kubrat Khan's third son Asparuh migrated with his people. Asparuh's migration took place in 679 between the Dnieper and Dniester rivers. After this region, the Bulgarians settled in the Onglos region in the Danube River basin and were attacked by the Eastern Roman Emperor Constantine IV. The Bulgarians, who won this war and became a state in 681, went down in history as the Danube Bulgarian State. The founder of the state was Asparuh Khan. After Asparuh Khan, his son Tervel Khan took the Bulgarian throne in 702. During the reign of Tervel Khan, the Danube Bulgarian State completed its establishment and became an important state of the Balkans. It was a strong and successful period both diplomatically and militarily. The Danube Bulgarian State played a decisive role by intervening in the internal politics of the Eastern Roman Empire many times during the reign of Tervel Khan. Bulgarian intervention even saved Constantinople from the conquest of the Umayyad Caliphate, but immediately afterwards the Bulgarians sided with a rebellious former emperor. In this context, the importance of the Bulgarians for Eastern Roman politics is remarkable. In our study, the political relations of the first two rulers of the Danube Bulgarian State, Asparuh and Tervel Khan, with the Eastern Roman Empire from their foundation and political years will be discussed.

Keywords: *Asparuh Khan, Danube Bulgarian, Onglos, Tervel Khan, Eastern Roman Empire.*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü, kaan.akar@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-00034623-5369.

² Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Tarih Bölümü, mervealtay0@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4142-788X.

Giriş

Avar Kağanlığı'nın Bayan Han döneminde Sasanilerle ittifak kurarak 626 yılında gerçekleştirdiği Doğu Roma İmparatorluğu başkenti İstanbul kuşatması başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bayan Han'ın, kuşatmadan kısa bir süre sonra 630-32 yılları arasında ölümü Avar Kağanlığı içinde iktidar mücadelesini başlatmıştır. İran, Karadeniz ve Panonya'daki Ogur grupları siyasi otoritenin eksikliğinden dolayı başıboş kalmışlardır. Bu boylar 635 yılında bir Bulgar soylusu olan Kubrat önderliğinde birleşmişler ve Avar Kağanlığına karşı bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir (Feher, 1984: 31; Fine, 1983: 44). Böylece Kubrat önderliğinde İran'dan başlayarak Doğu Avrupa'daki Ogur boylarının hareketi bugün coğrafi olarak yeri net olarak bilinmese de "Karadeniz'in Kuzeyi" olarak bildirebileceğimiz düzlüklerde¹ Büyük Bulgar Devleti'nin (Magna Bulgaria) kurulması ile sonuçlanmıştır (Sinor, 2012: 352; Fine: 44; Golden, 2013: 235; Küçüksipahioğlu, 2008: 215; Üren, 2013: 265). Büyük Bulgar Devleti'nin siyasi tarihi kaynakların eksikliğinden net olarak bilinmemektedir. Ancak Kubrat Han'ın Hazar Devleti ile bölge için siyasi ve askeri olarak mücadele içinde olduğu ve kendisinin ölümünden sonra da bu mücadelenin devam ettiği anlaşılmaktadır. Büyük Bulgar Devleti Kubrat Han'ın oğulları döneminde Hazarların artan baskısı altında ayakta kalamamış ve bölünmüştür (Golden, 2013: 235; Karatay, 2018: 82; Hupchick, 2017: 9; Runciman, 1930: 3; Üren, 2013: 265). Kubrat Han'ın ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmese de gelişen süreç ölüm tarihini aşağı yukarı 665 yılı olduğunu göstermektedir (Theophanes, 1997: 273; Rona-Tas, 1999: 628; Feher, 1984: 31; Artamanov, 2004: 219). Kubrat Han'ın hayatta iken beş oğluna kendisinden sonra birlik olmalarını ve ayrılmamalarını öğütlemiştir. Fakat yoğun Hazar baskısı Kubrat Han'ın çocuklarının dağılmalarına sebep olduğu anlaşılmaktadır (Hupchick, 2017: 48; Karatay, 2018: 3). Doğu Romalı tarihçi Theophanes'in de kayıtlarından babalarının vasiyetine rağmen dağıldıkları görülmektedir². Kubrat Han'ın çocukları kendilerine bağlı olan halkla birlikte hareket etmişlerdir. Büyük oğlu olan Batbayan kendi topraklarından ayrılmayarak Hazarlara tabi olmak zorunda kalmıştır (Bury, 1912: 187). Bir diğer oğul olan Kotrag ise Don Nehri'ni geçerek Batbayan'ın karşı topraklarına yerleşmiş ve İdil Bulgar Devleti'nin temellerini atmıştır,

¹ Kubrat Han'ın kurmuş olduğu Büyük Bulgar Devletinin sınırlarının Özi Nehrinden Bug Nehrine kadar olan bölge dâhilinde olduğu varsayılmaktadır (Rona-Tas, 1999).

² Kardeşlerin en büyüğü olan Batbayan ata topraklarının doğu kısmını alarak vatanında kaldı ve Hazarlara boyun eğdi. Kotragos adındaki ikinci kardeş Ten nehrini geçerek en büyük kardeşinin karşısına yerleşti. Dördüncü ve beşinci kardeşler İstr Nehri'ni, ya da Tuna'yı, geçtiler ve onlardan biri Panonya'ya Avarlara gitti ve Avar Hakamı'nın hâkimiyetine girdi ve kuvvetleriyle orada kaldı, diğeri ise Ravenna'da Pentapolis'e yerleşti ve Hristiyan Kralı'nın hâkimiyetini tanıdı. Onların arkasından gelen Asparuh adındaki üçüncü kardeş de Danapris (Özi) ve Danastris (Turla)'i geçerek Oglos'a ulaştıktan sonra bu yerin güvenli olduğu ve iki taraftan da istilâ edilemez bir konuma sahip olduğu kanısına vardığı için buraya yerleşti (Theophanes, 1997: 55-56).

kardeşlerden Alzek ise İtalya topraklarına kadar giderek Roma tabiiyetine girmiştir. Kuber ise Avar Kağanlığı hâkimiyetini tanımıştır (Karatay, 2018:82-83, Runciman, 1930: 11; Theophanes, 1997: 55-56; Karatay, 2010: 4-5). Kubrat Han'ın bir diğer oğlu olan Asparuh ise Dinyeper ve Dinyester nehirleri arasındaki bölgeye göç etmiştir (Baynes, 1926: 13; Kaldelis, 2017: 55).

1. Tuna Bulgar Devleti'nin Kuruluşu ve Asparuh Han

İsmi, Esperı, Esperuh, Esperik gibi farklı yazılış formlarıyla karşımıza çıkan Asparuh'un adı Türkçede Delice Doğan anlamına gelmektedir (Karatay, 2010: 7; Ahmetbeyoğlu, 1991: 396). Kubrat Han'ın beş oğlundan üçüncüsü olan Asparuh Han'ın doğum tarihi bilinmemektedir. Han'ın adına Tuna Bulgar Devleti tarihinin en önemli kaynaklarından biri olan Bulgar Hakanlar Listesinde rastlamaktayız. Listede geleneksel On iki Hayvanlı Türk Takvimindeki Verenialem ayında (Ejderha yılının 11. ayı) babası Kubrat Han'dan sonra tahta geçtiği ve hükümdarlık süresinin 61 yıl olduğu yazmaktadır. Ancak bu hüküm süresinin Asparuh Han'ın Tuna Bulgar Devletini kurduktan sonra geçirdiği taht süresi olarak düşünmek zordur. Asparuh Han'ın adına Doğu Roma kaynaklarında 702 yılından sonra rastlanmaz ve onun yerinde Tervel Han'ın olduğu görölmektedir. Bu noktada Asparuh Han'ın bahsi geçen tarihte ölmüş olabileceği çok kuvvetli bir ihtimaldir. Bulgar Hakanlar Listesinde yer alan 61 yıllık hükümdarlık süresinin klasik Türk devlet yapılanmasından kaynaklanıyor oluşu yani Kubrat Han'ın sağlığında Asparuh'un Büyük Bulgar Devleti'nde Tegin³ olarak görev yapmış olması akıllara gelmektedir (Ahmetbeyoğlu, 1994: 14; Karatay, 2018: 140-141; Kafesoğlu, 1983: 100; Kayapınar, 2006: 108).

Asparuh Han, Hazarların baskılarına daha fazla dayanamayan Büyük Bulgar Devletinden ayrılışının tarihi kesin olarak bilinmese de Doğu Roma'nın ilgi sahasına giriş tarihi net olarak bilinmektedir. Asparuh Han ve ona bağlı halkı 679 yılında Dinyeper ve Dinyester nehirleri arasına gelmişlerdir (Baynes, 1926: 26; Kaldelis, 2017: 55). Büyük Bulgar Devleti'nden ayrılan beş kardeşten biri olduğu için yanında çok kalabalık bir nüfusun olduğunu düşünmek zordur. Buna göre Asparuh Han'ın yanındaki halkın en fazla 100 bin kişiden oluştuğu sayısının da savaşılabilecek durumda 10 bin kişiyi muhteva edeceği tahmin edilebilir (Hopkins, 2013: 12).

³ Tegin (çoğul hali olarak Tigit) unvanı bazı kaynaklarda Tigin veya Tekin olarak da geçmektedir. Göktürk Devleti'nde, Tegin hükümdar sülalesine mensup prensler için söylenmektedir. Tegin unvanına sahip olan hanedan üyesi, eğer bir bölgenin valiliğine getirildi ise bu gittiği görevde, Tegin unvanını bırakarak, Şad veya Yabgu unvanını kullanmaya başlar. Göktürk tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Kül Tegin'in isminde bu unvanı görmekteyiz. Tegin unvanına, Uygur yazmalarında ve Ak-Hun Devleti'nde de rastlanmaktadır. Bu unvan Kaşgarlı Mahmud'un ünlü eseri Divan-ı Lugatit Türk'te, Afrasyap oğullarına verilen bir unvan olup, köle anlamına gelmektedir diye açıklanmıştır (Akar, 2022: 135)

Dinyeper ve Dinyester nehirleri arasına göç eden Asparuh Han ardından Doğu Roma İmparatorluğunun doğal sınır hattı olarak kabul ettiği Tuna Nehri boylarına gelmiş olduğu görülmektedir. Doğu Roma İmparatorluğu açısından kuzey ile topraklarını ayıran Tuna Nehri'nin güney bölgesi ise Slavların göçleriyle birlikte fiili olarak kontrolden çıkmış olmasına rağmen siyasi olarak hala imparatorluğun sınırları içinde bulunmaktadır (Madgearu, 2013: 7). Bulgarlar Tuna havzasına girişlerinde karşılıklı Avar grupları çıkmış ve Asparuh Han ilk ciddi sınavını bölge hâkimiyeti için Avar gruplarına karşı vermiş ve başarılı olmuştur (Ahmetbeyoğlu, 2007: 396-397). Akabinde Tuna ve Dinyester arasında Onglos⁴ adı verilen bölgeye yerleşmiştir (Nikophoros Patriarch of Constantinople, 1990: 89; Theophanes, 1997: 498; Artamanov, 2004: 233). Onglos bölgesinin coğrafi olarak konumu çevresinin bataklık olmasından dolayı dış tehditlere karşı korunaklı olduğu için bu bölgenin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bulgarlar gibi yeni göç etmiş bir halka sığınak vazifesi görmesi açısından gerekli fiziki şartları sağladığı görülen Onglos Asparuh Han'ın ileriki harekâtları için bir merkez görevi görmüştür (Ziemann, 2012: 31).

Bulgarların bu sahaya girerek yerleşmeleri Doğu Roma İmparatorluğu nezdinde rahatsızlığa sebep olduğu görülmektedir (Ostrogorsky, 1999: 117; Vasiliev, 1943: 276-277; Ahmetbeyoğlu, 2007: 395). Bulgarların bölgeye yerleşimleri sırasında doğuda gerçekleşen Arap seferinden yeni dönmüş olan İmparator IV. Konstantinos, Bulgarları topraklarından çıkarmak için önlem almaya karar vermiş ve Tuna Bulgarları ile Doğu Roma İmparatorluğu arasındaki ilk ilişki bu şekilde kurulmuştur. İmparator IV. Konstantinos, 680 yılında Bulgarların üzerine hem karadan hem de Tuna Nehri üzerinden donanması ile sefere çıkmıştır (Moravcsik, 1942: 50). Asparuh Han'ın Onglos bölgesinin doğal savunmasının avantajından faydalanmak için bu ciddi tehdit karşısında bölgesini terk etmeyerek savunma yapmaya karar vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Sayıca kalabalık ve teknik imkânlar açısından üstün Doğu Roma ordusu ile bir meydan savaşına girmeden coğrafyayı tanımanın etkilerini kullanan Bulgarlar, Doğu Roma ordusunu Onglos bölgesinin bataklıklarına çekmişlerdir (Vasiliev, 1943: 277). Bataklığın ilerlemeyi ve savaşmayı zorlaştırıcı etkisi ve Arap seferinden yeni dönülmesinin yorgunluğunu hissettiği anlaşılan Doğu Roma ordusu, bu savaşta istenilen ilerlemeyi ve etkinliği gösterememiştir. Gut hastalığından mustarip olan İmparator IV. Konstantinos'un da sefer sırasında rahatsızlığının artması sebebiyle İstanbul'a dönmesi Doğu Roma ordusunun moralini bozmuştur. İmparatorun gidişinin akabinde savaş nizamı bozulduğu

⁴ Onglos adı, "saray", "muhafaza" anlamına gelen Türkçe agul / aul kelimesinden gelmektedir (Madgearu, 2013: 8). Türkçe 'de köşe veya bucak anlamına gelmektedir. Tuna, Prut ve Dinyester nehirlerinin arasında bulunan korunaklı üçgen yapılı bir bölgedir (Kayapınar, 2002: 630-631).

anlaşılan Doğu Roma ordusu da geri çekilmiştir. Ancak bu çekilmenin düzensiz ve plansız olmasından dolayı daha önce Bulgarların kurmuş olduğu tuzaklara düşmüşlerdir (Ostrogorsky, 1999: 99-100). Bulgarların tuzaklarına düşen ve disiplinin kaybolduğu anlaşılan Doğu Roma ordusu ile Bulgarlar arasında şiddetli çatışmalar gerçekleşmiş ve savaşın galibi Bulgarlar olmuştur. Böylece Asparuh Han ve halkı Doğu Roma İmparatorluğu karşısında ilk sınavını vermiş ve ciddiye arz eden bu tehlikeyi bertaraf edebilmişlerdir⁵.

Doğu Roma ordusunun çekilirken yaşanan şiddetli çatışmalarla aldığı mağlubiyet ve İmparator IV. Konstantinos'un da İstanbul'a dönmüş olması Bulgarların yeni yurtlarında kalıcı olabilmelerine ve hatta ilerlemelerine bir fırsat doğurmuştur. Bulgarlar, Onglos'tan ayrılarak çevredeki Doğu Roma topraklarına akınlar düzenlemeye başlamışlardır (Lang, 1976: 42). Doğu Roma ordusundaki büyük asker kaybı topraklarının savunma zafiyeti göstermesine sebep olduğu anlaşılmaktadır. Önlerinde herhangi bir Doğu Roma engeli olmadan Tuna Nehri'ni geçen Bulgarlar, Deliorman ve Dobruca topraklarına girerek buraları hâkimiyet altına almışlar ve Doğu Roma topraklarına güney ve batı istikametinde akınlara başlamışlardır (Acaroğlu, 2007: 32). Asparuh Han bu amaçla Filibe ve Burgaz mevkiinin kuzeyindeki Vidin şehrini de kontrol altına almıştır. Adı geçen topraklarda hakimiyet kuran Bulgarlar Avar Kağanlığı ile komşu olmuş ve bölgede meskûn yerli Slav halkları ile karşılaşmışlardır. (Nikophoros Patriarch of Constantinople, 1990: 91; Rasonyi, 1984: 23; Todorov, 1979: 15). Asparuh Han, bölgede

⁵ İmparator Konstantinos, Tuna'nın ötesine, Oglos'a kaba ve pis bir kabilenin yerleştiğini ve şimdi onların hâkimiyeti altında olan, fakat daha sonra Hristiyanların eline geçecek olan Tuna çevresini istila ettiklerini ve buralara atıklarını yaydıkları haberini aldığı zaman çok endişelendi ve tüm Themanın derhal Trakya tarafına geçmesini emretti. O, bir donanma filosunu donattı ve onları, askeri kuvvetler yoluyla uzaklaştırmak gayesiyle karadan ve denizden olmak üzere onlara karşı harekete geçti. Gemilerini kıyıda yan yana demirlerken, piyade birliğini de Oglos denilen yerin ve Tuna'nın yukarı tarafına doğru çekti. Bulgarlar bu devasa ordunun ani gelişini gördükleri zaman, güvenlikleri konusunda çaresizliğe düştüler ve süratle, adı geçen bölgede kendilerini güvence altına alabilecekleri bir yere sığındılar. Onlar, üç ya da dört gün boyunca bu sığınaklardan dışarı çıkmaya cesaret edemediler, Doğu Romalılar da onların önlerinde bulunan bataklıklar yüzünden savaşı başlatamadılar. Bundan dolayı Doğu Romalıların hareketsizliğinin farkına varan bu kaba boy yeniden canlandı ve daha cesaretlendi. Tam bu sırada İmparatorun şiddetli gut hastalığı nüksetti ve bir hamamdan faydalanmak amacıyla beş savaş gemisi ve maiyetiyle birlikte Mesembria 'ya geri dönmek zorunda kaldı. Geride ise, sahte saldırılar yaparak Bulgarları sığınaklarından dışarı çıkartmalarını, ortaya çıkarlarsa çarpışmalarını; ortaya çıkmazlarsa, onları kuşatma altına almalarını ve savunma silahlarının üzerinden izlemeye devam etmelerini emrettiği kumandaları ve ile ordusunu bıraktı. Fakat süvariler, imparatorun kaçtığı söylentisini yaydılar ve bunun üzerine onlar da kendilerini hiç kimse takip etmemesine rağmen korkuya kapılarak kaçtılar. Bulgarlar bunu anlayınca peşlerinden gittiler ve onların büyük bir kısmını kılıçtan geçirdiler ve pek çoğunu yaraladılar. Onların üzerinden geçtikleri Tuna Nehri'ne kadar kovalayarak Odysos yakınlarında bulunan Varna adlı yere ve oradaki iç bölgelere geldiler. Onlar, bu yerlerin, arka taraftan Tuna Nehri, ön ve diğer iki taraflardan da dağ geçitleri ve Pontus Denizi sayesinde korunmak suretiyle son derece güvenli olduğunu anladılar. Bundan başka onlar sayıca komşu Slav milletleri arasında Yedi Kabile adı ile bilinen topluluğu kendilerine itaat ettirdikten sonra, doğu istikametindeki Beregaba dağ geçidinden ileriye doğru, Severis'e yerleştiler ve Avarların topraklarına kadar olan mesafede bulunan güney ve batı bölgelerinde geriye kalan altı kabileyi de vergiye bağladılar. Onlar, bu şekilde etki alanlarını genişlettikten sonra iyice mağrurlaştılar, karşı ataklara ve Doğu Roma İmparatorluğuna ait kaleleri ve köyleri ele geçirmeye başladılar. Baskı altında kalan İmparator, onlarla barış yaptı ve onlara yıllık vergi ödemeyi kabul etti. Böylece Doğu Romalılar, sahip oldukları pek çok günahın karşılığı olarak utanç içerisinde kaldılar” (Theophanes, 1997: 359).

kalabalık ancak bir devlet çatışı olmadan kabile düzeninde teşkilatsız bir yapıda yaşayan Slavlarla bir ittifak kurduğu görülmektedir (Curta, 2006: 18; Hupchick, 2017: 13-14). Bulgarların yeni geldikleri bir coğrafyada kendilerinden çok daha eski ve nüfus olarak kalabalık bir milletle hemen kaynaşarak onlarla bir ittifak kurması daha doğru bir ifade ile onları hakimiyet alması dikkat çekicidir. Bu durum Türk teşkilatçılık geleneğinin Asparuh Han nezdinde Bulgarlarda süre geldiğinin kanıtlarından biri olduğu kabul edilebilir. Asparuh Han bölgede yaşayan yedi Slav kabilesinden altısını Avar Kağanlığının sınır hatlarına, Severiler olarak bilinen bir diğer Slav kabilesini de Doğu Roma İmparatorluğu sınırına yerleştirmiştir (Karatay, 2018: 8; Rasonyi, 1984: 23; Artamanov, 2004: 232). Asparuh Han'ın Slavları sınır hatlarına yerleştirerek onların kabile hayatlarının getirdiği geleneksel yaşamlarına müdahale etmemiş ve yarı özerk olarak idare edilmelerine onay vermiştir (Hopkins, 2013: 13). Slavlar sınır hatlarına Bulgarlar ise merkeze yerleştirilmiştir. Asparuh Han, Slav kabile beyleri olan Zupanları⁶ hâkimiyetine alarak Slav kabilelerinin Bulgarların güvenliğini korumakla görevlendirmiştir (Runciman, 1930: 28-29; Hupchick, 2017: 50). Ayrıca Bulgarlar, Slavlardan vergi alarak ekonomik ayrıca savaş durumunda da askeri olarak faydalanmışlardır. Asparuh Han, Şumnu yakınlarındaki Pliska⁷ adı verilen bölgeye yeni bir şehir inşa ettirmiş ve buraya yerleşerek kurmuş olduğu devlete başkent yapmıştır (Jb. Bury, 1912: 231). 679 yılında Tuna Nehri dolaylarında görülen Bulgarlar, iki yıl gibi kısa bir sürede 681 yılında devlet olabilmişlerdir (Chary, 2011: 3). Doğu Roma İmparatorluğu başkenti İstanbul'a çok yakın bir bölgede ve İmparatorluğun kendi mülkü olarak kabul ettiği topraklarda (Vasiliev, 1943: 277; Ahmetbeyoğlu, 2007: 400; Golden, 2013: 290; Ostrogorsky, 1999: 117) kurulan Tuna Bulgar Devleti Doğu Roma İmparatorluğunun en yakın komşusu vasfını kazanmıştır (Doncheva-Petkova, 2014: 17; Hopkins, 2013: 13). İmparator IV. Konstantinos'un ordusunun durumu ve siyasi sebeplerden dolayı Bulgarların yerleşimini kabul etmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır (Feher, 1984: 72; Crampton, 2016: 9). Ancak Doğu Roma İmparatorluğu kaybedilen toprakların tekrar kazanılması ve Bulgarlardan gelebilecek saldırıları önlemek için 687 yılında Trakya Themasını kurmuştur. Böylece bu thema Balkanlardan başlayan sınırı korumak ve daha sonra yapılacak olan seferlerin de temel asker kaynağı olma görevlerini üstlenmiştir (Fine, 1983: 304; Brubaker-Haldon, 2015: 164).

⁶ Slav kabile beylerine veya Slav devlet hükümdarlarına verilen isimdir (Fine, 1983:304).

⁷ Tuna Bulgar Devleti 903 yılına kadar başkentliğini yapmış olan Pliska şehri bugünkü Bulgaristan'ın Şumnu Yeni Pazar ilçesi yakınlarında bir köydür. Bulgaristan'daki yerli Türkler bu köye Aboba adını kullanmaktadırlar (Acaroğlu, 1988: 53).

Asparuh Han'ın 681 yılında Doğu Roma sınırları içinde müstakil bir devlet kurmasının ardından geçen zamanda bilgiler kısıtlıdır. Ancak Asparuh Han'ın Tuna Bulgar Devleti tahtında bulunduğu zamanda Doğu Roma İmparatorluğu'nda İmparator II. Justinianus'un (685-695, 705-711) hükümdarlığı sürmektedir. Ülkesinin doğu sınırlarında Emevi Halifeliği ile savaşı sonlandıran İmparator II. Justinianus dikkatini batı sınırlarına çevirmiş ve Asparuh Han ve İmparator V. Konstantinos arasında sağlanan barış anlaşmasını bozmuştur (Ostrogorsky, 1999: 120-121). Bulgarlara anlaşma uyarınca ödenen yıllık vergiyi kesmiş ve Balkan seferine çıkmıştır. İmparator II. Justinianus'un 688 yılında çıktığı Balkan seferinin ana hedefi Tuna Bulgarları olmasına rağmen yönünü Selanik şehri olarak belirlemiştir. İmparator II. Justinianus'un Bulgarlara direkt olarak savaşa girmemesi seferi ilginç kılan başlıca unsurlardan biridir. Ancak detaylı incelendiğinde bu yönelimin sebebi anlaşılabilir. Selanik'te yoğun bir Slav nüfusun barındığı görülmektedir. Asparuh Han'ın Slavlarla olan ittifakını göz önüne aldığımızda İmparator II. Justinianus'un yapmış olduğu seferin amacı anlaşılabilir. Buna göre Bulgarların asıl insan gücünü aldıkları halk Slavlardır ve Tuna Bulgar Devletini yenmek için önce Bulgar-Slav birliği parçalanmalıdır. Ayrıca Doğu Roma İmparatorluğu siyasetine göre Slavlar Doğu Roma tebaasıdır ve İmparator II. Justinianus kendi tebaası olarak kabul ettiği Slavları Bulgarlarla olan ittifakları için cezalandırmak istediği anlaşılabilir (Lang, 1976: 44). İmparator II. Justinianus'un sefer alanı Batı Trakya ve Güney Makedonya'yı içine almıştır. Sklavina adıyla bilinen Slav yerleşim birimlerini hâkimiyet altına alan İmparator II. Justinianus, bu bölgelerde karşısına çıkan küçük Bulgar-Slav birliklerini yenmeyi başarmıştır (Chary, 2011: 3). Asparuh Han Doğu Roma ordusu ile daha önce Onglos'da İmparator IV. Konstantinos'a karşı gerçekleştirilen savaşta olduğu gibi meydan savaşı yapmayı tercih etmemiştir (Runciman, 1949: 342). İmparator II. Justinianus'un birliklerinin, Emevi Halifeliği ile olan mücadele sebebiyle yorgunluğun olmasına rağmen sayıca Bulgarlardan oldukça üstün oldukları anlaşılabilir. Bu sebeple Asparuh Han, Doğu Roma ordusu ile daha çok savunma ve zaman zaman vur-kaç usulü ile savaşmıştır. Karşılaştığı Bulgar-Slav ortak direniş birliklerini yenmiş olan İmparator II. Justinianus Selanik şehrini hâkimiyeti altına almayı başarmıştır (Hupchick, 2017: 51; Karatay, 2013: 277). Slavların yoğun nüfuslu olduğu bölgede Doğu Roma kontrolünün tesis edilmesi Bulgarların insan gücünü kırma amacı açısından oldukça önemlidir. İmparator II. Justinianus bu sebeple Slavların birçoğunun esir alınarak Anadolu'nun içlerine özellikle de Bitinya bölgesine⁸ sürgün edilmesini emretmiştir (Ostrogorsky, 1999: 122; Vasiliev, 1943: 276). Bu şekilde İmparator II.

⁸ İzmit Körfezi, Sakarya, Düzce ve Bursa arasında bulunan bir bölgedir.

Justinianus'un amaçladığı sonucun, Tuna Bulgar Devleti'nin Slavlardan askeri ve iktisadi olarak faydalanmasını engellemek olduğu görülmektedir. Selanik şehrinde Slavlara yönelik cezalandırma amacındaki bu sefer ve eylemler Balkanlarda yaşayan ve Bulgarlara bağlı veya onlara yakın diğer Slav kabilelerinin endişe duyarak Bulgarlardan ayrılmalarını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır (Feher, 1984: 48). Ayrıca İmparator II. Justinianus, Selanik ve çevresinin güvenliğini sağlamak, Doğu Roma İmparatorluğunun Balkan seferlerinde bir merkez olması amacıyla kara ve deniz birliklerinden müteşekkil olarak Hellas Themasının kurulmasını emretmiştir (Hupchick, 2017: 51).

İmparator II. Justinianus Selanik şehrinde temelde Bulgarlara ancak uygulamada Slavlara yönelik olan seferinin başarıya ulaşmasının ardından Balkan topraklarında daha fazla ilerlememiş ve ordusuna İstanbul'a dönüş emri vermiştir. Doğu Roma ordusunun dönüşü sırasında meydan savaşı yapmadıkları için kayıp vermemiş ve zinde oldukları anlaşılan Bulgarlar, İmparator II. Justinianus'un dönüş harekâtını yakından takip ettikleri ve saldırı için uygun zamanı bekledikleri anlaşılmaktadır. Emevi Halifeliği ile olan seferin ardından Balkan seferine çıkan Doğu Roma ordusunun yorgun olması muhtemeldir. Doğu Roma ordusunun Rodop Dağlarının güney kesimindeki geçitlerden geçmek zorunda kaldığı noktalardan birine önceden pusu kurmuş olan Bulgarlar, İmparator II. Justinianus'un gelişini beklemişlerdir. Herhangi bir saldırı beklemediği anlaşılan Doğu Roma ordusu geçitlerden geçmeye başladığında ani gerçekleşen Bulgar-Slav ortak saldırısına yakalanmıştır. Bu ani baskına karşı gerekli karşılığı veremediği anlaşılan Doğu Roma ordusu büyük kayıplar vermiş hatta İmparator II. Justinianus dahi çatışmada yaralanmıştır. Selanik seferinde ele geçirilen tüm ganimetler olduğu gibi kaybedilmiş ve İmparator II. Justinianus da kaçarak canını kurtarmıştır (Theophanes, 1997: 70-71; Nikophoros Patriarch of Constantinople, 1990: 93; Karatay, 2018: 7).

Tuna Bulgar Devleti'ne karşı Rodop Dağları'nda alınan bu yenilgi Doğu Roma İmparatorluğu iç siyasi dengelerini de etkilemiş ve İmparator II. Justinianus'a karşı İstanbul'da muhalefeti arttırmış bu sebeple İmparator II. Justinianus, Bulgarlara karşı bir intikam seferine girişmemiştir. Doğu Roma İmparatorluğunun bu sebeple tehdit olmaktan bir süreliğine çıkması Bulgarları rahatlatmış, Asparuh Han'ın Devleti'nin iç işleri ile ilgilenmesini ve teşkilatlanmasını tamamlaması noktasında fayda sağladığı anlaşılmaktadır. Kaynakların bu nedenlerle İmparator II. Justinianus'un Selanik seferinden sonra Tuna Bulgar Devleti hakkında suskun olduğu görülmektedir. Bu suskunluk Tuna Bulgarları ile Doğu Roma arasında sonrasın bir çatışmaya girilmediğinin etkisiyledir. Tuna Bulgar Devleti açısından Doğu Roma

İmparatorluğu ile olan kısmi barış döneminde Pliska şehrinin kuruluşu tamamlandığı ve Slav kabileleri üstünde kesin bir Bulgar otoritesi kurulduğu ve bölgedeki komşu devletlerle siyasi ilişkiler kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır (Shephard, 2011: 229; Hupchick, 2017: 50).

2. Caesar Tervel Han Döneminde Tuna Bulgar Devleti

Asparuh Han hakkındaki bilgiler Doğu Roma kaynaklarından 688 yılındaki seferin ardından kesilmiştir, bu noktada Bulgar Hakanlar Listesi gerekli bilgiyi sunmaktadır. Listeye göre Asparuh Han'ın ardından tahta çıkmış ve 21 yıl hüküm sürmüştür (Ahmetbeyoğlu, 1991: 564). Asparuh Han'ın 702 dolaylarında ölmüş olmalıdır ancak Doğu Roma kaynaklarından anlaşıldığı üzere Tervel Han'ın muhtemel ölüm tarihi 718 yılıdır. Tervel Han'ın görev süresinin Liste'de 21 yıl olarak verilmesi muhtemelen Asparuh Han'ın 61 yıllık hükümdarlık süresinde olduğu gibi Teginlikten başlamakta veya Asparuh Han'ın sağlığında yönetimin babası tahtta iken fiiliyatta onun elinde olmasından kaynaklı olması muhtemeldir (Karatay, 2018:141; Tekin, 1987:13; Küçüksipahioğlu, 2008:220). Eski Türk takvimine göre Tekuçitem'in⁹ 7. ayında tahta çıkan Tervel Han'ın adı direnme, karşı koyma, destek gibi anlamlara gelmektedir (Ahmetbeyoğlu, 2023: 107; Karatay, 2018: 142).

Tuna Bulgar Devleti'nin Doğu Roma kaynaklarında tekrar Tervel Han ile yer alması Bulgarların Doğu Roma İmparatorluğu siyaseti için önem arz etmesinden kaynaklanmaktadır. İmparator II. Justinianus'un 695 yılında tahtından indirilmesinden ardından burnu kesilerek sürgüne gönderilmiştir (Ostrogorsky, 1999: 130-131; Theophanes, 1997: 67). Herson şehrinde yaşayan II. Justinianus, burada tekrar tahtı ele geçirmek için siyasi faaliyetlerde bulunmuş ancak bu durum İmparator III. Tiberios tarafından hoş karşılanmamıştır. Can güvenliğinden endişe eden II. Justinianus, Hazar Devletine sığınmış ve Hazar Hakanının damadı olmuştur böylece Hazarlardan aldığı güç sayesinde tekrar eski faaliyetlerine girişebilmiştir (Bury, 1912: 189). Hazar prensesi eşiyile birlikte Kerç boğazında yer alan Phanogoria şehrine yerleşmiş ve burada İstanbul'da tahtını tekrar kazanmak için güç toplamaya başlamıştır. Fakat durumdan haberdar olan İmparator III. Tiberios, Hazar Hakanına hediyelerle birlikte gönderdiği elçisi aracılığıyla II. Justinianus'un öldürülmesini teklif etmiştir (Theophanes, 1997: 70). Bu durumdan Hazar prensesi eşi sayesinde haberdar olan II. Justinianus, önceden hareket edebilmiş ve Karadeniz'e açılarak Tuna Bulgar Devletine sığınmıştır. Bulgar Hakanlar Listesine göre 702 yılında ölmüş olması gereken Asparuh Han'ın ardından tahta çıkan Tervel Han'ın adı 705 yılında II. Justinianus'un kendisine sığınması ile kaynaklarda yer almıştır

⁹ Koyun Yılı miladi olarak 702 yılı.

(Lang, 1976: 45). Tuna Bulgar Devletine sığınan sabık imparator II. Justinianus, Tervel Han tarafından kabul edilmiş ve II. Justinianus tahta çıkması için yardım karşılığında Tervel Han'a değerli hediyeler ve kendi kızını eş olarak verme taahhüdünde bulunmuştur (Ostrogorsky, 1999: 132). Asparuh Han'ın 688 yılında İmparator II. Justinianus'a karşı kazandığı zafer sonrası iç işleyişini bilemediğimiz Tuna Bulgar Devleti'nin bu dönemde istikrarını sağladığı ve güçlü bir Balkan devletine haline gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. II. Justinianus'un, Tervel Han'a sığınması ve yardım isteğine karşılık olarak kendi kızını Doğu Roma İmparatorluğu siyasi geleneklerine çok da uygun olmayarak ona eş vermeyi vaat etmesi bunun kanıtlarından biridir (Bury, 1912:231). Doğu Roma İmparatorluğunun taht mücadelesinde yer almak ve başarılı olunması halinde elde edilecek büyük fırsatların farkında olan ve İmparator III. Tiberios'dan rahatsızlık duyduğu anlaşılan Tervel Han tarafından bu teklif kabul edilmiştir (Todorov, 1979: 15; Boba, 1968: 42).

Tervel Han, II. Justinianus'a yardım etmek amacıyla 705 yılı içerisinde ordusunu toplayarak savaş planını yapmış ve Doğu Roma İmparatorluğunun Trakya topraklarına girmiştir. Trakya Themasının ani gerçekleşen bu saldırıya hazırlıksız olması sebebiyle Bulgar ordusuna güçlü bir direnç gösterilememiş ve Trakya Theması bertaraf edildikten sonra İstanbul'a kadar önemli bir direniş ile karşılaşılmamıştır. Böylece ilk kez bir Bulgar ordusu İstanbul surları önlerine gelebilmiştir. İstanbul'da şehir kapılarının kapalı olması ve güçlü surlar sebebiyle 3 günlük bir bekleyiş gerçekleşmiştir. Daha sonra Bulgar birliklerinin Doğu Romalı müdafilerin dikkatini dağıtmak üzere gerçekleştirdikleri saldırı sırasında II. Justinianus ve beraberindekiler Valens su kemerinin bulunduğu noktadan gizlice şehre girmeyi başarmışlardır. İstanbul'a girmeyi başaran II. Justinianus, Blakhernai bölgesini ele geçirmeyi başarmış bu durum da şehirde bir karmaşanın başlamasına sebep olmuştur. Halk tarafından sevinçle karşılanan II. Justinianus, destek göremeyen mevcut İmparator III. Tiberios'un tahtı bırakıp kaçması sonrası tekrar Doğu Roma İmparatorluğu tahtına oturmayı başarmıştır (Theophanes, 1997: 71; Runciman, 1930: 132). Tervel Han'ın yardımı ile 2 yılın ardından tekrar imparator olmayı başaran II. Justinianus bunun üzerine Tuna Bulgar Devleti hükümdarını İstanbul'a girmeye davet etmiştir (Bury, 1912: 231). Tervel Han'a vaat ettiği birçok kıymetli hediye veren İmparator II. Justinianus, hediyelerden başka sadece Doğu Romalı soylulara verilen İmparatorlardan sonraki en önemli unvan olan Caesar unvanı da vermiştir (Chary, 2011: 4). Bu unvan eski Roma İmparatorluğundaki gibi fiili görev ve yetkileri olmamasına rağmen çok önemli bir şeref unvanıdır ve Doğu Romalı olmayan birine ilk kez verilmiştir (Kayapınar, 2006: 108; Fine, 1983: 300). Bu büyük şeref unvanının yanında Tervel

Han, para, silah ve kıyafetlerle birlikte Zağra bölgesinin de yönetimini İmparator II. Justinianus'tan almıştır (Lang, 1976: 45). Tervel Han'ın İmparator II. Justinianus'tan hem almış olduğu değerli hediyeler hem de Doğu Roma İmparatorluğunun Bulgarlara ödemiş olduğu yıllık verginin de artarak devamı devletin ekonomisine yarar getirmiştir. Ayrıca Tervel Han'ın kazanmış olduğu bu başarı iç siyasetteki otoritesini sağlamlaştırmış hem Bulgar boyarlarının hem de Slav zupanlarının merkezi iktidara bağlarını daha sağlamlaştırmış (Runciman, 1949: 340) ve geri kalan Slavların da Bulgarlara yaklaşmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır (Shephard, 2011: 231; Karatay, 2013:278; Runciman, 1930: 31; Zlatarsky, 2002: 232).

Tervel Han yardımı ile tahtını geri kazanmayı başaran İmparator II. Justinianus, Doğu Roma İmparatorluğunda istikrarı sağlamıştır. Ancak Tuna Bulgar Devletine vermiş olduğu imtiyazlar hem Doğu Roma çıkarlarına aykırı hem de Bulgarların güçlenmesine sebep olduğuna kanaat ederek şatların olgunlaştığı anda Bulgarlarla yapmış olduğu anlaşmayı bozmuştur. İmparator II. Justinianus daha önce Asparuh Han döneminde olduğu gibi Tuna Bulgar Devletine yıllık olarak ödenen vergiyi kesmiş ve ordusunu hazırlayarak tahta çıkışının 3.yılında, 708 tarihinde bir kez daha Bulgarlar üzerine sefere çıkmıştır (Ahmetbeyoğlu, 2007: 565-566; Feher, 1984: 49). Tuna Nehrine çıkacak donanma desteği ve Opsikion Themasından süvari askerlerle de desteklediği ordusu ile beraber Tuna Bulgar Devleti topraklarına doğru ilerlemiştir. İmparator II. Justinianus bu seferde 688 yılının aksine direkt Bulgarları hedef aldığı görülmektedir seferin amacının Tuna Bulgar Devleti karşısında kesin bir zafer elde ederek Balkan egemenliğinin tekrar geri kazanmak olduğu anlaşılmaktadır. Doğu Roma donanması Anchialos Kalesi önlerinde demir atmış kara ordusu da bu bölgeye ordugâh kurmuştur (Curta, 2006: 230). Ancak Bulgarlar meskûn oldukları coğrafyanın avantajlarını kullanmış ve Doğu Roma ordusu karşısına bir meydan savaşı için çıkmaktan kaçınmışlardır. Ayrıca Bulgar birlikleri yanlarında ordu ağırlıkları olmadığı için hafif ve hızlı birliklerle ağır ilerleyen Doğu Roma ordusundan da manevra kabiliyeti bakımından da üstündür. İmparator II. Justinianus ve ordusunu ordugâh kurduğu Anchialos Kalesi yakınlarına Bulgarlar daha önceden pusu kurmuşlardır (Bury, 1912: 231). Doğu Roma ordusunun bunu fark etmemesi ve ordugâh kuruluşu sırasında yaşanan karmaşa sebebiyle disiplinsiz olduğu anlaşılan Doğu Roma ordusuna ani bir baskın gerçekleştirmişlerdir. Bulgarlardan bu sırada bir saldırı beklemedikleri için hazırlıksız olduğu anlaşılan Doğu Roma ordusu, Bulgar taarruzuna gerekli karşılığı verememiş bu sebeple ordu içindeki çok sayıda asker ya öldürülmüş ya da Bulgarlar tarafından esir alınmış, ordunun ağırlıkları da Bulgarlara ganimet olarak geçmiştir. İmparator II.

Justinianus Bulgar saldırısından son anda kurtulabilmiş ve Anchialos Kalesi'ne sığınmayı başarmıştır (Nikophoros Patriarch of Constantinople, 1990: 105). Bulgarların kale kuşatmak için gerekli donanıma sahip olmamasından dolayı güvende olduğunu hissetmiştir. Ancak İmparator II. Justinianus, Bulgar ordusunun kale önünden ayrılmaması sebebiyle kale önünde demirli bir gemiye binerek Theophanes'in ifadesiyle utanç içinde İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır (Theophanes, 1997: 525). Böylece Tuna Bulgar Devleti, Doğu Roma İmparatorluğuna karşı bir savaşı daha galibiyetle sonuçlandırmış ve tarihe Anchialos Savaşları diye geçecek olan savaşlardan ilki gerçekleşmiştir (Lang, 1976:49; Chary, 2011: 4). Tervel Han, İmparator II. Justinianus'un 708 yılında gerçekleştirdiği ve Bulgarların galibiyeti ile sonlanan savaşın anısına Bulgar başkenti Pliska civarında olan Madara bölgesinde bir kaya üzerine anıt yaptırmıştır (Curta, 2006: 202; Golden, 2013: 258; Karatay, 2018: 143). Madara Kaya Kabartması olarak adlandırılan bu anıtta Tervel Han kendisini atına binmiş başında miğferi ve uzun saçları ile betimlenmiştir¹⁰.

İmparator II. Justinianus'un barışı bozmasının ardından yaşanan yenilgiyle beraber çekilmesinin ardından Tuna Bulgar Devleti ve Doğu Roma İmparatorluğu arasında tekrar bir sükûnet dönemine girildiği görülmektedir. Bu barış döneminin Doğu Roma İmparatorluğunda 708 yılında alınan yenilginin İmparator II. Justinianus'a karşı oluşan muhalefet sebebiyle olması muhtemeldir. Ayrıca İmparator II. Justinianus'un sürgün hayatı yaşadığı sırada kendisine karşı olan davranışlarından ötürü bazı şehirleri cezalandırmaya başlamıştır. Bunlardan ilki Ravenna şehri ardından gelen ise Herson şehridir, Ravenna büyük bir yıkım yapan İmparator II. Justinianus, Herson şehrinde ise direnişle ve ordu içinde bir isyanla karşılaşmıştır. Herson'da çıkan isyanda İmparator II. Justinianus'un Tervel Han'a yardım ricasında bulunmuştur ve Tervel Han İmparator II. Justinianus'a yardım olarak 3 bin Bulgar askerini onun yardımına göndermiştir. Ancak Hazarların da desteklediği isyan bastırılmamış Herson ahalisine İmparator II. Justinianus'un askerleri de katılmış bu sebeple yardıma gelen Bulgar askerleri de başarısız olmuştur. Herson'daki askerler Ermeni asıllı bir komutan olan Bardanes'i imparator ilan etmişler ve İstanbul'a göndermişlerdir (Vasiliev, 1943: 289-290). İmparator II. Justinianus'un İstanbul'da bulunmamasından fırsat bulan isyancılar komutan Bardanes'i Phippikos (711-713) adıyla tahta oturtmuşlardır. Ardından İmparator II. Justinianus'u yakalayan isyancılar onu idam etmiş ve kesik başı Ravenna ve Roma sokaklarından gezdirilmiştir (Ostrogorsky, 1999: 114). Tervel Han 708 yılında savaştığı eski

¹⁰ "...Bulgarların... ve Tervel'e geldi. Selanik bölgesindeki amcalarım kesik burunlu imparatora güvenmediler ve Ksinas'a döndüler... onunki... anlaşma ile hükümdar Tervel imparatora beş bin... verdi... imparator benimle iyi kazandı (Ahmetbeyoğlu, 1994; 36-53).

müttefik olan İmparator II. Justinianus'un 711 yılında ölümünün ardından onun intikamını almak adına ordusunun başında Trakya topraklarına girmiştir. Bu durum Tervel Han'ın Doğu Roma İmparatorluğunun siyasi olarak karışıklığından faydalanma arzusundan kaynaklı olması muhtemeldir. İstanbul önlerine kadar gelen Bulgarlar yol boyunca Trakya topraklarından büyük ganimetler kazanmıştır. Doğu Roma ordusu ise yeni imparator Phippikos önderliğinde İstanbul'u savunmak için şehir surları içinde beklemişlerdir. Bulgarlar İstanbul önlerinden ancak Anadolu'dan İstanbul'a doğru geçirilen Opsikion Theması askerlerinin gelişinin ardından ayrılmışlardır. Tervel Han'ın yurduna dönüşünün ardından Doğu Roma İmparatorluğu siyasetinde istikrar sağlanamamış ve Opsikion Theması askerlerinin isyanı sonrası İmparator Phippikos tahtından indirilerek bir saray memur olan Artemios adında biri II. Anastasius (713-715) adıyla imparator yapılmıştır. Fakat İmparator II. Anastasius da 2 senenin ardından tahtından indirilerek yerine ve yerine İmparator III. Theodosios (715-717) geçmiştir (Ostrogorsky, 1999: 144-145).

İmparator III. Theodosios'un tahta çıktığı dönemde Doğu Roma İmparatorluğunun hem iç siyaseti hem de dış siyasetinde sorunlar olduğu görülmektedir. Bu durum da Tervel Han ve Tuna Bulgar Devletini tekrar Doğu Roma İmparatorluğu açısından önemli bir konuma getirmiştir. Anadolu'da süre gelen isyanlar ve Emevi Halifeliğinin yoğun saldırıları karşısında zor durumda kalmış olan İmparator III. Theodosios, Bulgarlarla anlaşarak hem tahtını sağlamlaştırmayı hem de batıdan gelebilecek bir saldırıya karşı teyakkuzda olmasını gerektirecek bir durum olmaması ve bu sayede tüm dikkatini Anadolu'ya ve Emevi Halifeliğine vermek için Tervel Han ile anlaşma yoluna gitmiştir (Lang, 1976: 48). Tervel Han'ın bu teklifi kabul etmesinin ardından 716 tarihli Bulgarlar ve Doğu Romalılar arasında bir barış anlaşması yapılmıştır. Bu barış anlaşması temelde dört madde üzerinde durulmuştur. Buna göre İki devlet arasında sınırlar belirlenmiş ayrıca Tuna Bulgar Devleti'nin Doğu Roma İmparatorluğundan yıllık olarak aldığı verginin 30 bin libre altına çıkarılmış savaş hallerinde ve çeşitli sebeplerden ötürü ödenmeyen vergilerin ödenmesi kararlaştırılmıştır. Anlaşmanın bir diğer maddesi iki devlet arasındaki kaçakların ve sığınmacıların durumudur. Bu maddeye göre iki devlet de birbirlerine sığınan kaçakları kabul etmeyerek muhatabında geri gönderecektir. Anlaşmanın bir diğer maddesi ise ticaretle ilgilidir buna göre İstanbul'da Bulgar tüccarlar için çeşitli kolaylıklarla bir pazar yeri kurulacaktır. Ayrıca Bulgar ve Doğu Romalı tüccarlar pasaport benzeri mühürlü evraklarla ile iki ülke topraklarında belirlenen yerlerde serbestçe ticaret yapabileceklerdir (Zlatarsky, 2002: 247; Feher, 1984: 49; Kayapınar, 2002: 632). Bu anlaşma Bulgarların lehine bir anlaşmadır böylece İmparator III. Theodosios da batı sınırlarını güvence

altına almıştır Tervel Han'ın bu anlaşmaya uyduğu ve Doğu Roma topraklarına daha sonra bir saldırı gerçekleştirmediği görülmektedir (Runciman, 1930: 32-33).

Tervel Han ile 716 yılında yaptığı anlaşma ile batı sınırlarını güvence altına almış olan İmparator III. Theodosios Emevi Halifeliğine karşı başarı kazanamamış bu durum onun tahtını kaybetmesine ve Anatolikon Themasi Strategos'u¹¹ olan Leon'un 717 yılında Doğu Roma İmparatorluğu tahtına III. Leon (717-741) adıyla çıkmasına sebep olan isyanla sebep olmuştur. İmparator III. Leon tahta çıktığında Emevi orduları Mesleme bin Abdülmelik ve Ömer bin Hüberye komutasında İstanbul'u karadan ve denizden kuşatmışlardır. Bu zor durumda İmparator III. Leon, Tervel Han'dan yardım istemek durumunda kalmıştır. Tervel Han'a gönderilen elçi imparatorun yardım teklifini Tervel Han'a sunmuş ve bu istek Bulgarlardan tarafından kabul edilmiştir. Tervel Han'ın İmparator III. Leon'a yardımı 716 tarihli anlaşmaya sadık kalmasından ve Trakya'da yiyecek arayan Arap askerlerinin sınırların ötesine geçerek bazı Slav ve Bulgar gruplarına saldırmalarından olması muhtemeldir. Doğu Roma İmparatorluğuna yardım maksadıyla Trakya'ya giren Tervel Han'ın ordusu Emevi ordusunun erzak tedarikine büyük zararlar vermişlerdir (Runciman, 1949: 342). İstanbul önlerinde bekleyen ana Emevi ordusunun 717-718 kışının da sert geçmesinden dolayı erzak ihtiyacı oldukça artmıştır. Bulgarların sebep olduğu tahribatı önlemek için harekete geçen Mesleme bin Abdülmelik Bulgarlar üzerine taarruza geçmiş ancak bu saldırı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bulgarlar karşısından ağır bir yenilgi alan Emevi ordusu İstanbul kuşatmasını da sonlandırarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır (Hupchick, 2017: 53; Fine, 1983: 75; Vasiliev, 1943; Karatay, 2013: 279; Brubaker-Haldon, 2015: 512; Runciman, 1930: 33). Fakat bu savaşın neticesinde Bulgarlar da ciddi kayıplar verdikleri anlaşılmaktadır (Golden, 2013: 258; Karatay, 2013: 279; Ostrogorsky, 1999: 146; Kayapınar, 2006: 279; 2008: 223; Shephard; 2011: 231).

İmparator III. Leon'un yardım isteği ile Trakya topraklarına giren Tervel Han'ın İmparator III. Leon ile tam anlamıyla bir müttefiklik ilişkisi taşımadığı da görülmektedir. Tahtından indirilen eski imparator II. Anastasius liderliğinde başlatılan 718 tarihli bir isyanda eski imparator Tervel Han'dan yardım istemiş ve bu isteği kabul edilmiştir. Bu tarihte tekrar Trakya topraklarına II. Anastasius'un davası için giren Bulgarlar İstanbul önlerine kadar ilerlemiştir. Ancak İstanbul'a vardıklarında isyanın İmparator III. Leon tarafından bertaraf edildiğini görmüşlerdir, isyanın başarısız olmasından dolayı daha fazla ilerlemeyen Bulgarlar, II. Anastasius'a olan desteklerinden vazgeçerek yurtlarına dönmüşlerdir (Nikophoros Patriarch

¹¹ Doğu Roma İmparatorluğunda Thema'ların başında bulunan General olarak düşünülebilecek askeri idari yöneticilerdir (Güneş, 2022).

of Constantinople, 1990: 127; Theophanes, 1997: 552). Bu olay Tervel Han'ın Doğu Roma kaynaklarında geçtiği son olaydır. Tervel Han'ın 718 yılında ölmüş olması çok kuvvetli bir ihtimaldir. Doğu Roma kaynaklarının Tervel Han'dan son kez bahsedişini Bulgar Hakanlar Listesi de doğrulamakta ve Tervel Han'ın ardından Tuna Bulgar Devleti tahtına 718 yılı itibariyle Tvirem Han'ın (718-724) geçtiğini göstermektedir (Ahmetbeyoğlu, 1994: 7; Tekin, 1987: 23; Feher, 1984: 50).

Sonuç

Kubrat Han'ın kurmuş olduğu Büyük Bulgar Devleti'nin kurucu hükümdarının bilinmeyen ölüm tarihinin ardından artan Hazar Devleti baskıları sonucu yıkıldığı görülmektedir. Kubrat Han'ın devletini ayrılmamaları öğütleyerek vasiyet bıraktığı 5 oğlunun Hazarlara karşı galip gelememeleri sonrası söz konusu oğulların kendi paylarına düşen halklarla beraber göç ettikleri bilinmektedir. Kubrat Han'ın üçüncü oğlu olan Asparuh da bunlardan biridir ve kendisine tabi halk ile birlikte Hazar Devletine bağlanmayarak Büyük Bulgar Devleti'nin sınırlarından çıkıp Dinyeper ve Dinyester nehirleri arasına göç etmiştir. Bu bölgeden daha sonra Tuna Nehri havzasına varmış Doğu Roma İmparatorluğu sınırlarına girerek Onglos adı verilen bölgeye yerleşmiştir. Bölgeye gelmeden önce bazı hakimiyet mücadelelerinden galip çıkmış olan Asparuh halkını Onglos'a yerleştirmiştir. Akabinde Doğu Roma İmparatoru IV. Konstantinos'un Devleti'nin sınırlarına gelen yeni kuzeyli kavmi bertaraf etmek için gerçekleştirdiği seferle karşılaşmıştır. Çevresi doğal engeller sebebiyle korunaklı olan Onglos bölgesinde sayıca üstün olan Doğu Roma ordusuna karşı savunma gerçekleştirmiş olan Bulgarlar bu stratejide başarılı olmuş ardından IV. Konstantinos'un rahatsızlanarak savaş alanından ayrılmasından sonra morali düşük ve yorgun olan Doğu Roma ordusundaki düzensiz geri çekilmeden faydalanan Bulgarlar bu büyük orduya karşı zafer elde etmişlerdir. Böylece 679 yılında bölgeye göç etmiş olan Bulgarlar Asparuh Han'ın önderliğinde 681 yılında Doğu Roma İmparatorluğunun başkenti İstanbul'a çok yakın bir noktada devlet halini almışlar ve en yakın komşuları olmuşlardır.

Asparuh Han'ın yeni yerleşilen bu bölgede meskûn ancak devlet yapısından uzak olan Slav kabileleri Bulgar hakimiyeti altına almış ve onları Devleti'nin sınırlarına yerleştirerek sınır güvenliğini de sağlamıştır. Asparuh Han'ın adına kaynaklardan en son 688 yılında İmparator II. Justinianus'un, İmparator IV. Konstantinos tarafından imzalanan 681 yılındaki anlaşmayı bozmak için çıktığı seferde rastlanmıştır. Bu seferde İmparator II. Justinianus'un amacı tebaası olarak gördüğü Slavları Bulgarlarla olan iş birliği ve tabiiyetlerinden dolayı cezalandırmaktır. Ancak Bulgarların daha önce olduğu gibi meydan savaşından kaçınarak kurmuş oldukları

tuzaklar İmparator II. Justinianus'u mağlup etmiş ve Doğu Roma ordusu Bulgarlara karşı bir kez daha galip gelememişlerdir. Bu savaşın sonucu İstanbul'da İmparator II. Justinianus'a muhalefetin başlamasını ve tahtından indirilmeye kadar giden sürecin başını oluşturmuştur. 688 yılındaki savaştan sonra Doğu Roma kaynaklarında haklarında sessizlik hâkim olan Bulgarların bu dönemde kendi içişleri ve diğer devlet konuları ile ilgilendikleri anlaşılmaktadır. Bulgarların bu sessizlik döneminden son derece iyi faydalandıkları anlaşılmaktadır çünkü Asparuh Han'dan sonra Tuna Bulgar Devleti hükümdarı olarak 705 yılında kaynaklarda yer alacak Tervel Han dönemi bu görünün ispatıdır.

Bulgar Hakanlar Listesi adı verilen kaynağa göre 702 yılında tahta Tervel Han çıkmıştır. İmparator II. Justinianus'un tahtından indirildikten ve sürgün hayatı yaşadktan sonra gelişen siyasi olaylar neticesinde Tervel Han'a sığınarak yardım istemiştir. Tervel Han'ın bu dönemde devletini sağlam temellere oturttuğu ve güçlü bir askeri yapısı olduğu ve Doğu Roma İmparatorluğu iç siyasetine karışacak kadar güçlendiği ve büyük bir Balkan devleti olduğu bu noktadan anlaşılabilir. Tervel Han'ın yardımı ile İstanbul önlerine gelen İmparator II. Justinianus, Bulgarların yardımı ile başkente girmeyi başarmış ve tekrar Doğu Roma İmparatorluğu tahtına oturmuştur. Gördüğü yardıma karşılık Tervel Han'ı İstanbul'a davet eden İmparator II. Justinianus Bulgar hükümdarına maddi olarak büyük hediyelere ve daha yüksek yıllık vergi karşılığı Doğu Roma İmparatorluğu için icracı özelliği kalmasa da yüksek bir şeref unvanı olan imparatorun son protokolde ikinci sırada yer alan Caesar unvanını vermiştir. Ancak Tuna Bulgar Devleti Doğu Roma İmparatorluğu ilişkileri böylesi iyi bir seyir izlerken ilişkilerin bozulması İmparator II. Justinianus sebebiyle olmuştur ve Doğu Roma ordusu 708 yılında tekrar Bulgar topraklarına saldırıya geçmiştir. Ancak Anchialos Kalesi yakınlarında gerçekleşen savaş 688 yılında olduğu gibi Bulgarlar lehine sonuçlanmıştır. Akabinde gelişen siyasi olaylardan dolayı İmparator II. Justinianus'un tahtını tekrar kaybettiği zaman yardım istediği tekrar Tervel Han olmuştur ancak 3 bin kişilik Bulgar kuvveti İmparator II. Justinianus'a zaferi sağlayamamıştır 711 yılında tahtını kaybederek ölmüştür. Tervel Han'ın Doğu Roma İmparatorluğu siyasi tarihinde önem arz ettiği son olay bu olmamıştır. Doğu Roma İmparatorluğunun Anadolu'da isyanların yaşandığı ve Emevi Halifeliği tarafında İstanbul'un kuşatıldığı 716 yılında Tervel Han ve İmparator III. Theodosios tarafından Bulgarların bir tehdit olmaktan çıkması için Bulgarlar lehine önemli tavizlerin elde edildiği bir barış anlaşması yapılmıştır. İmparator III. Theodosios 717 yılında tahtını kaybetmiştir yerine geçen İmparator III. Leon Bulgarlara yolladığı bir elçi ile anlaşmayı tanıyarak Bulgarlardan Emevi ordusuna karşı yardım istemiştir. Tervel Han'ın bu teklifi kabul etmesiyle Trakya'ya giren Bulgar ordusu

Arap ordusunun tedarik zincirini kırmış ardından Emevi ordusuna karşı girişilen taarruzda galip gelerek Emevilerin İstanbul kuşatmasını kaldırmalarına sebep olmuşlardır.

Görüldüğü üzere 679 yılında Doğu Roma İmparatorluğu sınırlarına gelen toplam 100 bin kişi olduğu tahmin edilebilecek bir halk olan Bulgarlar çok kısa bir sürede çevreye uyum sağlamış yerli Slav kabilelerini ve bölgede dağınık Avar gruplarını hakimiyetleri altına almış ve 681 yılında da devlet olabilmişlerdir. Asparuh Han tarafından sağlam temeller üzerine kurulan geleneksel Türk teşkilatçılığının bir yansıması olarak örnek gösterilebilecek kuruluş dönemini Tervel Han ile zirveye çağını yaşamıştır. Tervel Han'ın gerek diplomatik gerekse askeri olarak devletin kuruluş dönemindeki en önemli hükümdarı olduğu anlaşılmaktadır. Doğu Roma İmparatorluğunun iç siyasetine karışabilecek ve yardım istenecek kadar güçlenmiş olduğu anlaşılan Tuna Bulgar Devleti, Tervel Han'ın diplomatik yeteneği ile Doğu Roma İmparatorluğu ile yapılan anlaşmalardan da büyük ve önemli kazanımlar elde ederek çıkmayı başarmıştır. Bulgarlar yeni kurulan bir devletten önce büyük bir bölgesel güce ardından da bir Avrupa İmparatorluğuna giden sürecin temellerini Asparuh Han ve ardından Tervel Han sayesinde başarmışlardır.

Kaynakça

- Acaroğlu, M. (1988). *Bulgaristan'da Yer Adları Kılavuzu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, A. (1991). Tervel Han (702-718). *Prof.Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Ahmetbeyoğlu, A. (1994). Bulgar Hakanlar Listesi. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, (14), 1-8.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2007). Yurt Tutan Hükümdar Asparuh Han ve Tuna Bulgar Devleti'nin Kuruluşu. M. Alpargu ve Y. Öztürk (Haz.) *Omeljan Pristak Armağanı* (ss. 395-402). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2023). *Hanlıktan Çarlığa Bulgar Türkleri Tarihi*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Akar, K. (2022). *Türkistan Sözlüğü XI. XIX Yüzyıllar Arasında Türkistan Türk Devletlerinde Kullanılan Unvan ve İstilahlar*. Bursa: Porsuk Kültür Yayıncılık.
- Artamanov, M, İ. (2004). *Hazar Türkleri Tarihi* (A Batur, Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Baynes, N, H: (1926). *The History of Byzantine Empire*. New York: Henry Hold And Company.
- Boba, İ. (1968). *Nomads, Northmen and Slavs: Eastern Europe in the Ninth Century*. Wiesbaden: Mouton, The Hague.
- Brubaker, L. Ve Haldon, J. (2015), *Byzantium in the Iconoclast Era c. 680–850: A History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bury, J.B. (1912). *Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Accession of Basil A.D.802-867*. London: Macmilla And Co. Limited.
- Chary, F. (2011). *The History of Bulgaria*. Greenwood: Bloomsbury Publishing.

- Crapton, R. J. (2016). *A Concise History of Bulgaria*. Cambridge: Cambridge Concise Histories, Cambridge University Press.
- Curta, F. (2006). *Southeastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doncheva-Petkova, L. (2014). L. Doncheva-Petkova ve C.Balogh ve A.Türk (Ed.) *Avars, Bulgars and Magyars on the Middle and Lower Danube*. Sofia: Archaeolingua; Bilingual edition.
- Feher, G. (1984). *Bulgar Türkleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Fine, J. (1983). *A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Golden, P. B. (2013). *Türk Halkları Tarihine Giriş* (Osman Karatay, Çev.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güneş, C. (2022). *Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları (IX. ve XI. Yüzyıllar)*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Hopkins, J. (2013). *The Bulgarian Orthodox Church: A Socio-Historical Analysis of the Evolving Relationship Between Church, Nation, and State in Bulgaria*. Edinburgh: East European Monographs.
- Hupchick, D, P. (2017). *War for Early Medieval Balkan Hegemony*. USA: Palgrave Macmillan.
- Kafesoğlu, İ. (1983). Türk Bulgar'ların Tarih ve Kültürüne Kısa Bir Bakış. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (11), 91-123.
- Kaldelis, A. (2017). *Streams of Gold, Rivers of Blood: The Rise and Fall of Byzantium, 955 A.D. to the First Crusade*. Oxford: Oxford University Press.
- Karatay, O, (2013). Tuna Bulgarları. O. Karatay ve S. Acar (Ed.). *Doğu Avrupa Türk Tarihi*,(ss.273-294), İstanbul: Kitabevi.
- Karatay, O. (2010). Tuna Bulgar Devleti'nin İlk Asrı; Balkanlarda Tutunma ve Pekişme (601-803). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Kış (2), 1-18.
- Karatay, O. (2018). *Bulgarlar: Yitik Bir Türk Kavmi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kayapınar, A. (2002). Tuna Bulgar Devleti (679-1018). *Türkler Ansiklopedisi C.II*, (ss.630-640), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kayapınar, A. (2006). Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti. O. Karatay, B.A. Göktaş (Ed.) *Balkanlar El Kitabı, Cilt I* (ss.105-126), *Balkanlar El Kitabı. Cilt 1*, Çorum/Ankara: Karam Araştırma ve Yayıncılık.
- Küçüksipahioğlu, B. (2008). Ankhialos Savaşının Sonuna Kadar Bizans-Bulgar İlişkileri, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (14), 2008, 209-226.
- Lang, D.M. (1976). *The Bulgarians From Pagan Times to the Ottoman Conquest*, Southampton: Thames And Hudson.
- Madgearu, A. (2013). *Byzantine Military Organization on the Danube, 10th-12th Centuries*. Leiden-Boston: Brill Published.
- Moravcsik, G. (1942). *Byzantinoturcica I*, Budapeşte: MTA.
- Nicephoros, P.C, (1990). *Short History* (Cyril Mango, Trans). Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Ostrogorsky, G. (1999). *Bizans Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Rasonyi, L. (1984). *Tuna Köprüleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları.
- Róna-Tas, A. (1999). *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages: An Introduction to Early Hungarian History*. UK: Central European University Press.
- Runciman, S. (1930). *The First Bulgarian Empire*. London: G. Bell & Sons Limited.
- Runciman, S. (1949). *Byzantium and the Slavs, Byzantium An Introduction to East Roman Civilization*. Oxford: Oxford University Press.
- Shephard, J. (2011). *Emergent Elites and Byzantium in the Balkans and East-Central Europe*. UK: Variorum Collected
- Sinor, D. (2012). *Erken İç Asya Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, T. (1987). *Tuna Bulgarları ve Dilleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Theopnaes, C. (1997). *The Chronicle Of Theophanes Confessor*, (Cyril Mango, Roger Scott Trans), Oxford: Clerandon Press.
- Todorov, N. (1979). *Bulgaristan Tarihi* (V. Ataman, Çev.). İstanbul: Öncü Kitapevi Yayınları.
- Üren, U. (2013). Büyük Bulgar Devleti. O. Karatay ve S.Acar (Ed.). *Doğu Avrupa Türk Tarihi* (ss.251-271). İstanbul: Kitabevi.
- Vasiliev, A. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (M. Mansel, Çev.). Ankara: Maarif Matbaası.
- Ziemann, D. (2012). Onglos – once again, *Bulgaria Mediaevalis*, (1), 31-43.
- Zlatarsky, V. (2002). *İstoriya na Bulgarskata Dirjava prez Srednite Vekove: Pirvo Bulgarsko Tsarstvo T. I/III*, Sofia: Akademično İzdatelstvo Prof. Marin Drinov.

Yazar Beyanı

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Kaan Akar %50, Merve Altay %50 katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde insan katılımcılardan veri toplanmadığı için etik kurul iznine gerek duyulmamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Kaan Akar 50%, Merve Altay 50% contributed to the study.

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: Since no data were collected from human participants in this study, ethics committee permission was not required.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

1990'LARDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'YE YÖNELEN ULUSLARARASI GÖÇÜN MEKANSAL BİR RESMİ

(From The 1990's to The Present A Spatial Picture of International Migration to Türkiye)

Yasemin ÇAKIRER ÖZSERVET¹ Hilal KURUOĞLU²

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 15.05.2024

Makale Kabul Tarihi: 28.06.2024

DOI: 10.53507/akademikdusunce.1484141

ÖZ

Bu çalışmada, son 30 yılda Türkiye'ye yönelen uluslararası göçün mekânsal izlerini; mevcut göç verileri üzerinden okumak ve bu verilerden politika önerileri geliştirmek amaçlanmıştır. Çalışmada, son 30 yıl onarlı yıllardan oluşan üç ayrı dönemde ele alınmaktadır. İlk dönemi, 1990-2000 yılları arası oluşturmaktadır ve ülkenin göç veren ülkeden, transit göç ülkesine dönüşme sürecine işaret etmektedir. 2000-2011 yılları arası dönem ise, transit göç sürecinden uzayan kalışlar sürecine ve göç alan ülkeye doğru dönüşme süreci ve bu geçişi temsil etmektedir. 2011 sonrası dönem ise, göç alan, özellikle de sığınılan ülkeye dönüşme sürecini tariflemektedir. Bu üç süreç, ülke çapında, şehirler ve yerleşmeler anlamında mekânsal izlerin okumalarını içerecek şekilde ele alınmıştır. Bunun için literatür taraması ve içerik analizi yöntemleri kullanılarak göçmenlerin dönemsel olarak mekânsal dağılımları tespit edilmiştir. Bu bağlamda, göçmenlerin ülkeye giriş yaptıkları ve diğer ülkelere geçmek üzere yoğunlaştıkları sınır bölgelerine daha fazla odaklanması gerektiği tespit edilmiştir. Yapılacak çalışmaların çok aktörlü ve çok boyutlu olması esastır. Bilhassa yerel aktörler ön plana çıkarılması; yasal ve kurumsal faaliyetlerin yanında ekonomik, psikolojik ve sosyolojik faaliyetlere ve kapsayıcı kentsel tasarım anlayışına yer verilmesi gereği kendini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası Göç, Göç Ve Mekan, Yerleşim Politikası, Göç Politikası.*

ABSTRACT

In this study, it is aimed to read the spatial traces of international migration to Turkey in the last 30 years through existing migration data and to develop policy recommendations from these data. In the study, the last 30 years are analysed in three separate periods of ten years. The first period is the period between 1990-2000 and points to the process of transformation of the country from a country of emigration to a country of transit migration. The period between 2000-2011 represents the process of transformation from a transit migration country to a country of extended stays and a receiving country and this transition. The period after 2011 describes the process of transformation into a receiving country, especially a country of asylum. These three processes are analysed in a way to include readings of spatial traces in terms of cities and settlements across the country. For this purpose, the spatial distribution of migrants has been determined by using literature review and content analysis methods. In this context, it has been determined that more focus should be given to the border regions where migrants enter the country and where they are concentrated to cross to other countries. It is essential that the studies to be conducted should be multi-actor and multi-dimensional. In particular, local actors should be brought to the forefront; in addition to legal and institutional activities, economic, psychological and sociological activities and an inclusive urban design approach should be included.

Keywords: *International Migration, Migration And Space, Settlement Policy, Migration Policy.*

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yerel Yönetimler Bölümü, yasemin.cakirer@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1006-2403.

² Arş. Gör., Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, hkuruoglu@gelisim.edu.tr, ORCID: 0009-0002-7597-6545.

Giriş

Göç, kültürlerin değişimini de içeren bir insan hareketidir. Kültür mekansal bir temelde şekillenir, gelişir ve değişir. Göç çalışmalarında mekan³ boyutu genel olarak ihmal edilen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel boyut ise sıklıkla ele alınmakta ve birçok göç değerlendirmesi de zaman boyutunda yapılmaktadır. Bu çalışma ise, zaman-mekân bağlamı olarak, çok boyutlu ve dinamik bir yapı olan uluslararası göçün resmini göçmenlerin geldikleri dönem ve yerleştikleri coğrafi ve sosyal mekan üzerinden ele almaktadır. Çalışmada mekanın göçmenlerin yerleştirildikleri alan, bölge, kent parçası ya da kent bütünü olarak ele alınması söz konusudur. Detaylı sokak ve mahalle bazlı bilgiler; tüm ülke için uygun ayrıntıda olmadığı ve bu çalışmanın kapsamında yer almadığı için kapsam dışı bırakılmıştır. Çakmak(2018: 356)'ın vurgusuyla “kimlik” kavramı göçmenlerin yerleştirildikleri ya da yerleştikleri mekandan bağımsız ele alınamayacak bir anlam taşımaktadır. Yani göçmenlerin coğrafi olarak belirli mekanlarda yerleştiğini gözler önüne sermek, göçmen gruplarının kimlik inşa süreçlerini görmeye de ışık tutmaktadır. Yer, aidiyet ve kültür oluşumu mekan bileşeniyle birlikte ele alınarak okunabilir. Göç hareketi çıkış, varış ve belki bekleyiş alanları itibariyle mekansaldır ve mevcutta yerleşik olunan alanın yitimiyle birlikte, göçmen için köksüzlük ve güvensizlik durumu da söz konusu olmaktadır. Bu köksüzlüğe çare, gidilen ülkede kendisine sağlanan yasal yerleşim planı ya da becerebildiği oranda güvenli alanlara yerleşme çabalarıdır. Göçmen yerleşim dokuları, etnik, kültürel ya da dilsel olarak benzer olanın benzer alanda yer seçtiği yönündedir. Devlet eliyle bir yere yerleştirilmemişlerse de, benzer göçmen kültürleri belirli mekanlarda yoğunlaşmaktadırlar. Bu anlamda, insan ve yaşanan mekân arasındaki derin bağlantıya dair çeşitli araştırmalar yer almaktadır. Göç edenler, göçtükleri yere, geldikleri yerin bir ya da birçok parçasını götürürler.

Göç, küreselleşmenin etkisiyle, coğrafi ölçeğini genişletmiştir ve göçe katılanlar sürekli şekilde artmaya devam etmektedir. Ülkelerin kendi iç coğrafyasında ve ülkeler arasında artan eşitsizliklerle, göçün mekansal örüntüsü de her geçen gün insani dramların yeni sahnelerine dönüşmektedir. Göçün artık tek hedefli, tek basamaklı bir yapısının olmadığı aşikardır. Çoklu yönelimleri olan, çok kimlikli, akışkan bir göç olgusu bugün karşımızdadır. Bilinen göç yön ve hedeflerinin çeşitlendiği, noktasal ya da tek bir bölgeye yönelenlerin aksine; yeni göç yönelim kuşaklarından söz edilmeye başlandığı görülmektedir. Göç veren ve göç alan ülkelere ilaveten; hedeflenen ülkelere varışın zorlaşmasıyla birlikte, göçmenlerin geçici varış noktası olarak

³ Arapça bir kelime olan “mekan”, kavramı “olmak” anlamına gelen “kevn” mastarından türetilmiş ve “oluşun meydana geldiği yer” manasına gelmektedir.

seçtikleri transit ülkeler (geçiş ülkeleri) insan hareketi zincirinde uzun süredir vardır. Transit göç olgusu, ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmelerle birlikte 1990'ların sonunda artarak gerçekleşen bir harekettir. Küresel göç hareketleri, bugün çoğunlukla aşamalı şekilde gerçekleşmektedir. Bu noktada, bazı ülkeler geçiş ülkesi konumlarını yıllarca sürdürürken, bazıları ise göç alan ülke konumuna evrilmektedir⁴. Dünyanın kuzey ve batısındaki gelişmiş ülkelerin güvenlik tedbirlerini artırmasıyla geçiş bölgesi ülkelere yenileri de katılarak daha çok transit göç hareketine maruz kalmaya devam edeceklerdir. Bu bölgelerde de yoğun göçmen gruplarının oluşu; kuzey ve batı ülkelerinin güvenliğini tehdit etmeye başladıkça, sınırların ötesinde güvenlik politikaları oluşturma gayretleri tüm hızıyla sürecektir.

Türkiye hem Osmanlı döneminde, hem de Cumhuriyet kurulduktan sonra, süreklilik arz eden bir göç hareketliliğinin merkezindedir. Türkiye'nin stratejik konumu, AB ülkelerine olan sınırı ve yakınlığı, komşu ülkelerdeki siyasi, ekonomik sorunlar ve çatışmalar vb. durumların yaşanması ve sürekliliği, sınır komşularımızla akrabalık ilişkileri sebepler arasında sayılabilir (Çakırer-Özservet, 2016: 49). 1935 yılında ülke nüfusunun %6'sı yurtdışı doğumludur (TÜİK Genel Nüfus Sayımları).

Erken cumhuriyet dönemi boyunca (1920-1950 döneminde) Türkiye'ye akın eden göçmenler için yapılan tahminler 720.000 ile 1,6 milyon kişi arasında değişmektedir (Danış ve Parla, 2009: 132). Benzer dönemlerde, Doğu'da Ruslara geçen topraklardan kaçan Türk mülteciler Urfa, Bitlis ve Diyarbakır'a yerleştirilmiştir (Danış ve Parla, 2009: 135). Suriye'de bulunan Türkler, bireysel gelişler dışında 1945, 1951, 1953 ve 1967 yıllarında Türkiye'ye gruplar halinde toplu olarak gelmişlerdir. Sayıları kesin bilinmeyen bu göçmenlerin, Kırıkhan, İskenderun ve Adana'ya yerleştirildiği söylenmektedir (akt. Bayraklı, 2007: 78).

1951-52 yıllarında Doğu Türkistan bölgesinden 1579 Kazak Türkünün (Kalkan, 2007: 136) Pakistan üzerinden resmi kanallarla ülkeye gelmek istemesi ve İstanbul-Zeytinburnu'ndaki misafirhanede geçici olarak barındırılmaları, ilçenin iç göç dışında, yurtdışından gelen göçmenlere de kapılarını açmasına sebep olmuştur. İlk geldikleri anda vatandaşlık statüsü alan göçmenler, ardından kalıcı olarak Manisa-Salihli, Niğde-Ulukışla, Konya-Ereğli, Kayseri-Develi ve Aksaray-Sultanhan'a yerleştirilmişlerdir. Ancak 1-2 sene içerisinde, İstanbul dışında çeşitli illere sürekli yerleşim için dağıtılsalar da, ilk geldikleri yer

⁴ Polonya, İspanya, Fas, Meksika, Dominik Cumhuriyeti, Güney Kore ve Türkiye gibi çeşitli ülkeler göç veren ülkeden göç alan ülkeye doğru geçerken, Latin Amerika ülkelerinde ise, göç alan ülkeden göç veren ülkelere doğru tersine geçişler söz konusu olmuştur (Castles vd. 2014: 16). Bu durum hala geçerliliğini korumaktadır.

olması ve burada bulunan sanayi sektöründe iş imkanlarının bulunması sebebiyle, bu bölgeye geri dönmüşlerdir⁵ (Çakırer, 2012: 90).

1920'lerden 1980'lere kadar Türkiye'deki yabancı doğumlu nüfus içinde, Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan gibi Balkan ülkelerinde doğmuş olan nüfus ağırlıktayken, 1990'lardan itibaren, Batı Avrupa ülkeleri ile Türkiye arasında oluşan göç ağlarının ve dolayısıyla göç kültürünün etkisi görülmeye başlanmıştır (Zeyneloğlu ve Sirkeci, 2014: 83).

1980'li yıllarda da, Afganistan'dan gelen Türk kökenli göçmenler söz konusudur. 1982 yılında 12 kabile halinde göç gerçekleşmiştir. Afganistan'ın Ruslarla olan çatışmalarından ve iç kargaşadan kaçan ve Türkiye'yle resmi temas kuran Türk kökenli göçmenler, ülkeye yasal yoldan geçiş yapmışlardır (Çakırer, 2012: 90). Afganistan'dan 1,006 aile, 4,163 nüfus iskânlı göçmen olarak gelmişlerdir ve Adana'da belirli bir süre tutulduktan sonra, iskân yerlerine, özellikle İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kırsal ve kentsel kesimde gönderilmişlerdir. Bunlar; Tokat-Artova ve Yeşilyurt, Hatay-Reyhanlı ve Horlak, G. Antep-Merkez, Ş. Urfa-Ceylanpınar, Van-Erciş ve Altındere, Kayseri-Merkez'dir (akt. Bayraklı, 2007: 75). 1980'e kadar aralıklı şekilde küçük grupların göçleri söz konusu olmuştur. 1980 sonrası başlayan düzensiz göç akımlarını, 1990 sonlarından itibaren transit göç ve artarak devam eden düzensiz göç takip etmiştir (Çakırer, 2012: 60-70).

Transit ülke olarak kullanılan Türkiye⁶; en fazla Orta Doğu ve sonrasında Orta Asya ve Afrika ülkelerinden gelen göçmenlerin⁷ güzergahlarında kara yolları anlamında bulunurken, Afrika ve Filistin menşeli göçmenlerin geçiş için deniz yolunu yani Ege'yi kullandıkları da yine bilinmektedir. İran Devrimi sonrası, 1979-1987 arasında çok sayıda kişi de, Türkiye'ye Avrupa ülkelerine ve Kuzey Amerika'ya geçiş için gelmiş ve kısa süreli kalışlar sonrasında büyük bir kısmı da geçiş yapmıştır (Deniz, 2014: 188). Türkiye'nin göç için tercih ediliyor olmasında dört sebep zikredilebilir: İlki, belirsizlik ve çatışmaların hakim olduğu komşu ülke vatandaşların daha emniyetli yerlere gitme isteğidir. İkincisi, Türkiye'nin coğrafi açıdan çıkış

⁵ Ülkeye girer girmez vatandaşlığa geçirildikleri için, yerleştikleri illerde yasal süre olan 7 yılı doldurur doldurmaz, iç göçmenle benzer rotaları kullanarak ve ilk misafir oldukları yer olan Zeytinburnu'na gelerek deri sanayisi sektörüne yan sektör yoluyla katkı da sağlamışlardır (Çakırer, 2012: 90).

⁶ Bazen transit ülke olma durumu ile birlikte, "bekleme yeri/odası veya baraj ülkesi" olarak ya da "mülteci deposu", "tampon bölge/ülke", "ara durak", "geçiş koridoru" gibi pek çok metafor ortaya çıkmaktadır (Danış 2004: 9,15). Giderek çeşitlenen bu metaforlar aslında Türkiye'nin ülke olarak yerini tanımlamanın güçlüğüne işaret ettiği gibi, bir tür ara/geçiş alanı olması yönüyle "liminal mekân" olarak tanımlanabileceğini de düşündürmektedir (Yakar, 2021: 3).

⁷ Aynı dönemde, Avrupa ülkelerine ve Türkiye'ye oldukça uzak olmasına rağmen, yakınlarında olan Avustralya yerine, bu güzergahı tercih eden Burma menşeli göçmenlerin oranı dikkat çekerken; Afrika'dan gelen göçmenlerin Türkiye'den daha kullanışlı güzergahları olması sebebiyle, Türkiye'yi transit ülke olarak tercih etme oranlarının düşük olduğu görülmüştür (Bodur, 2010: 122).

ve varış ülkeleri arasında bir geçiş bölgesi (transit ülke) konumunda olması, üçüncüsü, Avrupa'nın uyguladığı katı vize ve sınır geçiş politikasıyla Avrupa'ya gidemeyen yabancıların yakın ülkelerde kalması ve sonuncusu da, Türkiye'nin komşu ülkelere oranla ekonomik açıdan daha iyi şartlar sunması sebebiyle çalışmak isteyenler için çekici olmasıdır (İçduygu, 2004: 27).

1. Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye'ye yönelen uluslararası göçün mekânsal izlerini analiz etmek için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, nitel araştırma yöntemlerinden biri olup, metinlerin sistematik ve nesnel bir şekilde incelenmesini sağlar (Krippendorff, 2004: 18-21). Bu çalışmada içerik analizi, literatür taraması ve mevcut göç verileri üzerinde uygulanmıştır.

1.1. İçerik Analizi Süreci

Veri Toplama: İlk olarak, 1990'lardan günümüze kadar Türkiye'ye yönelen uluslararası göçe dair geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Bu kapsamda akademik makaleler, raporlar ve istatistiksel veriler toplanmıştır.

Veri Kodlama: Toplanan veriler, belirli temalar ve kategoriler çerçevesinde irdelenmiştir. Bu aşamada, göçün mekânsal dağılımı, göçmenlerin giriş yaptığı sınır bölgeleri ve yoğunlaştığı alanlar gibi ana temalar belirlenmiştir.

Veri Analizi: Düzenlenen veriler, nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu süreçte, göçmenlerin dönemsel olarak mekânsal dağılımlarının tespit edilmesi ve bu dağılımların belirli temalar çerçevesinde analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Sonuçların Yorumlanması: Analiz sonuçları, Türkiye'nin göç alan ülke olarak geçirdiği dönüşümleri ve bu dönüşümlerin mekânsal izlerini ortaya koyacak şekilde yorumlanmıştır.

2. 1990'dan 2000 yılına kadar Türkiye'de Göçün Durumu

Bu dönemde önemli bir gelişme, 1991'de Soğuk Savaş'ın SSCB'nin yenilgisiyle sonuçlanması ve Sovyet Bloku'nun dağılmasıdır. Bulgaristan, Romanya, Moldavya, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın yakın komşu veya sınır ülke konumunda olması, buradaki göçü Türkiye'ye yönlendirmede etken olmuştur. Daha önce eski Doğu Bloku ülkelerinden çalışmak için gelenlerin sağladığı göçmen ağlarının varlığı, süreci kolaylaştırmıştır. Komşu ülkelerle, tarih, kültür ve din birliği de göçü ivmelendirici sebeplerdendir. Ülkeye daha önce gelmiş olan Türk kökenlilerin varlığı da, bir kısmının kolay vatandaşlık almalarını sağlamış ve zamanla bu durum göçü özendirici bir hal almıştır (Çakırer, 2012: 66). Orta Avrupa ülkelerinde yaşanan politik değişimler, yine İran'da 1980'li yıllarda

yaşanan bir rejim değişikliği, Doğu Almanya ve Batı Almanya'nın birleşmesi süreci, Eski Yugoslavya'da etnik iç çatışmaların olması ve Kuzey Irak'ta Kürt nüfus ağırlıklı çatışmalar, Türkiye'de o dönem yabancı nüfusun ve siyasi mültecilerin sayısının önemli oranda artışına neden olmuştur (Lordoğlu, 2007: 15).

Türkiye'nin 1990 sonrası durumuna bakıldığında; SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması, Afganistan iç savaşı ve Körfez Savaşı'nın yol açtığı siyasi kargaşa ortamı dolayısıyla insani güvensizliğin hakim olduğu bir bölgede, nispeten daha iyi yaşam koşulları ama ağırlıklı olarak da, Avrupa'ya giden yolda köprü olmasından ötürü transit ülke olarak göç trafiğinde yer edindiği görülür (Danış, 2004: 9; Çakırcı, 2012: 77).

1989–1997 yılları arasında, Bulgaristan'dan 300.820 Türk kökenli göçmen, Türkiye'ye yerleşmiştir (Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1996: 138; Deniz, 2014: 194). O dönem özellikle 1989 yılında gelen⁸ Bulgaristan göçmenleri üç ay gibi kısa bir sürede Türkiye'ye kabul edilmişler ve Türk ekonomisini oldukça zorlamışlardır. Ancak zamanla, bu göçmenler, çalışma eğilimleri yüksek göçmenler olarak görülmüş ve işverenler tarafından tercih edilen bir kitle haline gelmiştir⁹ (Bayraklı, 2007: 138-139). İran ve Iraklı göçmenler gibi¹⁰ savaş dönemlerinde Türkiye'ye sığınmış, ancak bir süre sonra ülkelerine geri dönmüş göçmenler de olmuştur. Ayrıca 1992-1993 yıllarında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Özbekistan'dan yaklaşık 850 Mesket Türkü (Kirişçi, 1999: 115) ve yaklaşık 10.000 Kosovalı Anadolu'ya gelmiş ve Kırklareli Gazi Osman Paşa Kampı'na yerleştirilmiştir (akt. Deniz, 2014: 197).

Aynı yıllarda, diğer önemli göç de, özellikle Karadeniz kıyısındaki kentlere ve İstanbul'a Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) vatandaşlarının gelmesidir. Gelenler, ağırlıklı İstanbul merkezli olmak üzere genellikle küçük çaplı bavul (mekik) ticaretinde ve eğlence sektöründe yığılmıştır. Eski SSCB ülkelerinin bu dönem göçlerinde ön plana çıkmasının sebepleri; Birliğin

⁸ 1990 yılına gelmeden hemen önce, 1989'a kadar 800.000 kişi dört dalga halinde Bulgaristan'dan Anadolu'ya ulaşmıştır. Göçmenlerin çoğu Adana, Ankara, Balıkesir, Bursa, Konya, Manisa, Tekirdağ, İstanbul, Eskişehir ve İzmir illerine yerleştirilmiştir.

⁹ 1989 göçüyle Türkiye'ye gelip yerleşen Bulgaristan göçmenlerinin çalışma hayatına dâhil olma oranı oldukça yüksektir. Bu oran içindeki kadın işgücü sayısı da azımsanamayacak ölçüdedir. Geline dönemin koşulları gereği yoğun çalışma koşulları ve ağır işlerde çalışmayı kabul eden birinci kuşak göçmenler, tasarruf meyillerinin yüksekliği sayesinde kısa sürede mülk sahibi olmayı başarmışlardır. İlerleyen dönemlerde tasarruflarını yatırıma dönüştüren bazı göçmen işçiler işveren konumuna gelmişlerdir. Milli Gelire ve istihdama küçük de olsa katkı yapan söz konusu işletmelerin pek çoğu hizmet sektöründe yer almaktadır (Bayraklı, 2007: 138-139).

¹⁰ İran –Irak Savaşı ve devamındaki gelişmelerden ötürü 1988- 1991 yıllarında 51.000 Peşmerge Türkiye'ye sığınmıştır, ancak sonra ülkelerine geri dönmüşlerdir. Yine 1990'lı yılların başında Bosna-Hersek Savaşı'nda 25.000 Boşnak ülkemize gelmiş ancak büyük çoğunluğu (yaklaşık 20.000'i) ülkelerine zamanla geri dönmüştür. 1991 yılında Irak Ordusu'nun Kürtlere yönelik saldırısı sonucunda yaklaşık 460.000 Iraklı Türkiye'ye sığınmış ancak savaş sonrası ülkelerine geri dönmüşlerdir (Kirişçi, 1994: 277-279; Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1996: 140).

yıkılmasından sonra yeni oluşan devletlerde artan işsizlik oranı, Türkiye'de enformel istihdamın da aynı dönemde oldukça yaygın olması, Türkiye'nin esnek vize politikası ve bölgeye coğrafi yakınlık dolayısıyla maliyetin düşmesidir (Kaşka, 2007: 74-75). Bu kategoride başı çeken Moldova'dan Türkiye'ye işçi göçüyle ilgili olarak Kaşka (2007: 81-82) çalışmasında, kadın göçmenlere ilişkin açıklayıcı bilgiler ortaya koymuştur. Buna göre ilk gelenler, o bölgede olan Türklerden ve bavul tüccarlarından bilgi almıştır. Bunlar genellikle ev içi hizmetinde istihdam olmuşlardır. Türkiye'de çocuk, yaşlı ve hasta bakımı hizmetleri ya aile tarafından ya da enformel ilişki ağları kullanılarak, istihdam edilen kişilerce sunulduğundan; Moldovalı kadın göçmenler ev içi hizmetlerde daha rahat iş bulabilmişlerdir. Önceleri Türkçe bildiklerinden Gagavuz kökenliler istihdam edilirken, talebin artması doğrultusunda, farklı etnisiteden Moldovalılar da bu alanda çalışmaya başlamıştır. Moldovalılara ek olarak Azeri, Gürcü, Bulgar ve Türkmen kadınlar da yine bu işlerde çalışmışlardır. Moldovalı kadınların iş buldukları yerler, Laleli'de bir otopark -ki burası aynı zamanda Moldovalı kadınların İstanbul'daki ilk varış yeri ve birbirleriyle görüşme alanıdır- ve enformel bürolardır.

1990-2000 yılları arasında gelenlerin sayısı, göç hareketinin düzensiz oluşundan dolayı, tam olarak bilinmemektedir. Göç eden gruplar içerisinde özellikle Ruslar, zamanla Antalya, İstanbul ve İzmir'i bir yaşam yeri olarak seçmeye başlamıştır. 1990'larda eski Doğu Bloku ülkelerinden, turist vizeleri ile gelen 3.000.000 kişinin % 64'ünün bavul ticareti yaptıkları tahmin edilmektedir (Deniz, 2014: 197-198). Bunların sonucu, turist olarak gelen çok sayıda kişi kaçak işgücüne de katılarak, ülkede kalmaya devam etmiş ve dönemselsel olarak sayıları bir hayli artmıştır (Remzi, 2016: 73-74). Sonuç olarak, zamanla Rusya Federasyonu, Ukrayna, Gürcistan, Romanya, Moldova, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan gibi ülkelerden gelenler; Antalya, Muğla, İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Samsun, Trabzon, Rize gibi illerde yoğunlaşmışlardır (Remzi, 2016: 72).

Türkiye'ye yönelen kaçak işgücü göçü, iç piyasada var olan açığı kapatmak üzere değil, yeni boşluklar oluşturup oraları doldurarak gelmektedirler. Sovyetlerin dağılması sonrasında, spesifik bir Türkiye'ye göç örneği olarak Ahıska Türkleri meselesi de vardır (Aktepe, vd. 2017: 143). Bu grubun iskânına yönelik çıkarılan Kanun¹¹ uyarınca Ahıska Türklerinin ilk iskân örneği, 1993'te Iğdır'a yerleştirilen 150 hane olmuştur (Ganiyeva, 2012: 185). Bu dönemde, devlet tarafından gerçekleştirilen başka bir iskân çalışması olmamakla birlikte, kendi çabaları doğrultusunda İstanbul, Bursa-Merkez ve İnegöl, Kocaeli-Gebze, İzmir, Ankara, Aydın,

¹¹ 1992 tarihli 3835 sayılı Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun

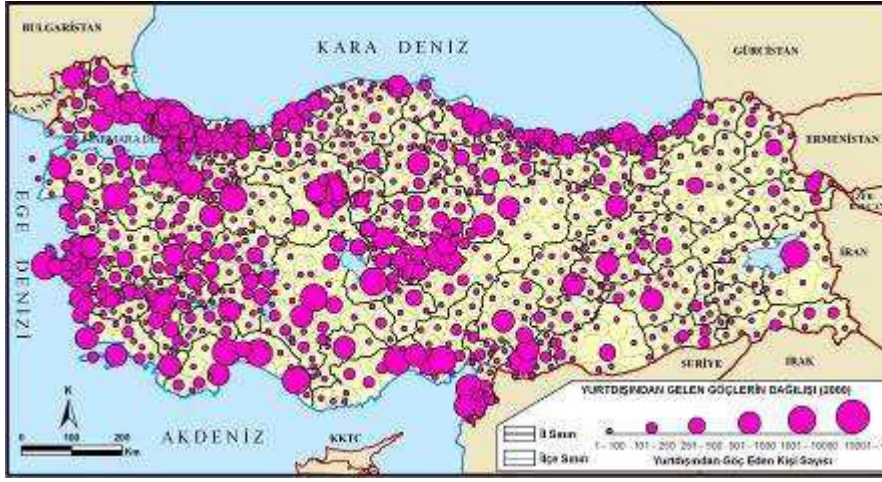
Çanakkale, Denizli ve Antalya gibi büyük kentleri tercih eden, 50 bine yakın Ahıska Türkü¹² bulunmaktadır (Topçu ve Kaya, 2020: 64; Yılmaz ve Mustafa, 2014: 6; Bayraklı, 2007: 77).

Diğer taraftan; yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerden ötürü istikrarın sağlanamadığı Ortadoğu bölgesinden gelen yabancıların sayısında da önemli artışlar yaşanmıştır. Özellikle, İran, Irak, Filistin gibi ülkelerden, Afganistan ve Pakistan'dan ve Afrika kıtasından da Türkiye'ye göç bu dönemde artarak devam etmiştir (Nakhoul, 2004: 103-104; Lordoğlu, 2007: 15; Yakar, 2021: 13). Ülkeye geldikten sonra belirli süre kaçak durumda kalıp, ardından Batı ülkelerine geçme odaklı bu transit göç işleyişi, uzunca bir süre devam etmiştir. Bulunduğu coğrafi koşullardan dolayı ve Batı ülkelerine Türkiye üzerinden transit geçişin kuzeyde Ukrayna'dan veya güneyde kuzey Afrika'dan geçişlere göre daha az maliyetli ve daha güvenilir özellikler taşıması, bu göç türünün ülkemize yönelmesinde etken olmuştur.

1990-1995 yılları arasına dair nüfus sayımı yapılmadığından göçmen verisi net olarak bilinmemektedir. 1995-2000 arası, Türkiye'ye gelen yabancılarla ilgili olarak TÜİK verilerine göre ise, ilk 20 menşei ülke sırasıyla; Almanya (73.7360), Bulgaristan (27.736), KKTC (13.844), Azerbaycan (9.127), Rusya (8.626), Hollanda (8.013), Fransa (7.746), ABD (7.5610-), S. Arabistan (6.334), İngiltere (5.708), Avusturya, İsviçre, İran, Irak, Kazakistan, Belçika, Romanya, Özbekistan, Yunanistan ve Gürcistan'dır (Yakar ve Temurçin, 2013: 13). Bu yıllarda Türkiye'ye gelen yabancıların mekansal dağılımına bakıldığında ise; %77,5'inin büyük metropoller ağırlıkta olmak üzere kentleri tercih ettikleri; özellikle İstanbul, Bursa, Kocaeli, Tekirdağ, İzmir, Antalya, Ankara, Trabzon ve Van gibi belirli yerlerde toplandıkları, bunlardan Türk kökenli olanların ise, ülke genelinde iç göçmene benzer bir dağılımla büyükşehirlere yöneldiği söylenilmektedir (Yakar ve Temurçin, 2013: 227).

¹² En fazla Ahıska Türkünün göç ettiği illerden biri de Bursa olup, göçün en yoğun olduğu yıllar 1997-2000 arasındadır ve en yoğun yerleşim de Bursa merkez, Yıldırım, Gürsu ve İnegöl'e olmuştur (Yılmaz ve Mustafa, 2014:6-10). Bursa aynı zamanda bazı Ahıska Türkü göçmenleri için bir geçiş kenti niteliğinde de olmuştur (Kahraman ve İbrahimov, 2013:87).

Şekil 1. Yurtdışından Türkiye'ye Olan Göçlerin İlçelere Göre Dağılımı (1995-2000).

Kaynak: Yakar ve Temurçin, 2013: 220

1995-2000 yılları arasında yurtdışından Türkiye'ye gelen göçlerin ilçelere göre dağılımını gösteren Şekil 1'e bakıldığında da bu illerin öne çıktığı görülmektedir. Şekilde Marmara bölgesindeki yığılma dikkat çekmektedir. İkinci olarak Ege Bölgesi illerinin gelen göçmenler tarafından daha çok tercih edildiği anlaşılmaktadır. Ege Bölgesi'nin kıyı illerinde daha fazla kişi barındırmakla birlikte, Karadeniz Bölgesi'ndeki toplama büyük ölçüde sahil şeridiyle sınırlı kalmış, iç kesimlerde dağınık bir şekilde ve az sayıda kişi gözlenmiştir. Diğer bölgelere bakıldığında da, şehir merkezlerinde yoğunlaşma olduğu açıkça görülürken; Hatay, Kilis, Gaziantep ve Adana'da da yoğunluk belirgindir.

Bu dönem gelen yabancı uyrukluların Türk işgücü piyasasına katıldıkları ve görünür oldukları söylenebilir (Lordoğlu, 2007: 14). Gelenler farklı iş kollarında çalışma hayatına dahil olmuşlardır. Doğu Avrupa ülkelerinden gelenlerin - Romanya, Moldova, Ukrayna gibi- daha çok iş aramak niyetinde olduklarında görülmektedir. Ortadoğu ve Asya ülkelerinden gelenler ise - İran, Irak, Afganistan, Pakistan, Bangladeş, Çin ve Sri Lanka gibi- ülkeyi transit görüp Batı ülkelerine geçmek amacındadırlar. Son olarak aynı dönemde, kendi ülkelerine dönmek istemeyen, ülkede yasa dışı çalışma ve kalma imkânlarını araştıran Asyalılar da yer almışlardır (Lordoğlu, 2007: 16).

Resmi olarak 1990'da yabancı ülkelere gelenlerin içinde yaklaşık %40'ı Bulgaristan vatandaşıyken, 2000'de bu oran %13'e düşmüştür. Tersine, Alman vatandaşlarının ve diğer Batı Avrupa ülkelerinden gelenlerin oranı, 1990-2000 yılları arasında artış göstermiştir. 2000 yılında Alman vatandaşları %33'lük bir oranla tüm yabancılar içinde en büyük grubu oluşturmuş, tüm yurtdışı doğumluların %7'sini teşkil etmişlerdir. O yıllarda Antalya ve Muğla

illerinde sırasıyla %9 ve %7 oranlarında yabancı uyruklular, ağırlıklı Avrupa kökenliler bulunmaktadır (Zeyneloğlu ve Sirkeci, 2014: 83). Diğer yandan Almanya'dan dönüş yapanlar özellikle İstanbul, İzmir, Balıkesir, Aydın, Denizli, Uşak, Sakarya, Antalya, Düzce ve Kırklareli'ni tercih etmişlerdir. 1980'den önce dönüş yapmış olanların doğum illeri ile dönüş illeri yakın veya aynıdır. Ancak 1980 sonrası dönenler, Türkiye'deki yaygın bir ulaşım, iletişim ve ticaret ağının oluşmasının da etkisiyle, doğum illeri yerine yerleşmek için, ağırlıklı iklimi ve turizm potansiyeli iyi olan illeri tercih etmişlerdir (Zeyneloğlu ve Sirkeci, 2014: 103-104).

3. 2000-2011 yıllar arası Türkiye'de Göç

İkinci dönem olarak ele alınan bu yıllarda, Türkiye'de bulunan göçmen sayısı katlanarak artmıştır. 2000'li yılların başında, Türkiye'de sığınmacı ve mülteciler 5-6 bin civarındadır ancak 2008 yılında bu sayı 12 binlere, 2009'da 19 binlere yaklaşmıştır (SGDD, 2011: 2). Bu dönemde, 2000 öncesinde başlayan düzensiz göç dalgalarının etkisi artarak devam etmiştir. Örneğin, Türkiye'de 1995-2003 arası yakalanan kaçak göçmenlerin sayısında; Moldova, Pakistan, Irak, Romanya, Rusya Federasyonu, Afganistan ve Ukrayna menşeliler ağırlıktadır. Bu aralıkta en çok 1999 yılında keskin bir artış vardır (Remzi, 2016: 74-75). İkinci bir sıçrama ise, 2000 yılında görülmüş ve Emniyet Genel Müdürlüğü verilerine göre yakalanan yasa dışı yabancı uyuklu sayısı; 1999'daki sayının neredeyse 2 katına çıkmıştır. 2000-2001 yıllarında yakalananların menşei ülkelerine göre sıralanışında, Irak başta yer almış, onu Afganistan, Moldova, İran, Pakistan, Rusya, Romanya, Ukrayna, Bangladeş ve Gürcistan takip etmiştir (Danış, 2004: 225- 227).

BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi'nin 2006 yılında yayımladığı raporda, Türkiye göç için ilk on hedef ülkeden biri olarak gösterilmiştir. İnsan ticareti yaygınlığının baz alındığı raporda Türkiye, orta derecede kaynak ülke, yüksek derece transit ülke, çok yüksek derece hedef ülke olarak değerlendirilmiştir (UNODC, 2006: 18-20'dan akt. Deniz, 2014: 200).

2007-2012 arası dönemde, yakalananların sayılarına bakıldığında, 2008 yılında döneminin tepe noktasına ulaşarak, sonrasında azalma eğilimine geçtiği görülmüştür (Remzi, 2016: 74-75). Yine Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 2000-2010 arası toplam göç verilerine bakıldığında; Irak, Pakistan, Afganistan ve İran kökenlilerin tamamı transit grubuna dahildir ve Bangladeş de onların ardında birinci sırada yer almaktadır. Transit grubundaki ilk üç ülkenin, daha geniş bir kategori olarak düzensiz göçe konu olanlar listesinde de ilk üçte yer aldığı görülür. Bununla birlikte kaçak çalışanların, köken ülke sıralaması ise Moldova, Gürcistan,

Romanya, Rusya federasyonu ve Ukrayna şeklinde olup, Moldova ve Gürcistan düzensiz göçe konu olanlar kısmında dördüncü ve beşinci sırada yer almıştır (İçduygu ve Aksel, 2012: 23).

2000 yılında 4.984 olan sığınmacı/mülteci sayısı, 2011 yılında 16.690'a çıkarak üç kattan fazla artmıştır ancak günümüze oranla hala oldukça düşüktür. İltica etmek amaçlı gelenler; İran, Irak, Afganistan ve Somali gibi Türkiye'nin doğusundaki ülkelerden gelenlerdir (Deniz, 2014: 191).

2000 sonrası düzensiz/yasa dışı konumda bulunan yabancıların ağırlıkla bulunduğu üç kent İstanbul, Ankara ve Van olmuştur (Çakırcı, 2012: 77). Düzensiz ve yasa dışı konumda bulunan yabancıların Türkiye'de en fazla tercih ettikleri şehir; nüfus miktarının fazlalığı, kozmopolit yapısı, geçiş güzergâhında bulunması, denizle bağlantısının olması gibi nedenlerden dolayı İstanbul'dur¹³. İstanbul'da Beyoğlu-Tarlabaşı ve Dolapdere bölgeleri, önemli bir barınma yeri işlevi görmüştür. Fatih İlçesi Aksaray ve Laleli hattı da iş bulma imkânları, bekâr odaları ve otelleriyle kayıt dışı yaşamın çekim merkezi olmaya devam etmiştir. Kayıt dışı ekonominin yaygınlığının desteğiyle; kent yoksullarının da yoğun bulunduğu bu mahallelerde, yabancılar kolaylıkla barınma ve iş sorunlarını çözebilmişlerdir. Kayıtdışı olanların çoğu, Van, Ankara, İzmir, Mersin, Muğla, Gaziantep, Mardin, Adapazarı ve İstanbul'da, en kötü gecekondü bölgelerinde veya şehir merkezindeki harap semtlerde barınmıştır. Giriş ve çıkış olarak kullandıkları güzergâhları Aydın (Didim ve Kuşadası), Ağrı (Patnos ve Doğubeyazıt), Balıkesir (Edremit ve Ayvalık), Çanakkale (Ayvacık ve Küçükkuşu), Diyarbakır, Edirne (Uzunköprü, Meriç, İpsala ve Bosnaköy), Hakkari, Hatay (Yayladağı), Iğdır, İzmir (Aliağa, Çeşme, Menemen, Menderes ve Seferihisar), İstanbul, Konya (Ereğli), Manisa (Akhisar), Muğla (Bodrum) ve Van (Muradiye ve Gevaş) olmuştur (Akçadağ, 2012: 28).

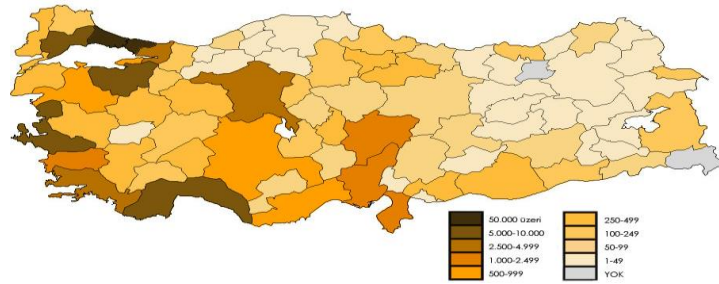
Türkiye'ye gelen uluslararası göçün farklı bir kategorisi de, "alternatif yaşam arayanlar" ve emeklilerin, büyük kentler ile Akdeniz ve Ege kıyılarına yönelen yerleşim amaçlı göçlerdir (Südaş ve Mutluer, 2010: 39). Emeklilerin ilk grubunu, genellikle 35-55 yaş aralığındaki, serbest sanatçılar ile mağaza, butik, hatıra eşyası dükkânı vb. işletenleri de içerecek şekilde yeni bir düzen arayışında olan kişiler oluşturmaktadır (Aydın, 2009: 59). İkinci grup, "*Son Durak Turizmi*" olarak adlandırılan emekli göçleridir ve çoğunlukla turist olarak Avrupa ve diğer Kuzey ülkelerinden orta yaş üstü yabancıların, iklim şartları, yaşam maliyeti, sağlıklı ve çeşitli

¹³ Emniyet Genel Müdürlüğü verilerine göre İstanbul'da yakalanan yasa dışı göçmen sayıları 2007 yılında 64.290, 2008 yılında 65.737, 2009 yılında 34.345, 2010 yılında 32.667 ve 2011 yılında 44.415 şeklindedir (<http://www.egm.gov.tr/Sayfalar/yasadisi-goc-ve-gocmen-kacaciligi.aspx>).

gıda, güvenlik, konut ve mezarlık alanları gibi faktörlerin etkisiyle ziyaret ettikleri yerlere yerleşmeleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Toprak, 2009: 102). Özerim'in (2012: 4776-4781) yaptığı alan araştırmasında ise; yabancı uyruklu emekliler Türkiye'ye göç etme sebeplerini¹⁴ Türk kültürüne duydukları ilgi, farklı yaşam tarzı, doğal yaşamın tahrip edilmemiş olması ve ticarileşmemiş olma durumu, yaşam şartlarının ucuzluğu, iletişim ağları ve tavsiyeler ile Türkiye'nin AB adaylık süreci şeklinde açıklamışlardır.

Türkiye yönlü bu yeni göç hareketi, 1990'ların ortalarında başlasa da, yabancılara daha rahat mülk edinme imkanı sunan 2003 tarihli yasal düzenleme, süreci önemli ölçüde hızlandırmıştır (Südaş ve Mutluer, 2008: 53; Südaş ve Mutluer, 2010: 39). Bu doğrultuda, yabancıların Türkiye'de mülk edinme oranında 2003-2010 arasında %143'lük bir artış olmuştur (Südaş ve Mutluer, 2010: 41). Hedef lokasyonlarına bakıldığında ise İstanbul, Ankara; İzmir-Çeşme; Aydın-Kuşadası ve Didim; Muğla-Marmaris, Bodrum ve Fethiye; Antalya- Kemer, Manavgat ve Alanya'nın öne çıktığı görülmektedir (Südaş ve Mutluer, 2008: 53; Özerim, 2008: 56). 2003 öncesi yerleşim yeri tercihine örnek olarak, 2001'de 6.000 Alman ve Hollandalı'nın Alanya ve civarına yerleşmesi gösterilebilirken; İngilizlerin ise güneybatı kıyılarında artarak yoğunlaşması dikkat çekmiştir (Aydın, 2009: 59). Şekil 2'de de görüldüğü üzere, İçişleri Bakanlığının 2005 verilerine göre, ikamet izni olan yabancıların Türkiye'deki coğrafi dağılışı incelendiğinde, İstanbul (79,689), Ankara (12.981) Bursa (10,722) ve Antalya (9,214) şeklinde bir sıralama mevcuttur (akt. Toprak, 2009: 101). Bu illeri Tekirdağ, İzmir, Kocaeli, Muğla, Aydın, Hatay, Adana, Kayseri gibi iller takip ederken, Hakkâri ve Bayburt'ta ikamet izni almış yabancı bulunmadığı görülmektedir.

Şekil 2. Türkiye'de İkamet İzni Almış Yabancıların İllere Göre Dağılımı, 2005

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğünden akt. Özerim, M. G. (2008: 54).

¹⁴ "Diğer tarafta; sosyal aktivitelerin azlığı, sağlık masrafları, bürokrasi, ticaret ve alışverişte güvensizlik, kadınlara karşı yaklaşım, hukuk kurallarının anlaşılır olmaması, posta ve diğer hizmetlerin yetersiz kalması ve yazın yüksek sıcaklıklar emekli göçmenlerce Türkiye'nin dezavantajlı yönleri olarak nitelendirilmiştir" (Özerim, 2012: 4776-4781).

Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından 2006-2008 arasında yürütülen TÜBİTAK destekli çalışmada da; Alanya ve çevresinde yerleşen yabancı uyruklu emeklilerin ağırlıklı olarak Almanya, İngiltere, Hollanda, Norveç, Danimarka, Belçika, İsveç ve İrlanda kökenli olduğu belirlenmiştir (akt. Özerim, 2008: 57). 2008 yılına gelindiğinde ise, yalnızca Alanya'da ikamet eden yabancıların sayısı 13.200 kişiyi bulmuştur ve bu nüfusu Almanya, Danimarka, Rusya, İrlanda, Hollanda gibi ülkelerden gelenler oluşturmaktadır (Toprak, 2009: 101).

Bu dönemde göçmenlerin yerleşim dinamiklerinde ön plana çıkan bir başka husus da, uydu il uygulamasıdır. Türkiye, Avrupa kökenli olmayan şartlı mültecilere güvenli üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar ev sahipliği yapmaktadır¹⁵. Bu bağlamda da uydu kentler, uluslararası koruma talebinde bulunan yabancıların bekleme sürecinde, İçişleri Bakanlığınca “sorunsuz” olarak görülen illere yönlendirildikleri ve devlet tarafından takipli bir şekilde zorunlu ikamet ettikleri şehirlerdir.¹⁶ Zorunlu ikamet kasıt, yönlendirilen göçmenlerin buldukları şehir içinde hareket serbestisi varken, ülke içinde kentler arası hareketin kontrol altında ve daha kısıtlı olmasıdır (Kahya, 2014b: 4093).¹⁷ Bu uygulama esasen İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya gibi metropollerde yığılma olmaması için önlem olarak uygulamaya geçirilmiştir ve bu kentler uydu il kapsamına alınmamıştır. 1990 öncesi döneme bakıldığında, Türkiye'ye gelen göçmenlerin İçişleri Bakanlığı'nın izin verdiği yerlere yerleşebilecekleri öngörülmüştür¹⁸ ve bu düzenleme esasen ilk uydu il uygulaması olarak görülebilir (Kahya, 2014b: 4090). Ancak 2000'lerle birlikte göçün yoğunlaşması uydu il uygulamasının kamp uygulamasına alternatif bir politika olarak ön plana çıkmasına sebep olmuştur (Kahya ve Sallan Gül, 2017: 1389). Bilhassa 2005-2013 arası, Afganistan, Somali, Irak ve İran kökenli yabancıların Türkiye'deki uluslararası korunma başvuruları önemli ölçüde artmıştır (Eryurt ve Koç, 2017: 17). 2011 yılına kadar uydu il sayısı 30'larda kalmıştır (Kahya ve Sallan-Gül, 2017: 1390). Bu uygulamada daha çok Afrika ve Asya kökenli göçmenler öne çıkmaktadır (Kahya ve

¹⁵ Türkiye'de Avrupa dışından gelen ve uluslararası koruma rejimi altında olanların Türkiye'de Göç İdaresi tarafından “şartlı mülteci” olarak tanımlanarak üçüncü ülkeye yerleştirilene kadar uydu kentlerde yaşamak zorunluluğu vardır. (Coşkun ve Yılmaz, 2018: 274).

¹⁶ 6458 sayılı Kanun madde 82-1'e uyarınca şartlı mülteci ve ikincil koruma statü sahibi kişiler güvenlik, toplum düzenini sağlamak ve büyük şehirlerde yığılmayı önlemek için sadece uydu kentlerde ikamet edebilmektedir. (http://madde14.org/index.php?title=Uydu_Kent)

¹⁷ Uydu il'e yönlendirilenler barınacakları yerleri ve çalışacakları işleri kendi imkanlarıyla bulmak durumundadır. Bunun alt kademeli işlerde yasa dışı olarak çalıştırılma riskini artırdığı söylenebilir. Ayrıca geldikleri ülkelerde icra ettikleri meslek ve zanaatlar, aldıkları eğitimler söz konusudur. Kahya (2014a: 161-162, 213) yaptığı çalışmada, başka kentlerde uygun istihdam olanakları varken, zorunlu olarak ikamet edilen kentte mevcut olan iş imkanlarıyla kısıtlanmalarından dolayı bu kişilerden Isparta ve Burdur'da bulunanların sadece %17'sinin kendi ülkesinde yaptığı mesleği icra edebildiğini, ortaya koymuştur. İran uyruklu bir yabancıyla yapılan görüşmede, şahıs İran'da doğalgaz teknolojisi üzerine çalıştığını, Burdur'a yerleştikten sonra aynı alanda çalışma fırsatı bulunduğunu belirtmiş, kendi mesleğini icra etmekten dolayı daha faydalı olduğunu dile getirmiştir.

¹⁸ (Mülga)1950 tarihli 5683 Sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanun Madde 17.

Sallan Gül, 2017: 1390). Bununla birlikte Korkut (2010: 102), Türkiye'deki yabancılara yönelik çalışmada; İran ve Irak uyrukluların yönlendirildiği iller çeşitlenirken, Afrikalıların çoğunlukla Konya, Niğde ve Isparta gibi belirli kentlerde yoğunlaştığını belirtmektedir.

Bu dönemde, ülke sathına yayılmış bir yabancı nüfustan ve çeşitlilikten söz edilebilmektedir. Birçok kent, göç hareketlerinden etkilenmeye başlamıştır. Özellikle yasa dışı geçişler bağlamında, gelişler için doğu ve güney sınırı, çıkışlar için de batı ve kuzeybatı sınırında hareketlilik yaşamıştır.

4. 2011'den Günümüze Türkiye'de Göç

2011 yılında ikamet izni alanlarda en büyük grubu Bulgaristan'dan gelen soydaşlar oluşturmaktadır. İkinci sırada hızla artan nüfusuyla Ruslar yer alırken, Azerbaycan, Almanya, İngiltere ve Afganistan'dan gelenler bunu takip etmektedir. İran ve Irak'tan gelenler ise son sıralardadır (EGM, 2013'den akt. Deniz, 2014: 198). Bu dönemin en önemli gelişmesi, 2011 yılından bu yana Suriye'de yaşanan iç çatışma ve savaş ortamından kaçan grupların, ağırlıklı en yakın sınır komşusu olan ülkemize yönelmesidir.¹⁹ İlk yıllarda, gelenler için sınır yerleşimlerinde kamp alanları kurulmuştur. 2011'de başlayan kitlesel göçün yoğunluğuyla, 2013'ün sonuna gelindiğinde kamplardaki kapasite dolmuş, Suriyelilerin²⁰²¹ kamp dışı alanlara yerleşmelerine; yani mevcut yerel halkın yerleşim alanlarına gitmelerine olanak verecek politikalar benimsenmiştir. Suriyelilerin yerleşimleri; oluşturulan bu kamp alanları içinde ve kamp alanları dışında olmak üzere iki farklı kategoride sınıflandırılarak istatistiklerde yer bulmuştur.

Tablo 1. Suriyelilerin Kamp İçi ve Kamp Dışı Olmak Üzere İllere Göre Dağılımı (2013)

İL	KAMP İÇİ		KAMP DIŞI	
	KAMP SAYISI	KİŞİ SAYISI	İL	KİŞİ SAYISI
Şanlıurfa	3 Kamp	73.295	Gaziantep	90.000
Gaziantep	4 Kamp	32.696	Diğer*	80.000
Kilis	2 Kamp	27.247	Hatay	60.000

¹⁹ 2017 yılında AFAD tarafından hazırlanan raporda; görüşülen Suriyelilerin başka bir ülke yerine Türkiye'yi seçme nedeni olarak; %53,70'inin ulaşım kolaylığını, %27,10'unun Türkiye'ye güveniyor olmalarını, %11'inin şartların diğer ülkelere göre daha iyi olmasını, %6,60'ının dini inanç yakınlığını ileri sürdükleri görülmüştür (AFAD, 2017: 31).

²⁰ Suriyelilerin Türkiye'deki durumunu nitelendirmek için her ne kadar gündelik hayatta sıklıkla "mülteci" terimi kullanılıyor olsa da hukuken doğru olan kullanım "geçici koruma altında olan kişiler" dir.

²¹Etnik açıdan Suriyelilerin çoğu Arap kökenlidir. Türkmen ve Kürt kökenli daha azınlıktadır.

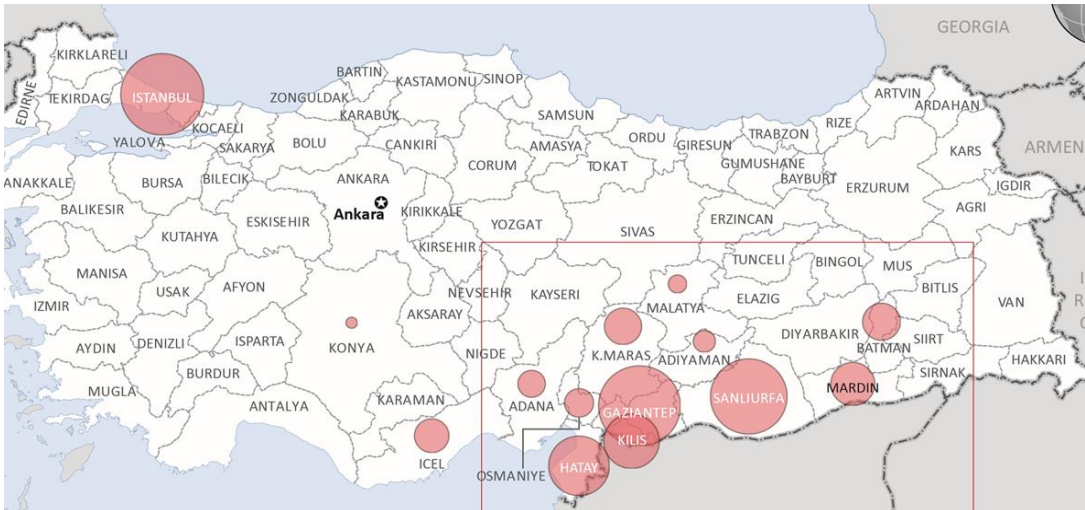
Hatay	5 Kamp	15.404	Şanlıurfa	45.000
Kahramanmaraş	1 Kamp	14.970	Mardin	35.000
Adıyaman	1 Kamp	9.893	Kilis	10.000
Adana	1 Kamp	9.837	Osmaniye	10.000
Osmaniye	1 Kamp	8.268	Kahramanmaraş	10.000
Malatya	1 Kamp	6.440	Adana	9.500
Mardin	1 Kamp	2.336	Adıyaman	300
			Malatya	200

*İstanbul, Konya, Mersin vb. gibi kamp bulunmayan diğer iller.

Kaynak: AFAD, 2013: 16-19

Suriyelilerin Türkiye'deki coğrafi dağılımına bakıldığında, başlangıçtaki durumu AFAD'ın 2013 tarihli araştırmasından okumak mümkündür. Tablo 1'de de görüldüğü gibi, 2013'ün Ağustos ayı itibariyle, Türkiye'de bulunan Suriyelilerin yaklaşık %64'ü kamp dışında, geri kalanı ise geçici kamplarda yaşamaktadır. 2013 yılında Türkiye'deki Suriyelilerin durumuna kamp içi ve kamp dışı ayrımı yapılmaksızın Şekil 3'teki harita üzerinden bakıldığında da Gaziantep, Şanlıurfa, İstanbul, Hatay, Kilis, Mardin, Kahramanmaraş, Batman, Mersin, Adana, Osmaniye, Adıyaman, Malatya ve Konya şeklinde bir sıralama ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3. Türkiye'deki Suriyelilerin Durumu (2013)

Kaynak: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/81830>

Suriyelilerin kamplarda, sınır illerinde ve kendilerine daha fazla hareket imkânı sağlaması sebebiyle de, büyük şehirlerde biriktiği görülmeye başlanmıştır.

Tablo 2. 2014 Yılında Suriyelilerin Kamplara Göre Dağılımı

İl	Kişi Sayısı	Oranı
Şanlıurfa	72.691	%33
Kilis	37.665	%17
Gaziantep	33.894	%15
Kahramanmaraş	15.162	%7
Hatay	14.660	%7
Adana	11.399	%5
Adıyaman	9.522	%4
Osmaniye	9.362	%4
Mardin	8.088	%4
Malatya	7.052	%3

Kaynak: AFAD, 2014: 11

2014'ün Ekim ayında Türkiye'de bulunan 1.565.000 Suriyelinin 220 bini (%13- 14) 10 ildeki 22 kampta iken, 2015'in Nisan ayında 1.758.000'e ulaşan nüfusun 258 bini (%14) kamplarda yaşamaktadır (Erdoğan ve Çorabatır, 2019: 7).

Türkiye 2011'den itibaren uluslararası göç hareketlerinden aldığı rol bağlamında kritik bir eşikten geçmektedir. Çünkü yurtdışı doğumlu ya da yabancı uyruklu nüfusun milyonu aştığı ve ilk defa 2016 yılında ülke nüfusu içerisindeki oranın %1'i geçtiği yeni bir evreye girilmiştir (Yakar ve Südaş, 2019: 139). Türkiye, 2015'den itibaren de, dünyada en çok iltica amacıyla gelmiş yabancı barındıran ülke olmuştur (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 32).

Şekil 4. 2015 Yılında Yakalanan Göçmenlerin İllere Göre Dağılımı

Kaynak: https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/95958745_goc-istatistik-raporu-nisan-2017.pdf

Şekil 4'te 2015 yılında yakalanan göçmenlerin illere göre dağılımını gösterilmiştir. Buna göre en çok göçmen Ankara, İstanbul, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, İzmir, İzmir, Aydın, Muğla, Antalya, Mersin, Hatay, Hakkari, Van, Ağrı, Iğdır, Artvin ve Trabzon'da yakalanmıştır.

Bu dönemde Türkiye, Suriye'ye ilaveten Afganistan, Irak ve İran başta olmak üzere, ülkelerindeki çatışma ortamından kaçan insanların²² akınına da uğramaya devam etmektedir (Yakar ve Südaş, 2019: 139; Erdoğan, 2019: 3). Türkiye'deki Afganların durumu, kısa zamanda kitlesel göç olmaması bakımından Suriye örneğinden ayrılmıştır²³.

2016'nın Mart ayından itibaren kamplardaki sayılar giderek azalmaya başlamıştır. İçişleri Bakanlığı'nın 2016 verilerine göre; 2.258.076 Suriyelinin illere dağılımında sırasıyla, Şanlıurfa (356.390 kişi), Hatay (341.174 kişi), İstanbul (305.067 kişi), Gaziantep (277.905 kişi), Adana (121.851 kişi), Kilis (114.567 kişi), Mersin (114.148 kişi), Mardin (88.139 kişi), İzmir (73.314 kişi), Kahramanmaraş (72.653 kişi), Bursa (70.280 kişi), Ankara (42.616 kişi), Konya (37.159 kişi), Osmaniye (32.110 kişi) ve Kayseri (30.270 kişi) öne çıkmıştır (İçişleri Bakanlığı'ndan akt. Khalaf ve Ilgar, 2017: 47). AFAD'ın Suriyelilere yönelik 2017 tarihli

²² Bu durum, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığının düzensiz göç eden yabancılardan yakalananlara dair grafiklerinde de kendini göstermekte ve 2019'da zirveye ulaşılmasında Afganlar öne çıkmaktadır (<https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>).

²³ Afganlar arasında uluslararası koruma başvurusu yapan kişilerin yanını sıra sırf yaşam standardını yükseltmek amacıyla gelip kalmak isteyenler de bulunmaktadır (Karakaya ve Karakaya, 2021).

raporuna göre²⁴, Suriyelilerin kamp dışı yerleşim tercihlerinin en fazla olduğu iller sırasıyla İstanbul, Hatay, Şanlıurfa, Gaziantep, Adana, Mersin, Bursa, İzmir, Kilis, Mardin, Ankara, Konya, Kahramanmaraş, Kayseri, Osmaniye, Kocaeli, Diyarbakır, Batman şeklindedir. Kamp içindeki yerleşim yerleri ise yine sırasıyla Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis, Kahramanmaraş, Hatay, Osmaniye, Malatya, Adıyaman, Mardin, Adana'dır (AFAD, 2017: 19).

Türkiye'deki Suriyelilerin 2019 yılındaki durumuna bakıldığında da, Şekil 5'te de görüldüğü üzere İstanbul, Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay, Adana, Mersin, Bursa, İzmir, Kilis ve Konya şeklinde bir sıralama söz konusudur.

Şekil 5. Türkiye'deki Suriyelilerin Durumu (2019)

Kaynak: <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi-haziran-2019/>

Göç İdaresi Başkanlığı'nın 09.05.2024 tarihli son verilerine bakıldığında ise, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sığınmacıların 57.774'ü (%1,8'i) sırasıyla Kahramanmaraş, Adana, Hatay, Malatya ve Osmaniye'deki geçici koruma merkezlerindeyken; bu merkezlerin dışında bulunan 3.057.762 Suriyelinin illere göre dağılımında İstanbul, Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay, Adana, Mersin, Bursa, Konya, İzmir ve Ankara öne çıkmaktadır. Kayıtlı Suriyeli sayısının ilde yaşayan toplam kişi sayısına oranına bakıldığında ise kentler Kilis (%31,15), Gaziantep (%16,55), Hatay (%14,33), Şanlıurfa (%11,01), Mersin (%9,48), Adana (%8,80), Kahramanmaraş (%7,26), Osmaniye (%6,69), Mardin (%6,28), Kayseri (%5,43), Bursa (%5,07) olarak sıralanmaktadır²⁵.

Yalnızca il bazında değil, daha küçük ölçekte de benzer bir yoğunlaşma vardır. Suriyelilerin ilk yerleştiği il olan Hatay'a ilişkin olarak Cengiz (2020: 106-119), Narlıca'da

²⁴ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verileri esas alınmıştır.

²⁵<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

Suriyeli göçmen sayısının yerlilerin üç katına ulaştığını ve buranın gerek yerliler, gerekse göçmenlerce *Küçük Suriye* olarak algılanmaya başlandığını belirtmiştir. Narlıca'yı takiben Ürgenpaşa, Akasya, Odabaşı, General Şükrü Kanatlı, Hacı Ömer Alpagot, Akevler, Altınçay, Saraykent ve İkinci, göçmenlerin en fazla olduğu yerleşimlerdir ve yalnızca bu 10 mahalle Antakya'daki Suriyelilerin %83'ünü oluşturur (Cengiz, 2020: 106-119). Sönmez (2016: 394), Gaziantep'teki Suriyelilerin mekânsal dağılımı ile ilgili çalışmasında, daha çok sosyo-ekonomik dinamiklerin yer seçiminde etkili olduğunu ortaya koymuş; en çok Suriyeli nüfusun Karşıyaka, Cumhuriyet-Vatan mahalleleri arası, Güneykent ve Karataş bölgelerinde toplandığını belirtmiştir. Özgür (2020: 229-234)'ün büyük kentlerdeki göçmenlerin mekânsal ayrışmasına yönelik sunduğu örnekler, kümelenmenin ne boyutta gerçekleştiğini gözler önüne sermektedir. Örneğin, İstanbul'da fazlaca tercih edilen Fatih'in Akşemsettin, Aksaray, Ali Kuşçu ve Molla Gürani mahalleleri Suriyeli nüfusu açısından da ön plana çıkmış; Akşemsettin Caddesi artık 'Suriye Caddesi', Malta Çarşısı da 'Suriye Çarşısı' şeklinde anılır olmuştur. Ankara'nın Altındağ ilçesindeki yerleşim yerlerinden Ulubey, Alemdağ ve Önder mahalleleri, Suriye kökenli nüfusun yerel halktan fazla olduğu çarpıcı örneklerdendir ve 'Küçük Halep' şeklinde adlandırılmaktadır. İzmir'de, Suriyelilerin üçte ikisinin Konak, Karabağlar ve Bornova ilçelerine yığıldığı görülür. Konak ilçesinde; bilhassa Basmane, Kapılar, Kadifekale ve Agora; Basmane'de; Zeytinlik ve Karabağlar'da Limontepe önemli kümelenme mekanlarıdır. Adana'da Seyhan ilçesine bağlı Mirzaçelebi, Küçük Halep olarak adlandırılan bir mahalle iken, Ziya Ülhak Caddesi ise dükkanlarının büyük çoğunluğunun Suriyeliler tarafından işletilmesi sebebiyle 'Suriyeli Caddesi' olarak anılmaktadır.

2011 sonrası dönemde, bir başka toplu göç, Ahıska Türklerine yönelik ikinci iskan çalışmasıdır. Ukrayna'da meydana gelen çatışma ortamı dolayısıyla uygun bulunan 677 aile arasından ilk olarak 427 kişiden oluşan 117 aile 25 Aralık 2015'de Erzincan'ın Üzümlü İlçesine yerleştirilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2016). Erzincan'a iskan ettirilen Ahıska Türkleri örneği mekân bağlamında incelendiğinde; göçmenler için TOKİ tarafından inşa edilen konutların kent merkezi dışında yeni konutlar olması bir yandan *soylulaştırma*, *yeniden canlandırma*, *yeniden geliştirme* ve benzeri uygulamalar ile göç edenlerin ilk yerleştikleri yaşam alanının dışına itilerek yerinden edilmesinin önüne geçerken, diğer yandan ise, göçmenlerin kümelenmesi sonucunu doğurmuş ve böylelikle kentte mekânsal bir ayrışma ortaya çıkarmıştır (Aktepe vd., 2017: 144-145). Günümüzde 100.000'i aşkın Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğu tahmin edilen, bunun yanında hala vatandaşlık almamış ve oturma izniyle yerleşimlerini sürdüren Ahıska Türkleri, ülkenin farklı şehirlerine dağılmış,

ancak ağırlıklı Bursa, Antalya, İzmir, Erzincan ve Bitlis'te yoğunlaşmıştır (Aydın, 2021). Genel mekansal dağılımı anlayabilmek adına 1921'den bu yana olan göç hareketlerine Şekil 6 üzerinden bakıldığında ise, yukarıda sayılan illere ilaveten, Hatay, Iğdır, Erzurum, Çanakkale, Ağrı, Muş, Çorum, Samsun, Denizli, Aydın, Kayseri, Artvin ve Ardahan'da Ahıska Türkleri yaşadığı görülür (Kahraman ve İbrahimov, 2013: 84).

Şekil 6. Ahıska Türklerinin Türkiye'de Buldukları İllerin Dağılımı

Kaynak: Kahraman ve İbrahimov, 2013: 85.

2011 sonrası dönemdeki göçmen yerleşimlerine bakıldığında dikkat çeken diğer bir husus da bir önceki dönemden devam eden uydu il uygulamasının yaygınlaşmasıdır. 2011 öncesinde 30 uydu il bulunurken, bu sayı 2011'de 51'e ve 2012 sonunda Karadeniz'deki pek çok kentin de eklenmesiyle, 2013'te 62'ye çıkmıştır (Kılıç, 2013: 2)²⁶. Uydu il uygulamasına tabi olan 51 uydu ilde 13 Mayıs 2014'te 27.218 Afgan bulunmaktadır.²⁷ Şekil 7'deki uydu il haritasına bakıldığında, büyükşehirler olarak İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir, Kocaeli, Antalya, Aydın, Muğla gibi şehirler ile Kırklareli, Edirne, Tekirdağ sınır şehirleri (kaçak geçiş ihtimaline önlem olarak) de bu uygulamanın dışında tutulmuştur.²⁸

²⁶Uydu illerin sayısının çoğaltılmasında Suriyeli göçünün rol oynadığı anlaşılmaktadır. Uydu illerin sayısının sürekli değişmesinde ve artmasında, Türkiye'nin aldığı yoğun göçe ve kentlerdeki kapasite yokuşuna genel olarak dikkat çekilmektedir (akt. Kahya ve Sallan Gül, 2017: 1393).

²⁷"Türkiye'de Afgan Mülteciler" <https://multeci.org.tr/2014/06/18/turkiyedeki-afgan-multeciler/>

²⁸ Uydu kent olmayan diğer iller: Rize, Bartın, Osmaniye, Diyarbakır, Siirt, Bitlis, Muş, Bingöl ve Tunceli.

Şekil 7. Türkiye’de Yabancıların Yönlendirildiği Uydu iller

Kaynak: BMMYK’dan akt. Leghtas ve Sullivan, 2017: 6

Yabancıların ikamete tabi tutulduğu yerler olarak Geri Gönderme Merkezlerinden söz edilmelidir. Geri Gönderme Merkezleri, Türkiye’de yasal olarak kalış hakkı bulunmadığından ülkesine geri gönderilecek kişilerden haklarında “idari gözetim kararı” alınanların en fazla 6 ay olmak üzere ve gerekli görüldüğü takdirde yine en fazla 6 ay daha uzatmak kaydıyla tutulduğu yerlerdir²⁹. Bu bağlamda Türkiye’de Adana, Ağrı, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Edirne, Erzurum (2), Gaziantep, Iğdır (Geçici), İstanbul (3), İzmir, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Kütahya, Malatya (2), Muğla, Niğde, Şanlıurfa, Van olmak üzere 24 ilde toplam 28 geri gönderme merkezi bulunmaktadır³⁰.

Bugün Göç İdaresi Başkanlığı’nın 09.05.2024 tarihli verilerine göre, 2023 yılından bugüne düzensiz göçe konu olmaları nedeniyle yakalanan Afganlar, ilk sırada yer almaktadır (94.255 kişi) bunu; Suriye, (73.058 kişi), Filistin (22.392 kişi), Türkmenistan (19.882 kişi), Fas (15.430 kişi), Özbekistan (13.093 kişi), Irak (11.225 kişi), İran (9.956 kişi), Yemen (6.980 kişi) uyruklular takip ederken diğer kategorisinde ise 65.635 kişi bulunmaktadır.³¹ Düzensiz göçmenlerin yerleşim tercihlerine bakıldığında, başlangıçtaki tutumun devam ettirildiği görülür. Türkiye’de büyük kentler ve sınır kentlerinde yoğunlaşma yaşanırken, bu kentlerin belirli bölgelerinde de kümelenme olmakta, böylece yabancı nüfusun dengesiz bir coğrafi dağılımıyla karşı karşıya kalınmaktadır (Özgür, 2020: 223).

²⁹ “Sınır Dışı Etme” <https://www.goc.gov.tr/sinir-disi-etme>.

³⁰ “Geri Gönderme Merkezleri İletişim” <https://www.goc.gov.tr/geri-gonderme-merkezleri-iletisim>.

³¹ “Düzensiz Göç” <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>.

Son yıllarda Türkiye'ye yönelen Avrupa'dan emekli göçü ile yabancı uyruklulara konut satışlarının³² tetiklediği yabancı yerleşim tercihleri dikkat çekmektedir. 2003 yılındaki düzenlemeye benzer bir şekilde, 18 Eylül 2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan düzenlemeler de vatandaşlık kazanmayı ve dolayısıyla Türkiye'ye göçü kolaylaştırmaktadır. Buna göre, en az 500.000 ABD doları veya karşılığı döviz tutarında sabit sermaye yatırımı yapmak, en az 400.000 ABD doları veya karşılığı döviz tutarında ve 3 yıl satılmamak kaydıyla gayrimenkul almak, en az 500.000 ABD doları veya karşılığı döviz tutarında ve yine 3 yıl tutmak kaydıyla mevduat, devlet tahvili, yatırım fonu veya girişim sermayesi yatırım fonu ve kapsamı Sigortacılık ve Özel Emeklilik Denetleme Kurumunca belirlenmiş fonlardan satın almak, en az 50 kişilik istihdam oluşturmak şartlarından herhangi biri sağlandığında, Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Türk vatandaşlığı kazanılabilmektedir.³³ Bunlar henüz Marmara, Ege, Akdeniz bölgelerindeki kentlere yönelmiş durumdadır.

5. Değerlendirme ve Politika Önerisi

Bu çalışmada, 1990'lardan günümüze kadar Türkiye'ye yönelen uluslararası göçün mekânsal dağılımı ve etkileri içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Türkiye'nin göç alan bir ülke olarak geçirdiği dönüşümleri ve bu dönüşümlerin mekânsal izlerini detaylı bir şekilde ortaya koymuştur. Ancak, göçmenlerin yoğunlaştığı bölgelerde sadece göçmenlerin değil, yerel halkın da çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldığı bilinmelidir. Ekonomik açıdan, göçmenlerin daha düşük ücretlere çalışmayı kabul etmesi, iş gücü piyasasında rekabeti artırarak yerel halkın iş bulmasını malesef zorlaştırmaktadır. Sosyal açıdan, farklı kültürlerin bir arada yaşaması zaman zaman sosyal gerilimlere ve kültürel çatışmalara yol açarak toplumsal huzursuzluklara neden olabilmektedir. Konut ve barınma sorunları da önemli bir etki yaratmakta; göçmenlerin yoğunlaştığı bölgelerde konut talebinin artması kira fiyatlarının yükselmesine ve konut bulma zorluklarına neden olabilmektedir. Ayrıca, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere olan talebin artması, mevcut hizmetlerin kapasitesini zorlayarak, yerel halkın bu hizmetlere erişimini de zorlaştırmaktadır.

Göç ve yerleşim politikaları bağlamında değerlendirme yapıldığında; Türkiye, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde etnik ve dini açıdan homojenize bir göç türünü desteklemiştir. Çoğunlukla vatandaş yapılmış bu göçmenler, ülkede kırsal niteliğindeki coğrafyaya

³² Yabancı uyruklulara konut satışı konusunda Bkz. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Kasim-2022-45683>.

³³ "Gayrimenkul ve Vatandaşlık Edinimi" <https://www.invest.gov.tr/tr/investmentguide/sayfalar/acquiring-property-and-citizenship.aspx>.

dağıtılmıştır. Dağıtıldıkları kırsal bölgelerde ayrıksı köyler ya da mahalleler oluşsa da, zamanla yerel halkla kaynaşma ve etkileşim söz konusu olmuştur. Bu göçmenlerin kentsel alanlara yönelişi, yasal olarak 5 ile 7 yıl yerleştirildikleri yerde kalma sürelerinin bitiminde ve/veya 1950 li yıllara doğru o dönemin iç göç hareketiyle aynı rotada büyük şehirlere yönelik gerçekleşmiştir. 1980 lerle birlikte liberal politikaların da etkisiyle, göç hareketleri dünyada da çeşitlenmiş ve Türkiye de, kısa kalışlar, yeni sığınmalar, soydaş göçünün devamı gibi birden çok göç türüyle karşılaşmaya devam etmiştir. 1990'larla birlikte doğu bölgesinden Kürt kökenlilerin mülteci olarak yurtdışında sığınma arayışları, transit göçmenler için Türkiye'nin yeni bir coğrafya olarak keşfedilmesi ve geliş gidişlerin artması, mekik göçü gibi başka göçlerin durağı olunması söz konusu olmuştur. Yeni göç türleri büyük şehirlerde ve ağırlıkla İstanbul'da yer seçmektedir ve transit geçişler için zaman zaman kıyı bölgelerinde ve Avrupa'ya sınır olan kentlerde hareketlilik söz konusudur. BMMYK sığınma başvurusu alma sürecinin de etkisiyle 2000'li yıllarda, yeniden küçük ölçekli Anadolu kentleri, göçlere tanık olmuştur. Bu kentlerin yeniden göçle karşılaşması, ama bu sefer farklı etnik ve dini grupların buralarda (uydu kentlerde) kalmak durumunda olmasıyla çeşitli uyum sorunları oluşmuştur. 2000 sonrası kaçak ve düzensiz göçte artan eğilim, Türkiye için de zorlayıcı tedbirler alma ve göç konusunda daha sivil bir kurumsallaşmaya sebep olmuştur. 2011 Suriye iç savaşı süreciyle birlikte gelişen sığınmacı akını sonrasında, göç politikalarında önemli bir dönüm noktası olmuş ve bünyesinde en çok sığınmacı barındıran ülke konumuna gelinmiştir. Sığınmacıların yasal statüsünün netleşmesi için ve göçle ilgili genel yasal çerçevenin hazırlanması süreçleri ve göçe yönelik kurumsal yapının oluşması da benzer süreçlerin sonuçlarıdır. Sığınanların kayıtlanması sırasında, İstanbul özel olarak yerleşime kapalı tutulmaya çalışılsa da, kaçak ve düzensiz göçten büyük şehirleri korumak için alınan bu tarz tedbirler çok işe yaramamıştır. Çünkü, ekonomik olarak ayakta kalmak isteyen düzenli veya düzensiz göçmenler için, bu büyük şehirlere yönelmek (ve özellikle İstanbul'a) enformel sektörün çekici gücü nedeniyle de mecburiyettir.

Bu noktada, yeni göç hareketleri bağlamında, bulunduğumuz coğrafyanın hareketli ve sıkıntılı olmasından, mevcut durumdaki göç yükü de dikkate alınarak, sınır bölgelerine yönelik tedbirlerinin artırılması gerekmektedir. Kaçak girişlerin olabildiğince önlendiği, mevcut enformel sektörleri besleyen kaçak işgücünün, yasal işgücü içerisine dahil edilebilecek kısımlarının edildiği ve edilemeyenler için de etkili sınır dışı etme mekanizmalarının çalıştırıldığı bir göç yönetimi hedeflenmelidir. Kontrolsüz ve ülke içinde ekonomik, sosyal ve kültürel dokuyu bozacak, hatta güvenlik açığı oluşturabilecek nitelikteki göçün minimize edilmesi öncelikli adım olmalıdır. Bu yapılırken, uluslararası toplumun yük ve sorumluluk

alması için de çaba sarf etmeye devam edilmelidir. Yaşanacak olası insani dramlar, başta önlenmeli, sınırlara yığılanların istatistikten ibaret olmayıp, temel hak ve özgürlükleri olan bireyler oldukları uluslararası kamuoyunun gündemine sürekli taşınmalıdır. İnsani perspektifi kaybetmeden, ama göç üretecek mekanizmaları önceden sezerek ve bunlara önlem olarak “geniş açılı” göç politikaları yürütülmek durumundadır.

Önleyici tedbirlerin ardından, yerleşik göçmenlerin, yerel topluma şehre uyumlarında iki taraflı (yerel toplum ve göçmen toplum ortaklığında) politika alanlarına odaklanılmalıdır. Ülkemize yerleşmiş olan veya yerleşmesine izin verileceklerin kalış şekillerine ve hukuki statülerine bağlı olarak, mevcut ekonomik ve sosyal hayata uyumları konusunda merkezi ve yerel bazda yeni düzenlemeler yapılmalıdır. Bu düzenlemelerde yerel yönetimlerin rolleri daha aktif olmalı, bütçesi tanımlı şekilde yasal olarak kendilerine sorumluluk tanımlanmalıdır. Bugün Suriyeliler konusu özelinde, hukuki tanımın geçicilik barındırmasından ötürü, politikalarda da tereddütlü ve geçicilik söz konusu olmaktadır. Bu durum; yereldeki aktörlerde ve sığınmacılarda da belirsizlik ve güvensizliğe sebep olmaktadır. Bu nedenle, merkezi planda ilk hamle, özellikle Suriyelilerin uzun vadeli ve net bir yasal statüsünün belirlenmesi konusudur³⁴. Sığınmacıların ilk geldikleri anda yaşanan kurumsal ve yasal dönüşüm artık olabildiğince tamamlanmış ve süreç bu yasaların uygulanması ve sahadaki karışıklıklarının giderilmesine gelmiştir. Yeni dönemde göç politikalarının yerelde temellenmesi gerektiğine dair, ciddi bir bilincin oluşması gerekmektedir. Merkezi idare yerelde örgütlenerek bu işi yeterince etkili çözemez. Yerel yönetimlere denetlenebilecek bütçesel sorumluluk vermek şarttır. Sorunların her zaman yerelden oluşmaya başladığı ve çözümün de yerelden başlatılması gerektiği unutulmamalıdır. Bu noktada Göç İdaresi üzerinden yerelde işbirliği, olumlu sonuçlar alınmasında etkili olacaktır.

³⁴ “Göçmeni tehdit olarak gören ve onu sosyal ve mekânsal alanda dışlayan algıları, sağlıklı yönetimin birincil aşaması statü netliğinin ve eşitliğinin sağlanmasıdır. Bu da; algıların siyasal tavır içerisinde alınmasını da önleyerek, göç meselesinin siyasal alandan çıkarılmasıyla ve önce haklar, sonra karşılıklı yükümlülükler alanına çıkarılmasıyla mümkün olacaktır. Yönetim kademesinin bu konuyu temel insan hakları perspektifinden ele alması ve yerel halka da bu şekilde anlatması elzemdir. En önemlisi de, artık gelen grubun sosyolojik açıdan kalıcı olduğunu bilmek ve öncelikle bu gruba geçicilik ifade etmeyen yasal ve tanımlı bir statüyü vermek gerekmektedir. Bu statüyü de, topluma haklar perspektifinden anlatmak gereklidir. Eşit statünün ardından, yerele temas eden esas otorite olarak yerel yönetimler, işin merkezinde olmalıdır” (Çakırer-Özservet, 2019: 65). Gerek yerel halkın gerekse yönetimin uyum sağlama yönünde adımlar atması daha sağlıklı bir ortam oluşmasını sağlayacaktır. Göçmenlerin yerel halk ve yönetimlerce yalnızca bir sorun alanı olarak değerlendirilmesi ve diğer taraftan gelenlerin ise uyum sağlama yönünde çekingen davranması mevcut sorunların büyüyerek devam etmesine neden olacaktır. Bunun yerine karşılıklı etkileşimle bize nasıl toplumsal fırsatlar sunuyorlar ve birlikte yaşama kültürümüzü nasıl zenginleştiriyorlar diye bakmak ve varsa onların sorunlarına çözüm önerisi geliştirmek daha kalıcı bir politika için önemlidir (Çakırer-Özservet, 2015b: 110).

Uyum iki taraflı (yani ev sahibi toplum-ev sahibi kurum/kuruluşlar ve göçmen toplum-kurum/kuruluşlar bağlamında) işleme gereken bir süreçtir ve buna ulus ötesi ağ ve bağlardaki aktörler de eklenirse, çok taraflı bir süreç söz konusudur (Çakırer-Özservet, 2019: 60). Sığınmacıların mevcut barınma hakları başta olmak üzere, istihdama katılmaları ve çocuk ve gençlerin eğitime dâhil olmaları konusunda olumlu adımların yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde ele alınması gerekmektedir.

Göçmen ve sığınmacılara bazı haklar tanınırken, yerel halkla ve varış ülkesindeki yaşamla çatışmamaları sağlanmalıdır. Bunun için de kendilerinden aynı zamanda birer kentli gibi sorumluluk almaları beklenmelidir. Sağlanacak hizmetlerde (eğitim-sağlık vb.) yaşadığı yerele geri dönüşü olacak toplumsal faydaları sağlamaları için yönlendirilmelidir. Yapılan hizmetlere mukabil, göçmenlerden gönüllü bazı işlerde görev almaları ve sorumluluk projeleri üretmeleri teşvik edilirse, göçmenler de yaşadıkları topluma katkı sunmuş olduklarından dolayı toplumsal aidiyet hissedecekler (Çakırer-Özservet, 2015a: 51) ve yerel halkla da barışık yaşayacaklardır.

Göçün veren, alan, geçiş yapılan olmak üzere her türden versiyonlarına ev sahipliği yapan bir ülke olarak, yerel halkın göçmenlere yönelik tutumlarının dışlayıcı³⁵ olması yerine, uyum odaklı ve göçmenleri hayata entegre edecek, yapıcı bir şekilde yönlendirilmesi yerel politikalarla mümkün olacaktır. Yukarıda detaylarıyla açıklandığı üzere, uyruk olarak farklı gruplar olsun ya da olmasın Türkiye'de yabancı nüfusla karşılaşmayan il ve ilçe neredeyse yoktur. Bu noktada, yerel uyum politikalarında; hem yabancılardan hem de yerel halktan öncü grupların seçilmesi ve onlarla yerel yönetimlerin işbirliği içerisinde hareket etmesi ve ortak yerel göç politikalarını oluşturması iyi bir başlangıç teşkil edebilir. Çocuk ve kadınlar öncülük rolünü rahatlıkla üstlenebilirler³⁶. Bu öncü aktörler, yereldeki yerleşimlerin getto oluşumları olmadan

³⁵ Tutumların dışlayıcı olmasının önüne geçecek en önemli adım, karşılaşma alanlarının (sosyal ve fiziksel anlamda) tesis edilmesini sağlamak olabilir. Kentsel mekânlar, bireyin ve toplumun bir arada bulunduğu, sosyal etkileşime girdiği, toplumun farklı kesimlerinden insanların bir araya geldiği buluşma alanlarıdır. Bu noktada gündelik hayatta birbiri ile karşılaşmayan grupların, medyanın etkisiyle birbirlerine karşı daha dışlayıcı oldukları çeşitli çalışmalarda da ortaya çıkarılmıştır (Çakırer-Özservet ve Leblebici, 2018: 2448).

³⁶ "Ağırlıklı kitleyi oluşturdukları için Suriyeliler özelinde bakılırsa, gelen nüfusun yarısı çocuklardan oluşmaktadır. Önemli bir oranda da genç ebeveynler vardır ve bu gruba da çocuklar üzerinden ulaşmak mümkündür. Çocukların mekanlarını çok kültürlü ve uyumu destekleyecek şekilde planlamak ve tasarlamak çözümün önemli bir basamağı olacaktır. Yani, konuya kentsel mekan açısından bakıldığında da, formel veya enformel oluşmuş çocuk mekanlarını ele almak, uyumu yönetmenin önemli bir adımı olacaktır. Ayrıca gençlerin toplumu dönüştürme ve toplumu iyiye götürme yönündeki güçleri ve enerjileri toplumsal uyumda iyi değerlendirilmelidir. Okullandırmayı sadece formel yapıdan çıkararak, yerel yönetimleri de işin mutfağına sorumlu ve bütçeli şekilde dahil ederek ele almak ve okula ulaşamayan gençlere yönelik çalışmalar yapılabilir. Suriyeli gençleri uyum politikasının içerisine dahil etmek ve aktif rol almalarını sağlamak gerekmektedir... Kentleri ayırık yaşamlardan kurtaracak bir adım, farklı grupların toplumsal hayata entegre edilmesinde genç çocukların aktör olarak yer alması olabilir. Çocukların farklı gruplarla gündelik hayatta temasının sağlanması,

şekillenmesinde olumlu rol oynayacaktır. Ayrıca genel olarak yerleşim planlamalarında, insan odaklı tasarımların artması da, göçmen ya da diğer dışlanmış grupların kentten aktif şekilde faydalanması için önemlidir ve genel ölçekte buna da odaklanılmalıdır³⁷.

Cumhuriyetten bu yana Türkiye'ye yönelen soydaş göçü, mevcut nüfusun %5'inden fazlasına tekabül etmiştir (Danış ve Parla, 2009: 132). Bugünkü orana bakıldığında ise, Suriyeliler bazında %5'e yakınken, genel yabancı nüfus bazında %6-7 arasında değişmektedir. Yani oran, siyasal arenaya taşındığı kadar büyük değildir ve göçmen nüfusun toplumsal hayatta sorunlara sebep olan değil, yerleşime ve sosyal hayata olumlu katkılar sunanlar olarak ele alınabilir. Bu oran iller bazında elbette değişkenlik gösterebilir. Oranın büyümesiyle toplumsal çatışmaların yoğunlaşması kaçınılmazdır. Bu noktada, uyum politikalarını kurgularken, her şehrin göçmen alma kapasitesinin bilimsel verilerle belirlenmesi acildir ve öncelik olmalıdır³⁸. Literatürde daha çok yabancıların kentlere yerleştirilmesine yönelik örnekler görülmektedir. Bu mevzu, kentsel yenilemenin önemli bir bileşeni olarak görülmelidir. Çünkü bu yerleştirmeye, mevcut toplumsal yapıya dair ciddi bir karar alınmaktadır. Bu nedenle merkezi düzeyde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bu mevzuyla detaylı ilgilenmeli; yerelde ise bilhassa belediyeler ve bunun yanında ilgili müdürlükler, (mevcutta olduğu gibi bihaber olmadan) göç konusunda aktif yer almalıdır. Göçmenler için yer seçim kriterleri, yerleşme düzenleri konularında uzman bir kadronun göç yoğunluğu olan her yerelde oluşturulması elzemdir. Bu ekipte; yerelden şehir plancıları, sosyologlar, mimarlar, ekonomistler gibi birden çok disiplinden uzmanlar yer almalıdır. Ekibin içerisinde göçmen toplumu temsilen birilerinin de olması, süreci olumlu etkileyecek ve sürdürülebilir kılacaktır.

Tam da bu noktada, uydu kentler uygulamasının da, ülkemize getirdiği avantaj ve dezavantajları³⁹ iyice tartışılması gerekmektedir. Sığınmacıların yerleştirildiği kent sayılarının

bu temasın ailelere doğru uzaması, uyum içerisinde bir toplum için umut verici bir gelişme olacaktır” (Çakırer-Özservet, 2019: 60, 66).

³⁷“Kentleri tasarlama zihniyetinin araba odaklılıktan insan odaklı bir hale dönmesi ise, çok önemlidir. İnsanların sokaklara çıkması, sokağı kullanması ve kullanırken diğeriyle tanışıp, kaynaşması böyle mümkün olacaktır. Bunun için, var olan mekânların herkesin kullanımına ve erişimine açılması, sürecin işleyişini büyük ölçüde kolaylaştıracaktır. Uyumun süreç olduğu fikrini canlı tutarak, çocuk mekânlarını (sokaklar ve eğitim mekânları başta olmak üzere) uyumlaştırıcı hale getirmek gerekmektedir” (Çakırer-Özservet, 2019: 66).

³⁸ Bunu her şehirde göç danışma kurulları oluşturarak yapmak mümkün olabilir. Bu kurullarda, üniversitelerden uzman kadrolar; şehir plancısı, sosyolog, çevre psikoloğu, yerel ekonomist, altyapı uzmanlığı olan kişiler ve yerel yönetimler alanında uzman kişiler yer almalıdır.

³⁹ Sığınmacıların yaşadığı sorunlardan birisi yaşanan prosedürler sıkıntısıdır. Örneğin, Leghtas ve Sullivan (2017: 7-8) tarafından yapılan çalışmada, görüşmecilerin bir kısmının başvuru takibi için BMMYK merkez ofisine gitmeleri gerektiğini ve bunun maddi bir külfet olduğunu ifade ettikleri aktarılmış ve kâğıt üzerindeki birtakım sorunların çözümü için yerel düzeyde gösterilen çabaların yetersiz kaldığından da yine Ankara'ya gitme mecburiyetinin doğduğu belirtilmiştir. Bu tip mağduriyetlerin önlenmesi için erişilebilirliğin artırılması ve sığınmacıların daha kolay yollarla işlemlerini halledebilmeleri önem arz etmektedir.

sürekli arttığı görülmektedir, ancak sığınmacıların kentle uyumu konusunda çalışmalara pek rastlanmamıştır. Bu noktada da yukarıda bahsedilen bazı yerel kolaylaştırıcılara ve uzman ekibe ihtiyaç vardır. Sığınmacıların, sahip oldukları işgücü potansiyellerine göre, uydu kentlere yönlendirilmeleri ve kontrollü şekilde istihdam edilmeleri önemlidir. Çünkü uydu kentlerdeki kalış süreleri her geçen gün artmaktadır. 10-15 yıla varan bu süreler, yerel toplumla ve yerel ekonomiyle ilişki kurmayı mecburi kılmaktadır. Bu durumları ivedilikle ele almak, sığınmacıların enformel sektörü beslemesini önleyecek ve de yaşam kaliteleri belirli bir standarda gelerek sorun değil, Türkiye'nin ekonomisine ve toplumsal yaşantısına katkı sağlamış olacaklardır. Bununla birlikte bir alternatif olarak, her ilde çeşitli meslek edindirme kursları devreye girebilir. Ekonomik yoksunluk pek çok sorunu tetiklediğinden, böyle bir yöntemle sorunlara önlem almak mümkün olabilecektir. Her halukarda, durum yereldeki mekansal stratejiyi belirleyici aktörlerle, göç yönetim süreçlerindeki uzmanlarının bir araya gelerek görüş alışverişinde bulunması gereklidir.

Bir diğer konu büyükşehirlerde özellikle enformel sektörde ve enformel ağlarda oluşan yoğunlaşmadır. Kentlerde oluşan kaçak ve düzensiz göçmenlerin oluşturduğu mekansal kümelenmeler (mekansal ayrışmaya neden olacak yoğunlaşmalar) kentsel mekanda çöküntü alanlarına neden olmaktadır. Genellikle göçmenler, kentin en yoksul ve sorunlu bölgelerine yerleşmektedir. Buradaki mevcut yoğunluğa ve çeşitliliğe eklenmiş yeni sorunlar, bölgedeki krizleri derinleştirmektedir. Barınmaya ilişkin güçlü bir sistemin tesis edilmesi ve yasal önlemler ve yasallaşmaya yönelik bazı gerekli kolaylaştırıcılarla bu sorunun önüne geçilmesi konusu ciddi ele alınmalıdır. Barınma ihtiyacının düzenli ve koordineli bir şekilde karşılanması, Türkiye'deki mekansal dağılıma da olumlu şekilde yansiyacaktır. Dünyadan çeşitli başarılı örneklerden⁴⁰ yararlanılarak, barınma sorununa cevap verecek etkin politikalar üretilebilir. Böylece göç hareketleri; coğrafi dağılım anlamında da kontrol altına alınıp, ülke geneline daha dengeli, fayda üreten ve uyumu destekleyen bir dağılım sağlanabilir. Temel gereksinimlerin karşılanmasıyla belirli bir standarda oturtulmuş yaşamlar; sosyo-mekansal uyum için başattır.

Özetle; göç, hem göçmenler hem de yerel halk için çeşitli fırsatlar ve zorluklar barındırmaktadır. Göçmenlerin entegrasyonu sürecinde, yerel halkın da yaşam kalitesinin korunması ve iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, göç politikalarının ve entegrasyon

⁴⁰ Konuyla ilgili başarılı bir kurum olarak Koçak ve Gündüz (2016: 82)'ün AB'nin göç politikalarına ilişkin çalışmalarındaki Portekiz örneğine bakılabilir; Kültürlerarası Diyalog ve Entegrasyon Yüksek Komitesi ACIDI, barınmaya ilişkin hizmetlerin koordineli yürütülmesini sağlamakta ve kaynak aktarımında bulunmaktadır.

stratejilerinin, hem göçmenlerin hem de yerel halkın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak şekillendirilmesi önemlidir. Yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ile hayata geçirilecek projeler, sosyal uyumun sağlanmasına ve olumsuz etkilerin minimize edilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, yerel halkın yaşadığı sorunların çözümüne yönelik politikaların geliştirilmesi ve uygulanması, toplumsal huzurun ve refahın artırılmasına yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin göç politikaları, hem göçmenlerin hem de yerel halkın ihtiyaçlarını dengelemeyi amaçlayan bütüncül yaklaşımlar içermelidir. Bu sayede, göçmenlerin topluma entegrasyonu sağlanırken, yerel halkın yaşam kalitesi de korunmuş olacaktır.

Kaynakça

- AFAD. (2013). *Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar, 2013 Saha Araştırması Sonuçları*. AFAD.
- AFAD. (2014). *Syrian Guests in Turkey*. AFAD.
- AFAD. (2017). *Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması*. AFAD.
- Akçadağ, E. (2012). *Yasa Dışı Göç ve Türkiye*, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Rapor No: 42. İstanbul: Bilgesam.
- Aktepe, E., Tekdere, M. ve Gürbüz, A. Ş. (2017). Toplumsal Uyum ve Bütünleşme Bağlamında Erzincan'a Yerleştirilen Ahıska Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 138-169.
- Aydın, T. (2009). Türk İdare Sisteminde Yerleşik Yabancılara Yönelik Bir İdari Örgütlenme Modeli: Göçmen Ofisleri. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Aydın, A. (2021). Ahıska Sürgünü, <https://www.ytb.gov.tr/dosyalar/ahıska-surgunu>, Erişim Tarihi: 19.11.2022.
- Bayraklı, C. (2007). Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutlarında (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Bodur, M. Z. (2010). Ege Denizden Yapılan Yasa Dışı Göç ve Göçmen Profilleri, Göçmenlerin Geleceğe Yönelik Beklentileri ve Öngörüler. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(12), 103-136.
- Castles, M. de Haas, H., Miller, M.J. (2014). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Fifth Edition, New York: Palgrave Macmillan.
- Coşkun, E ve Yılmaz, Ç. (2018). Sığınmacıların Toplumsal Uyum Sorunları ve Sosyal Hizmetlere Erişimi: Düzce Uydu Kent Örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi/Journal of Social Policy Conferences*, 75, 269-305.
- Çakırer, Y. (2012). *Ulusötesi Kentleşme Aktörleri Olarak Türk Kökenli Göçmenler, İstanbul-Zeytinburnu İlçesi Örneği*. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Çakırer- Özservet, Y. (2015a). Göçmen Çocukların Şehre Uyumu ve Eğitim Politikası. Bulut, Y. (Ed.), *Uluslararası Göç ve Mülteci Uyumu Sorununda Kamu Yönetiminin Rolü* (ss. 93-112). Kocaeli: Umuttepe Yayınları
- Çakırer-Özservet, Y. (2015b). Modern Göçebeler Olarak Göçmenler ve Şehre Uyum, *Sosyoloji Divanı (Göç Özel Sayısı)*, 3(6), 41-54.
- Çakırer-Özservet, Y. (2016). Uluslararası Göç, Yerel Yönetimler ve Toplumsal Uyum. *TBB İller ve Belediyeler Dergisi*, 1(813), 48-55.
- Çakırer-Özservet, Y. (2019). Karşılaşma ve Uyum Bağlamında Kent Mekânı ve Göçmenler. Sakız, H. ve Apak, H. (Ed.), *Türkiye'de Göçmen Kapsayıcılığı- Sorundan Fırsata Çözüm Önerileri* (ss. 47-70). Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Çakırer-Özservet, Y. ve Leblebicier A. (2018). Acısak Bir Dert Acımasak Bir Dert: Bolvadin'inin Suriyelilerle İmtihanı. Güler, M. ve Kayahan, C. (Ed.) *Bolvadin Araştırmaları 1* (ss.2424-2449). Konya: Eğitim Yayınevi, (E-ISBN: 978-605-7557-54-4).
- Çakmak, F. (2018). Zorunlu Göç Sürecinde Mekânın Kaybı ve Evin Yitimiyle Başlayan Yersiz Yurtsuzluğun Ürettiği bir Travma Olarak Kimliğin Anonimleşmesi. *Turkish Studies Social Sciences*, 13(18), 349-364.
- Cengiz, D. (2020). Antakya'daki Suriyeli Mültecilerin Mekânsal Toplanması/Ayrışması: Örüntüler, Süreçler ve Sonuçlar. (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Danış, A. D. (2004). Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye. *Birikim Dergisi*, (184-185), 216-224.
- Danış, A.D. ve Parla, A. (2009). Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek ve Devlet. *Toplum ve Bilim*, 0(114), 131-158.
- Deniz, T. (2014). Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye. *TSA*, 18(1), 175-204.
- Emniyet Genel Müdürlüğü (2012). Erişim Tarihi: 12.01.2012
<http://www.egm.gov.tr/Sayfalar/yasadisi-goc-ve-gocmen-kacakciligi.aspx>
- Erdoğan, M. M. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler*. Konrad-Adenauer-Stiftung.
- Erdoğan, M. M. ve Çorabatır, M. (2019). Suriyeli Mülteci Nüfusunun Demografik Gelişimi, Türkiye'deki Eğitim, İstihdam ve Belediye Hizmetlerine Yakın Gelecekte Olası Etkileri. *UDRA Programme Research Panel*.
- Eryurt, M. A. ve Koç, İ. (2017). Konu, Amaç, Kapsam ve Yöntem. Eryurt, M. A., Koç, İ., Adalı, T. ve Çavlin, A. (Ed.) *Uydu Kentlerde Yaşayan Sığınmacılar Sosyo-Ekonomik Profili* (ss. 17-24). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Ganiyeva, S. (2012). Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Göç Etmesi ve Türk Vatandaşlığına Alınması ile İlgili Hukuki Sorunlar. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(1), 175-199.
- Göç İdaresi Başkanlığı (t.y.). Sınır Dışı Etme. Erişim Tarihi: 12.05.2024. <https://www.goc.gov.tr/sinir-disi-etme>
- Göç İdaresi Başkanlığı (t.y.). Düzensiz Göç. Erişim Tarihi: 14.05.2024
<https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>
- Göç İdaresi Başkanlığı (t.y.). Düzensiz Göç. Erişim Tarihi: 14.05.2024 <https://www.goc.gov.tr/geri-gonderme-merkezleri-iletisim>

- Güler, H. (2020). Afganlı Göçmenlerin Göç Süreçleri ve İşçilik Deneyimleri: Uşak İli Örneği. *Çalışma ve Toplum*, 3(66), 1461-1483.
- İçduygu, A. (2004). *Türkiye'de Kaçak Göç*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- İçduygu, A. ve Aksel, D. B. (2012). *Irregular Migration in Turkey*. Ankara: International Organization for Migration in Turkey.
- Kahraman, S. Ö. ve İbrahimov, A. (2013). Kafkaslar'dan Sürgün Bir Toplumun Bitmeyen Göçü: Çanakkale'de Ahıska Türkleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 22(2), 77-90.
- Kahya, Ö. (2014a). Türkiye'de Sığınmacıların Çalışma Dinamikleri: Batı Akdeniz Örneği. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kahya, Ö. (2014b). Türkiye'de Sığınmacılık ve Uydu Kent Deneyimi. *2. Uluslararası Davraz Kongresi Bildiriler Kitabı: Küresel Sorunlar ve Çözüm Arayışları* (ss. 4081-4114). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Kahya Nizam, Ö. ve Sallan Gül, S. (2017). Türkiye'de Mültecilere Yönelik Yerleşim Politikaları ve Uydu Kentler: Güvenlik Kısılacında Yaşamlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (Göç Özel Sayısı), 1385-1410.
- Kalkan, M. (2007). Sovyetler Döneminde Kazakların Göç Hareketleri ve Anadolu'da İskân Edilişleri, *TÜBAR*, 0(21), 123-141.
- Karakaya, C. ve Karakaya, E. N. (2021). Türkiye'nin Göz Ardı Edilen Göçmenleri: Afganlar. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 7(1), 100-111.
- Kaşka, S. (2007). Yeni Uluslararası Göç Hareketleri ve Türkiye'deki Moldovalı Kadın Hizmetçiler. *Cultural Changes in the Turkic World* (ss. 71-90). Ergon-Verlag.
- Khalaf, S. ve Ilgar, R. (2017). Suriyeli Mülteciler ve Türkiye'de Mülteci Sorunu. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 40-52.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2nd ed.). Sage Publications.
- Kılıç, T. (2013). *Kentlerdeki Mülteciler*. <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/10/Kentlerdeki-Muleciler-Av.Taner-Kilic-18.09.2013.pdf>, Erişim Tarihi: 07.12.2022
- Kirişçi, K. (1999). Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketlerinin Değerlendirilmesi. Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bir Bakış (s. 121-130). İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- Koçak, O., & Gündüz, R. D. (2016). Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 66-91.
- Korkut, R. (2010). Türkiye'de Sığınmacı ve Mülteciler, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (1996), Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri. Ankara.
- Leghtas, I. ve Sullivan, D. (2017). "Tanrı'dan Başka Kimsemiz Yok": Türkiye'deki Suriyeli Olmayan Mülteciler için Kalıcı Çözümlerin Bulunamayışı. Saha Araştırması Raporu. *Refugees International*.

- Lordoğlu, K. (2007). Türkiye'deki Çalışma Hayatının Bir Parçası Olarak Yabancı Çalışanlar. *Çalışma ve Toplum*, 3(14), 11-31.
- MÜLTECİ-DER (2014). Türkiye'deki Afgan Mülteciler. <https://multeci.org.tr/2014/06/18/turkiyedeki-afgan-multeciler/>
- Nakhoul, T. E. (2004). *Uluslararası İşgücü Göçü ve Türkiye* (uzmanlık tezi). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Özerim, M. G. (2008). *Avrupa'da Uluslararası Emekli Göçü ve Yeni Bir Varış Ülkesi Olarak Türkiye: Muğla-Dalyan Örneği* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özerim, M. G. (2012). Emekli Göçleri Rotasında Türkiye: Avrupalı Emekli Göçmenlerin Türkiye'yi Tercih Etme Nedenleri ve Türkiye Algıları. *Journal of Yaşar University*, 28(7), 4766-4787.
- Özgür, E. M. (2020). Göç, İkametgâh Ayrışması ve Entegrasyon: Türk Kentleri İçin Bir Değerlendirme. *Coğrafya Dergisi*, (41), 221-240.
- Remzi, B. (2016). Eski Sovyetler Birliği Ülkelerinden Türkiye'ye Legal ve İlegal İşgücü Göçleri. 2. *Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi: Göç, Yoksulluk ve İstihdam*.
- SGDD. (2011). *Askıdaki Yaşamlar ve Algıdaki Yaşamlar Projesi Araştırma Raporu*. Ankara.
- Sönmez, M. E. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep Şehrindeki Mekânsal Dağılışı ve Geleceği. *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*.
- Südaş, İ. ve Mutluer, M. (2008). Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'nin Turizm Merkezlerine Yönelik Avrupalı Göçleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 17(1-2), 51-59.
- Südaş, İ. ve Mutluer, M. (2010). Daha İyi Bir Hayata Doğru: "Yaşam Biçimi Göçü". *Ege Coğrafya Dergisi*, 19(1), 31-47.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (t.y.). "Gayrimenkul ve Vatandaşlık Edinimi" <https://www.invest.gov.tr/tr/investmentguide/sayfalar/acquiring-property-and-citizenship.aspx>, Erişim Tarihi: 24.06.2024.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2016). *Ülkemizin Ahıska Türklerine Yönelik Tutumu Nedir?* Sorularla Dış Politika. <https://www.mfa.gov.tr/sorular.tr.mfa>, Erişim Tarih: 11.19.2022.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). Dış Göç Politikası Özel İhtisas Komisyonu Raporu. *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, Ankara.
- Topçu, D. ve Kaya, K. (2020). Türkiye'deki Ahıska Türklerinin Sosyolojik Görünümü: İnegöl İlçesi Örneği. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 60-76.
- Toprak, Z. (2009). Yabancı Emekli Yerleşiklerin Yerelde Kamusal Hayata Katılım İstekliliği ve Yerel Halkla İlişkileri (Antalya İçin bir Yaklaşım). *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 99-137.
- TÜİK (1935). *Genel Nüfus Sayımları*.
- Yakar, M. (2021). Türkiye'de Göçün Değişen Zamansal ve Mekânsal Örüntüleri. *Ege Coğrafyaları Dergisi*, 30(1), 1-30. Doi: 10.51800/ecd.848106
- Yakar, M. ve Südaş, İ. (2019). Türkiye'de Yabancı Nüfusun Yeni Coğrafyaları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 28(2), 129-164.
- Yakar, M. ve Temurçin, K. (2013). Yurtdışından Türkiye'ye Kim, Nereye Göç Ediyor? *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 5(1), 217-231.

Yılmaz, A. ve Mustafa, R. (2014). 1992 Sonrası Türkiye'ye Göçen Ahıska Türklerinin Göç, İskân Ve Uyum Sorunlarına İlişkin Bir Araştırma, Bursa Örneği. *Studies Of The Ottoman Domain*, 4(6), 1-19.

Zeyneloğlu, S. ve Sirkeci, İ. (2014). Türkiye'de Almanlar ve Almancılar. *Göç Dergisi*, 1(1), 77-108.

İnternet Kaynakları

<http://www.egm.gov.tr/Sayfalar/yasadisi-goc-ve-gocmen-kacakcilig.aspx> (12.01.2012).

<https://www.goc.gov.tr/geri-gonderme-merkezleri33>

http://madde14.org/index.php?title=Uydu_Kent

https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/95958745_goc-istatistik-raporu-nisan-2017.pdf

<https://data.unhcr.org/en/documents/details/81830>

<https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi-haziran-2019/>

<https://multeci.org.tr/2014/06/18/turkiyedeki-afgan-multeciler/>

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Kasim-2022-45683>

Kanunlar

1992 tarihli 3835 sayılı Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun

2013 tarihli 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

1950 tarihli 5683 Sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanun (Mülga)

Yazar Beyanı

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağimsız

Yazar Katkısı: Yasemin Çakırer Özservet %50, Hilal Kuruoğlu %50 katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Yasemin Çakırer Özservet 50%, Hilal Kuruoğlu 50%. contributed to the study.

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: No support was received for the study.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

İMAJ -GÖRMENİN KÜLTÜR VE POLİTİKASI-

Ayşegül DÜZGEL¹

Kitap İncelemesi

İnceleme Geliş Tarihi: 18.08.2023
İnceleme Kabul Tarihi: 20.02.2024

DOI: 10.53507/akademikdusunce.1345961

KİTAP KÜNYESİ:

Yazar: Kevin Robins
Basım Yılı ve Yeri: 1999, İstanbul
Basımevi: Ayrıntı Yayınları
Sayfa Sayısı: 271
ISBN: 975-539-251-3

Bu çalışma ile Kevin Robins'in İmaj ismiyle Türkçeye kazandırılan kitabının içerik, biçim, çevirmen ve bölümlerinden oluşan başlıklar altında kitap incelemesine dair bir içerik değerlendirilmesi yapılması amaçlanmaktadır. Çalışma içerisinde ele alınan 'İmaj' kitabı üzerine daha önce içerikteki bölümlere dair açık bilgiler sunan ve aynı zamanda konu üzerine farklı düşünürlerin (örneğin yazı içerisinde yer verilen bazı isimler; Canetti, Fischer, Virilio, Baudrillard) görüşlerine yer verilerek bağlantı kurulan bir inceleme yazısı bulunmamaktadır. Bu açıdan bu inceleme yazısı, konu üzerine farklı düşünürlerin düşünceleri ile bağlantı kurularak ele alınması açısından önemlidir. Ayrıca bu konuda literatüre yapacağı katkı değerli görülmekte ve okuyucu açısından konu üzerine daha fazla eğilme düşüncesi yaratacağı düşünülmektedir.

İmaj kitabının 1. basımına dair birtakım bilgilere yer verilmek istenirse bunlar şunlardır: Kitap içerisinde alıntı yapılan kişilerin hangi kaynaktan alıntı yapıldığına dair bilgiler dipnot olarak verilmiştir. Bölüm sonlarında ya da kitap sonunda herhangi bir kaynak listesi bulunmamaktadır. Her bölümün başlangıcında bölüme dair mesaj içeren görseller kullanılmıştır. Buna dair kitap içerisinden örnek bir görsele 1. bölüm incelemesi ele alınırken yer verilmiştir. Kitabın içerisinde sonuç ve değerlendirme bölümü bulunmamakta ancak 7. bölüme bakıldığında; kitabın hem özeti hem de sonucunu andıracak şekilde kaleme alındığı görülmektedir. Kitap 7 bölümden oluşmasına rağmen aşağıda kitabın 1, 3, 5, 6 ve 7. bölümlerine değinilmektedir. Bu bölümlere değinilmesinin sebebi, kitabın genel çerçevesini bu bölümlerin oluşturduğuna dair varılan kanaatten kaynaklanmaktadır. 2. ve 4. bölümlerde

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, aysegulduzel@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6729-8882.

kaleme alınan noktaların kitap içerisinde diğer bölümlerde de sıklıkla karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu sebeple, çalışma içerisinde tekrara düşülmemesi önemli görülmüştür.

Yazar: Kevin Robins²

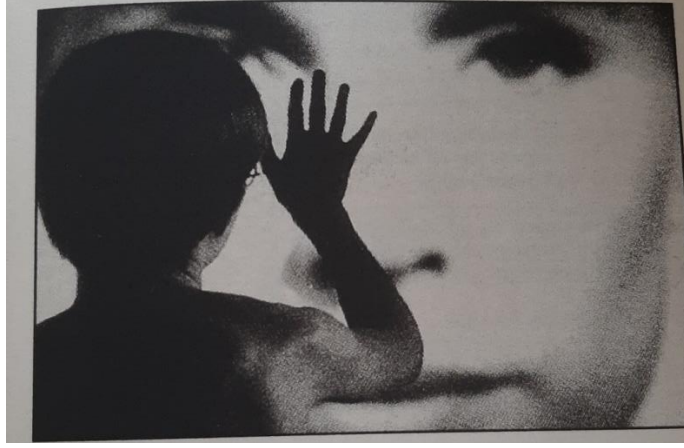
Londra Üniversitesi, Goldsmith Koleji'nde iletişim profesörüdür. İletişim konularında olan uzmanlığı sonrası bazı eserler kaleme almıştır. Nitekim kaleme aldığı bu eserler Robins'in içinde yaşadığı döneme dair izler barındırmaktadır. Aynı zamanda Robins, 1900'lü yıllarda gelişen teknoloji ile birlikte siber dünyanın bir parçası olduğunu ve dijital ağların bireysel ve toplumsal açıdan bazı değişim ve dönüşümler ortaya çıkardığını düşünerek hem çalışmanın ele aldığı 'İmaj'ı hem de aşağıdaki diğer eserleri kaleme almıştır.

- Geografia dei Media (Basherville, 1994)
- David Morley ile birlikte Spaces of Identity: Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries (1995; Kimlik Mekânları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar, Çev. Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, 1997)
- Frank Webster ile birlikte The Technical Fix: Education, Computers and Industry (1989) ve Times of Technoculture: Information, Communication and the Technological Order (1999) kitaplarının yazarıdır.

Robins'in kitaplarına bakıldığında, İmaj kitabı ile ilişkili olan noktalar olduğu görülmektedir. İmaj kitabı da kendi içerisinde, küresel medyayı, elektronik ortamların değişim ve dönüşümlere olan etkisini ve iletişim bağlamında imaj konusunu odak noktası olarak barındırmaktadır. Yazarın kitaplarının bu bağlamda ilişkili taraflarının bulunması kitabın bağlamını ve okuyucunun konuya ilişkin perspektifini genişletmesi açısından önemlidir. Bu durum aynı zamanda yazarın diğer kitaplarına dair de merak duygusu uyandırmaktadır. Aynı zamanda Robins'in 1999 yılında 'İmaj' konusunu kaleme alması ile bu konu üzerine eğilme gerekliliği konusunda literatüre öncülük yaptığını söylemek mümkündür.

² Yazarın hayatı kitabın içerisinden alıntılanmıştır.

1. Bölüm: Bilinmeyenin Teması

3

Kaynak: Robins, 1999: 29

Robins, “Kültürümüzde yeni imajların (global medyadan gözetim sistemlerine, sanal çevrelere doğru) gelişmesinde her tarafa yayılmasında söz konusu olan şey nedir?” sorusunu sorarak, devamında soruya dönük cevapları tartışmaktadır. Robins, imaj kültüründe “devrimci” bir dönüşümden geçmekte olduğumuzdan bahseder. Başlangıçta bu durumun dünyaya düzen ve uyum getirme çabası olduğunu, insanın yetkilerinin geliştirilmeye yönelik modern bir proje olarak düşünüldüğünü vurgular. Oysaki burada düzen içindeki tekno-uzay⁴ üzerinde rasyonel bir hâkimiyet ve denetim kurulması söz konusudur (s. 32). Robins her ne kadar tekno-uzay konusunda bir hâkimiyet ve denetimin söz konusu olması gerekliliğine vurgu yapmış olsa da bunun günümüz gerçekliğinde çok da mümkün olmadığını söylemek gerekir. Nitekim kitap içerisindeki diğer bölümlerde de bunun nedenine dair ipuçlarını bulmak mümkündür. Aslında Robins kendi düşüncesini, ileriki bölümlerde ele aldığı farklı noktalarla çelişir hale getirmektedir.

Robins, kültür ve korku arasındaki ilişkiyi örneklendirirken Canetti’yi örnek verir. Kültürün, korku unsurunu düzenleme ve içine almayla ilgili olduğunu söyleyen Canetti de “İnsanların kendi çevrelerinde yarattıkları bütün mesafeler bu korku tarafından dağıtılır.” der (Canetti’den akt. Robins, s. 34). Bilinmeyenin korkusu, “bilinmeyenle temas korkusu” hiç yok olmaz. Bu korkuyu anlamadan içinde bulunduğumuz koşulları anlayamayız. Modern dünyada teknolojik olarak yayılan görüntü çevremize mesafe koymanın dünyayla doğrudan bağlantı kurmanın ürkütücülüğünden kendimizi uzak tutma, kendimizi bu korkulardan tecrit etme

³ Yukarıda kitaptan alıntılanan fotoğraf bulunmaktadır. Ayrıca kitap içerisindeki 7 bölüm içerisinde de ele alınan konuları tasvir eden çeşitli fotoğraflar bulunmaktadır.

⁴ Uzayın keşfi konularında kullanılmak üzere geliştirilen teknolojiler.

biçiminde gelişti. Yeni imaj teknolojileri dünyadan daha fazla uzaklaşmayı hatta bağları kopartmayı kolaylaştırır. Ama diğer yandan vizyon giderek hayatı bizzat deneyimlemekten kopar, hatta dünyadan daha fazla uzaklaşmayı, bağları tamamen kopartmayı mümkün kılar. Söz konusu olan temel konu, dünyayla “postmodern” ilgilenme biçimimizdir; dünyadan uzak durmamıza neden olan en ilkel arzularımızı doyurmak için geliştirdiğimiz teknolojik araçlarla bu ilgi giderek zayıflamaktadır. Postman teknolojik gelişmelerin kültürün birer dönüştürücüsü olduğunu belirtir. Çünkü teknolojik yenilikler toplumun bu yeniliklere ayak uydurması konusunda itici güç olmaktadır. Postman’a göre bu durum toplumsalı tehdit etmektedir (Postman, 2016: 25). Robins’e göre ise asıl mesele gerçekliğin ürkütücü yanlarından ayrılıp uzaklaşmanın mümkün olup olmadığı değil, gerçekliği giderek görüntü alanımızın dışında kalan artık gerçek olarak göremediğimiz bir dünyayla yeniden birleşmemizin mümkün olup olmadığıdır (s. 34). Bu noktada Baudrillard farklı bir çağın gerçekliğinin yaşandığını belirtir. Bu farklı çağ ise simülasyon⁵ çağıdır. Simülasyon çağında, gerçek ya da hakikate özgü bir ilişkinin kalmadığını gösteren farklı bir uzama geçişle birlikte, tüm gönderen sistemleri tasfiye edilmiştir (Baudrillard, 2011: 15). Robins bunu sanal düzenle ilişkilendirir. Sanal düzenin çekici olmasının sebebi uzak ve kurgusal olmasıdır. Bu yeni sanal dünyada, aşkınlığa dair “kadim düşlerimizi”, “başka bir şeyler olma arzumuzu gerçekleştirebileceğimize bizi ikna etmeye çalışıyor” der Roland Fischer (Fischer’den akt. Robins, s. 37). Her iki temsili anlatımda da can alıcı nokta, “aşkın bir yer” (hiçbir yerdeki), “başka” bir yerdeki yer düşüncesi ve hatta idealidir. Modernitenin dinamiği, hem yayılması hem de ütopyacı yönleriyle her zaman şu anın ağırlığından kaçma eğilimi gösterir (s. 37).

Robins’e göre, özlenen dünya düzenlenebilen ve kontrol edilebilen bir dünyadır. Yeni vizyon teknolojileri böyle bir görsel egemenliği inşa etmek üzere sürekli olarak geliştirilip mükemmelleştirilirler. Modern planlamacılar ve mimarlar temas kenti diyebileceğimiz bir yapıyı ortadan kaldırıp onun yerine görünmez binaları ve açık bir toplum olan camdan bir kent kurmak için uğraşırlar (s. 46). İmaj teknolojilerinin gelişmesiyle dünyaya bu şekilde yönelmek daha zor ve sorunlu hale gelmektedir. İmaj alanı ile nesnelere dünyası arasında giderek artan bir mesafe vardır. Gerçekliğin cansızlaşması bu mutlak noktaya geldiği zaman yalnızca kendi yansımalarımızı görebiliriz (s. 67). Virilio tüm bu gerçekliklerin cansızlaşması halini “elektronik uyuşturmacı kapitalizm” olarak adlandırmakta ve insanların hedef olduğunu belirtmektedir (Virilio’dan akt. Robins, s. 67). Virilio’nun kullandığı “elektronik uyuşturmacı

⁵ Bir araç, bir makine, bir sistem, bir olguya özgü işleyiş biçiminin incelenme, gösterilme ya da açıklanma amacıyla bir maket ya da bir bilgisayar programı aracılığıyla yapay bir şekilde yeniden üretilmesi.

kapitalizm” kavramsallaştırması kitabın dikkat çektiği önemli noktaları özetler niteliktedir. Robins bu noktada, hem iki alternatif hem de bir soru yönelterek adeta okuyucunun da konuya ilişkin zihin fırtınası yapmasını amaçlamaktadır.

Teknolojileri dünya olaylarından uzaklaşmak, kendimizi dünyadan ayrı tutmak için kullanabilir, alternatif sanal olaylar dünyasına dalmayı tercih edebiliriz. Ama teknolojik sistemin mantığına direnme yolunu da seçebiliriz. Gerçek dünyanın düzensizliği içinde cisimleşmiş varlığımızı, bu dünyanın içinde olmak zorunda olduğumuzu anlayabiliriz. Dünya olaylarını görme ve temasa geçme biçimlerini bulmaya çalışmalıyız. En azından bir seçim yapmalıyız. Siborg seçeneği mi seçeceğiz yoksa insanlığımızı mı arayacağız? (s. 68).

Robins’in bu bölüm içerisinde olduğu gibi diğer bölümlerde de kendi düşüncelerini desteklemek amaçlı konu bağlamında farklı düşünürlerin görüşlerine yer verdiği görülmektedir. Bu durumun okuyucuyu konuya dair öne sürülen noktalarda ikna olmasını kolaylaştırdığını söyleyebiliriz. Özellikle kitabı okurken, kitabın içeriğini kuvvetlendiren temelin de buradan geldiğini görmek mümkündür.

3. Bölüm: Savaş Görüntüleri

Robins genel olarak 3. bölümde, savaş görüntülerinin ekran arkasından izleniyor olmasının insanlarda duygusal anlamda yoğun bir karşılık üretmediği üzerinde durmaktadır. Savaşa karşı duyarsızlaşma üzerinden çokça tartışmalar yapılması, bu duyarsızlaşmanın toplumsal çıktılarının neler olabileceğine dair düşünsel sorgulamalar yapılması açısından, 3.bölüm hem geçmişi hem de bugünü tartışabilmek için önem arz etmektedir. Nitekim Baudrillard’a göre televizyon ve reklam simülasyon çağına ait asıl araçlardır (Baudrillard, 2011: 12). İmaj gerçekliğinin bu araçlar aracılığıyla yayıldığı düşünüldüğünde hem Robins hem de Baudrillard’ın bu konuda hem fikir olduklarını söylemek mümkündür.

Robins’e göre, Körfez savaşı ekrandan izlenen bir savaştı. Yüksek teknoloji vuruşları batı televizyonlarında defalarca gösterildi, izlendi, yeniden izlendi. Tıpkı video savaş oyunu gibiydi. Ama ekranlarımızda seyrettiğimiz bir savaş idiyse bunun bir eksikliği vardı, savaşın gerçekliği eksikti. Çünkü imajlar uzak gerçeklikleri, soyutlaştırdı. İmajın kanıtlayıcı gücüyle savaş hakkında bir şeyler öğrendik ama bildiğimiz şey gerçekleşmemiş savaştı. Sanki bir imajın röntgencisi olup gerçekliğe sağır olmak mümkün gibiydi (s. 116).

Robins için, günümüzde imaj alanı içinde yaşamamızdan çok, bugün kültürümüzde bulunan kolektif, toplumsal bir bölünme mekanizmasının var olması önemlidir. Bu noktada Baudrillard, Robins’in düşüncesini destekler nitelikte bir görüş belirtir. Günümüzdeki temel hastalığın adını gerçeğin üretimi ve yeniden üretimi olarak değerlendirir (Baudrillard, 2011, s. 44). Nitekim bu hastalık hem bireysel hem de toplumsal olarak etkilemektedir. Robins bu konuda seyirci-benlik ve oyuncu-benlik olmak üzere iki durumun etkisinden bahseder. İmaj

ekseninde benliği kişiyi kendisi yapan ve başkalarından ayıran özellikler bütünü olarak ele almak çok da mümkün olmadığı için benlik ikiye ayrılır. Robins'e göre seyirci-benlik ahlâki olarak hiçbir yere bağlı değildir, şiddet imajları okyanusunda başıboş yüzmektedir. Oyuncu-benlik ise ahlâki olarak katlanılmaz bir şiddet gerçekliğine kapılıp gitmektedir. “Seyircinin bir yana, oyuncunun bir yana gittiği bu duruma nasıl geldik?” (s. 138) sorusunu yönelterek Robins, adeta durumun ciddiyetini okuyucunun satır aralarında bir kez daha düşünmesini sağlamaya çalışmaktadır.

5. Bölüm: İmaj Tüketimi: Sembolikten Psikotiğe

Kitap içerisindeki bu bölümde, imaj tüketimlerinin hangi kanallar aracılığıyla gerçekleştiği üzerinde durulmaktadır. Robins kitap içerisinde 5. bölüm öncesi bu konuya dair detaylı bilgilere yer vermiştir. Bu sebeple ayrı bir bölüm olarak imaj tüketimini ele alması, bölümü okurken okuyucuda yazarın tekrara düştüğü hissini oluşturmaktadır. Ancak bölüm içerisinde daha önceki bölümlerden farklı olarak ‘fantazmagorik’ ifadesi üzerinden tartışmaları sürdürdüğü görüldüğünde ise okuyucunun dikkati bölüme yoğunlaşmaktadır. Buradan hareketle, bu yazı içerisinde de ‘fantazmagorik’ ifadesinin nasıl değerlendirildiği ile ilgili bir ön bilgi verilmesi okuyucu açısından önemli görülmüştür.

Paul Virilio ve Jean Baudrillard fantazmagorik yaşantının (aldatıcı görüntüler) postmodern deneyimin temel özelliği olduğunu yazmışlardır. Gianni Vattimo günümüzde “alım satım ve imaj dünyasının kitle iletişim araçlarının fantazmagoriasının” hüküm sürdüğü ve “dünyanın imajlarının çoğalmasının ‘gerçeklik duygumuzu’ yitirmemize neden olduğunu” söylemektedir. Vattimo’ya göre “gerçekliğin yitirilmesi ve gerçeklik ilkesinin hakikaten erozyona uğraması” postmodern dünyanın belirleyici özellikleridir. Bu durum modern dünyanın şok edici, yıpratıcı gerçekliğinden kaçıp bir yerlere sığınma arzusunu yansıtmaktadır.

6. Bölüm: Vizyon Alanında Kent

Robins kentin simgesel bir gösterge olduğunu belirtir. James Donald’ın da ifade ettiği gibi “Kent, biz modern insanların yalnızca içinde yaşayıp hareket ettiği yer değil yaşayıp hareket etme biçimidir”. Bauman’a göre ise kent yaşamının koşullarından bahsedildiğinde aslında insanlığın koşullarından bahsedilmiş olmaktadır (Bauman, 2018: 94). Nitekim bu anlamda değişen dünyada kenti ele almak önemlidir. Çünkü kent, etrafımızdadır ama içimizde de yaşar. Kentler ‘uyumlu’, ‘okunaklı’ ve ‘imajlanabilir’ olduğu zaman planlanabilir. Kent şeffaf olmalıdır. Modern kent -en azından günümüzde- ideal bir kapsayıcı ortam olarak görülmektedir. Düş imajı, düşsel alanda bunun içindir. Kent insanın düş görme gereksinimine

karışmış olur. Düş alanı, ‘kişinin belirli’ deneyimlerini gerçekleştirdiği geçiş alanının içeriye yönelik intrapsişik (ruhsal) benzeri olarak tahayyül edilebilir (s. 209). Düş alanı ‘toplumsal alanda’ dışarıda bırakılacak tasfiye edilecek olanları kişisel kullanım amacıyla içine alır, der Adam Philips. Bu durumda kamusal düştən söz edebiliriz. Psişik alan, toplumsal alanın haritası içine yerleştirilmiştir. Kent, deneyimlerin gerçekleşeceği bir geçiş alanı haline gelmiştir. İyi kent, iyi düş demektir. Bugünkü kentler hakkında düşündüğümüzde parçalanmadan, bölünmeden, ayrılmadan, hayal kırıklıklarından yaratıcı gücünü kaybeden postmodern kentten söz edilmektedir.

Robins postmodernite ile birlikte kentlerin, insanların kimliklerini yansıtamaz hale geldiğinden söz eder. Kentler, yeni küresel iletişim ağlarının düğüm noktaları olan yersiz yurtsuz enformasyon ve imaj akışının hiper alanlarıdır. Metropoller artık “mekân” değillerdir; Çünkü boyutları, içinde yaşayanların algılama aygıtlarının boyutlarını aşmıştır. En geniş algılama aygıtı olan ışık, paramparça edilmiştir. Kentin boyutlarını bir anlamda görsel alan belirledi; metropolde artık bir panorama (her şeyi kapsayan bir vizyon) yoktur çünkü bedeni ufuk çizgisinin ötesine kaymaktadır. Metropol estetiğinde göz, uzaktan bütüncül denetleme aracı olma işlevini kaybetmiştir (s. 213).

7. Bölüm: İmajlar Hâlâ Bizi Çekiyor Mu?

Bu bölüm daha önce de belirttiğimiz üzere, kitabın hem bir özeti hem de bir sonuç kısmı olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar özeti ve sonucu bu kısımda okuyucu bir arada bulabilse de kitap içerisinde bir sonuç ve değerlendirme bölümü olmaması okuyucuda kitabın bir devamı var izlenimine kapılmasına yol açmaktadır. Ancak kitabın devamı Robins tarafından kaleme alınmamıştır. Buradan hareketle, kitabın içerisinde sonuç bölümü olmaması kitabın eksik kalan tarafı olarak değerlendirilebilir.

Robins’e göre, yeni enformasyon formatı; imajın gerçekçi, duygusal bağlardan uzak, “insaniliğin tortusu” dahi bulunmayan postmodernliğin çengeline takılmış rasyonalizasyon programının maskelenmiş halidir. Bizi insan yapan sadece aklın hükmedici gücü değil; tasarımların, etkilenmelerin, deneyimlerin ve arzuların sürekli denetlenmemiş ve denetlenmeyecek yaratıcı hayal gücüdür. Bu yaratıcı güçler; insanı, bir makine olmaktan kurtaran ruhun derinliklerindeki tasarlama, biçimlendirme yetisini fark edip iç hesaplaşma, mütalaa yapabilen bir yetiye sahip kılar. Bunun olabilmesi için yalnızca bireyseli değil ötekiyi tanımak ve toplumsalı fark etmek gerekir. Asıl mesele değişen modern imaj kültüründe gereğinden fazla rasyonel ve hayal gücünden yoksun bir anlayışla bakılmasıdır. Anlam ve

eylem dünyasını sadece rasyonaliteye indirgenmeyecek bir şekilde revize edebilmek dünyaya bakmayı yeniden öğrenmek, dünyayı yeniden değerlendirmek, ona bakışımız ve ona karşı tavrımızı yeniden düzenleyebilmekle mümkün olacaktır. Değişen imaj kültürünün duygusal, imgesel, ahlaki ve politik yönlerini öne çıkaracak düşünceler geliştirmeliyiz. Yeni imkânların sağlıklı değerlendirilebilmesi için imajlardan ne istediğimizi dikkatle düşünmeliyiz. İmajlar önemli olmaya devam edecek -teknolojik devrim kalıcı değildir- “çünkü imajlar içsel ve dışsal gerçeklikler arasında çok etkileyici, hatta acıklı bir aracılık yapmaktadırlar” (s. 266).

Sonuç ve Değerlendirme

Robins’in, bu eserinde “insanın ayaklarını yerden kesen ve mutlak bir iktidar duygusu yaratan” imaj teknolojileri üzerine kurulu dünyayı sorguladığı görülmektedir. Nitekim günümüz dünyasında en çok tartışılan konulardan biri olan ‘imaj’ın sadece tek bir boyutu ile ilgilenmeyip birçok noktasına kitap içerisinde yer verilmesi imaja dair daha önce sorgulama yapmayan okuyucu için önemli bir sorgulama başlatacaktır. Çünkü Robins’e göre, her şeyden önce ortada “yeni olan bir şey yoktur. Olan her şey bir önceki ve daha önceki dönemlerden gelen zevklerin, hayallerin, ümitlerin yeniden ambalajlanarak, yeni imajlarla parlatılarak toplumların ayarılmasından” ibarettir. Yani gözümüze yeni olarak görünen durumun daha eski bir arka planı söz konusudur. Bu noktada Robins’le düşünce olarak örtüşebilecek bir düşünür de Baudrillard. Nitekim Baudrillard da imaj, simülasyon ve gerçeğin yanılsaması vb. konularda adından söz ettiren bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Baudrillard’ın görüşlerine de yer vermek çalışma bağlamında önemli görülmektedir.

Baudrillard, ekranların ve görüntülerin çoğalmasıyla insanların, kendisini bir ‘yanılsamaya’ kaptırdıklarını ifade eder. Onun ‘yanılsama’ özelinde yapmış olduğu vurgu, görüntünün gerçeğin kendisi haline geldiğinden artık gerçeği imgeleyemeyecek olmasıdır (Baudrillard, 2019: 16). Gerçeğin yerini alan bir yanılsama varsa ve artık gerçek denilen şey düşünemiyorsa, bir anlamda ele avuca sığmayan -sürekli değişim halinde olan- görüntüler kendi gerçekliğini var eder. Bu da bireylerin görüntüleri açısından iz bırakmayan yaşamları karşımıza çıkarır. Gerçek olanla yanılsama olanı anlamak da bu noktada zorlaşmaktadır (Düzgel, 2021: 72). Bu zorlaşma da aslında Robins’in kitap içerisinde çeşitli sorular sorarak okuyucuyu bir anlamda kendi yaptığı eleştirileri de bir arada görmesine kolaylık sağlamış oluyor. Ancak bu kolaylık daha önce konu üzerine okuma yapmış olan okuyucular için anlaşılabilir. Bunun aksine imaj üzerine ilk okuması bu kitap olan okuyucular içinse, kitapta bir bölüm içerisinde çok fazla soru sorarak, bu sorunun cevapsız bırakılması bir noktadan sonra okuyucuda eksiklik hissettirerek kitabı noktalamasını da getirebilir. Bu tür sorulara birkaç

örnek vermek gerekirse: “Neden internetin siber alanına sığınmak istiyoruz? Ekran dünyaya bakışımızı ve onunla ilişkimizi nasıl etkiliyor? Kültürümüz imaja mı boğuluyor? İmaj, hayatımıza ne ölçüde hükmediyor? vb. sorularla Robins, imajların ve teknolojinin insanların hayatını nasıl etkilediğini geniş bir perspektiften okuyucuya sunuyor. Artık, cinselliğimizi bile sanal gerçeklik aracılığıyla yaşıyor; siber alanın sözde-hijyenik ortamında flört ediyoruz: Dokunmadan! Evden çıkmadan sanal bir cemaat yoluyla toplumsallaşarak satın alıyor, evleniyor, otomobil kullanıyoruz. Dışarı çıktığımızda ise mağazalarda, müzelerde, kafelerde, mitinglerde güvenlik kameraları, amatör kameralar ve televizyon kameraları tarafından her an izleniyoruz. Televizyonda ötekilerin yaşamlarını ve ölümlerini naklen izliyoruz. Adı: Teknolojik devrim. İmaj, “teknolojik devrim” söyleminin ve bu söylemin zeminini oluşturan sanal gerçeklik, gözetleme ve savaş teknolojileri gibi olguların eleştirel bir incelemesinin bu kitapta ele alındığını görüyoruz. Tüm bunlar bugün (postmodern zamanda) her birimizin yaşamında kaçınılmaz olarak içerisinde yer aldığı tartışmalardır. Her birinin bu kitap içerisinde tartışılması konu üzerine araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için de kolaylık sağlamaktadır. Bu açıdan imaj ile ilgili okuma yapmak isteyen araştırmacılar için kanaatimce baş kaynaklar arasında yer alması, beraberinde yeni tartışmaları da getirmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve Simülasyon* (O. Adanır, Çev). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2019). *Kusursuz Cinayet* (N. Sevil, Çev), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Akışkan Hayat* (A. E. Pilgir, Çev), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Düzgel, A. (2021). Farklı Refleksif Kapasitelere Sahip Çalışan Kadınların Beden ve Duygu Bağlamında Karşılaştırılması: Gebze Örneği Üzerinden Bir Karşılaştırma. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Postman, N. (2016). *Teknopoli* (M. E. Yılmaz, Çev), İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Robins, K. (1999). *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası* (N. Türkoğlu, Çev), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Yazar Beyanı

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Ayşegül Düzgel % 100 katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Ayşegül Düzgel contributed 100% to the study.

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

LİBERALİZM NEDEN ÇÖKTÜ?

Mücahit DİZMAN¹

Kitap İncelemesi

İnceleme Geliş Tarihi: 07.03.2024
İnceleme Kabul Tarihi: 05.05.2024

DOI: 10.53507/akademikdusunce.1424468

KİTAP KÜNYESİ:

Yazar: Patrick J. Deneen
Çeviren: İsmail Hakkı Yılmaz
Basım Yılı ve Yeri: 2022, İstanbul
Yayınevi: Vakıfbank Kültür Yayınları
Sayfa Sayısı: 256
ISBN: 978-625-7447-74-4

Amerikan vatandaşı ve Notre Dame Üniversitesi siyaset bilimi profesörü olan Patrick J. Deneen, 1964 yılında doğmuş olup uzun yıllar Amerikan liberal demokrasisi üzerine çalışmış önemli bir akademisyendir. Princeton ve Georgetown gibi üniversitelerde Amerikan siyasetinin kökenleri, demokrasi eleştirileri, mufazakarlık ve anayasal çalışmalar üzerine dersler veren yazar, Avrupa ve Amerika’da alanında en çok takip edilen yazarlar arasındadır. Deneen’in diğer kitapları şunlardır: *Conserving America? Thoughts on Present Discontents*, 2016; *Democratic Faith*, 2005; *The Odyssey of Political Theory: The Politics of Departure and Return*, 2003; *Regime Change: Toward a Postliberal Future*, 2023.

Yaşadığımız dünya düzeninin mevcut faktörlerinde liberalizmin etkisini fazlasıyla görmekteyiz. Araştırmacılara göre dünya düzeni birçok konuda sıkışmışlık sendromu yaşamaktadır (Bell, 2014). Kitabın yazıldığı dönem itibarıyla okuyucuları tarafından fazlasıyla ilgi görmesi ve tartışılması hususları dikkate alındığında siyaset teorisi bağlamında başucu eser niteliği taşıdığı söylenebilir. Bu ilgi, kitabın niteliği bakımından dönemin özelliklerini irdelemesi ve liberal demokrasinin insan yaşamında yarattığı sarsıntı sayılarının ve etkilerinin artmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Brexit kararı, Donald Trump’ın dünyayla tanışması ve Avrupa’daki sağ merkezli partilerin kazandığı seçim zaferleri de kitabın denk geldiği dönem itibarıyla ilgi seviyesini artırmaktadır.

Kitapta, çeşitli yazarların öne sürdüğü “liberalizmle birlikte insanlık tarihinin son bulacağı” savına yönelik ciddi eleştiriler ve farklı bağlamda çıkarımlar yer almaktadır. Özellikle liberalizmin bir son olmadığı ve insanlığın yaşayacağı süreçler için yeni kapıları

¹ Doktorant, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik, mucahitdizman@gmail.com, 0000-0003-4600-8078.

aralayabileceği üzerinde durulmaktadır. Kitapta yazar, Platon'un Devlet adlı eserinde benimsediği mantaliteyle hareket etmekte olup klasik siyaset mantıklarını da hesaba katarak çıkarımlarda bulunurken daha yeni modeller diyebileceğimiz Alexis de Tocqueville'nin (2022) "Amerika'da Demokrasi" eserinden de esinlenmektedir. Yazar ana tema itibarıyla liberalizmin iflas ettiğini öne sürmekte olup mevcut liberal demokrasilerin bu durumu farketmemesinin yaratabileceği tehlikeler hakkında endişelenmektedir.

Kitap yedi ana bölümden oluşmaktadır. Akademik çalışma tarzında hazırlanan kitapta giriş ve sonuç bölümleri için ayrı başlıklara yer verilmiştir. Yazar, kitabın ilk bölümlerinde ileri düzey liberal demokrasi ile yönetilen insanların fark etmediği bir konuya değinmektedir. Liberalizmin insanlığa yönelik en önemli katkısı olduğu düşünülen bireysel özgürlüğün ciddi ölçüde azalmasına sebep olan kurumların ortaya çıktığını ve bu kurumların varoluş sebeplerini liberalizmin çeşitli felsefi yönlerinden aldığı ifade etmektedir. Devamında, günümüzde popülizmin arttığına yönelik durumlardan bahsederek bunun sebebinin yine liberalizmin kendisi olduğunu öne sürmektedir. Yani liberalizmin aristokrasiyi bitirmeyi öne sürerek ortaya çıkardığı felsefeyle geldiğimiz noktada yeni bir aristokrasi yarattığını ve bu durumun bazı yerel gruplar tarafından fark edilmesiyle çeşitli çatışma temellerinin oluşabileceği hususuna dikkat çekmektedir. Son bölümlerde kontrolsüz göç sorunu, cinsiyetsizlik temelli yaklaşımlar ve teknolojinin insan özgürlüğünün geleceğine etkisine yönelik değerlendirmelere yer vermekte ve bu sorunların kaynağının liberalizmin "sonsuz özgürlük" anlayışından dolayı ortaya çıktığını öne sürmektedir.

Yazar çalışmanın temel argümanlarında, liberalizmin insanlığın uygarlık macerasında, aile, akraba, cemiyet, cemaat veya diğer toplumsalluksal gruplara uzun vadede zarar vereceği öne sürmektedir. Nitekim devletler nezdinde zamanla büyüyen meşruiyet sorunları, liberalizm destekçilerinin bile akıllarını karıştırmaya başlayarak memnuniyetsizliklerini artırmaktadır. Bu kapsamda liberalizmin en geçerli çözümü devletçi anlayışı güçlendirerek yönettiği toplumları konsolide etmektir. Bu tür bir çözüm, bireysel özgürlükleri engelleyen devlet otoritesinin artmasına ve liberal demokrasinin tabana yayılmasından kaynaklı sorunların hissedilerek ortaya çıkmasının gecikmesiyle kalıcı hasarlara yol açmaktadır. Başka bir deyişle bu durum insanlığın sahip olduğu erdemler ışığında nesiller boyu var olan normların yerini devletçi yaklaşımla ortaya konulmuş yasakların alması anlamına gelmektedir. Bu durum liberalizmin hem yönetime sahip olmasına hem de insanlığa kalıcı şekilde hasar bırakmak suretiyle başarısız olmasına sebep olacaktır. Yazar, böyle bir siyasi düzenin son dönemde birçok demokrasi için sürdürülebilir olmadığını ve zamanla daha fazla baskıcı bir duruma evrileceğini ifade

etmektedir. Bu durum mevcut liberal demokrasilere yönelik ortaya çıkabilecek kitlesel tepkileri tetikleyecek olup düzenin yeniden tesis edilmesi için liberal yönetimin yasaklarıyla yer değiştirilen norm ve erdemlerin kaybedilmesi sürecini başlatacaktır. Yani hükümetlerin yozlaşması, ekonomilerin çökmesi veya tedirgin eden yaşam tarzlarının benimsenmesi durumları toplum içerisinde çok derin düzeyde farklılıklara sahip fraksiyonları ortaya çıkaracaktır. Bununla birlikte devletin otoriter yönünün hiç görmediğimiz şekilde güçlenerek *illiberalizm* evrimine geçiş yapmasına sebep olacaktır. Yazar liberallerle bu konuyu paylaştığında durumun vahametini şiddetle reddettiklerini ve rejimin güç kapasitesinin artırılmasıyla bu sorunun bahsedildiği kadar endişe verici hale gelmeyeceğini iddia etmektedirler. Ancak bu durum apaçık itiraf niteliği taşımaktadır. Çünkü bir yandan baskıcı devlet otoritesine gidişatın olmadığı savunulurken diğer yandan devlet otoritesinin çözüm olarak görüldüğü tezat bir durum söz konusudur. Bu noktada yazarın tahmini, liberalizm savunucularının devlet otoritesine odaklanarak ortaya çıkan meşruiyet krizinin liberalizmin temel felsefelerinden kök aldığı göz ardı etmeleridir. Kitap için saha araştırması niteliğinde yapılan çalışmalarda yazar, bu durumla birçok kez karşı karşıya kalmış olup kitaptaki ifadelerinden şaşkınlığı anlaşılmaktadır.

Günümüzde yaygınlaşan şekilde popülist perspektiflerin taraftarlarının artması ve virüs gibi ülkeden ülkeye yayılması, liberalizmin bürokratik yönünün gelişmesi ve küresel sistemdeki bireysel lider ekollerinin güçlenmesiyle ilgilidir. Bu durumu bir kültürel çözülme olarak gören yazar, siyasal alışkanlıkların değiştiğini ve küresel ekonomiye yönelik bürokratik adımların eski müdahaleci ekonomi sistemlerinde olduğu gibi arttığını düşünmektedir. Ama bu durum hala hayatta olsaydı ve Henry A. Kissinger'a sorulsaydı, muhtemelen savaşın arifesinde olduğumuza yönelik çıkarımları temel alarak konuşurdu. Ancak yazarın liberalizmin devlet otoritesinin artırılmasına yönelik savlarına bakıldığında realizm merkeze alınarak yapılacak yorumlar her hâlükârda dikkate alınmalıdır.

Kitapta sorunların çözümüne yönelik dikkat çekilen noktalardan birisi, liberalizmin yarattığı çözülmenin toplumun tabanını oluşturan ve liberalizmin faydalarından en az düzeyde yararlanan kesim olan aile, cemiyet veya kurumlar benzeri yapıları bozmasıdır. Liberalizmden hoşnut olmayan elit kesimi etkilememesi sebebiyle çözülmenin durdurulması adına herhangi bir girişimde bulunulmaması bu noktada anlaşılabilir. Çünkü elit kesim hâlihazırda bireysel özgürlüklerini serbest ekonomi sayesinde elde etmiş olup tabanda yaşanan huzursuzluktan etkilenmemekte ve dikkatini çekse dâhi herhangi bir tavır almaya gerek duymamaktadır. Bunun sonucunda yozlaşmanın hızlanması ve nüfusun çoğunluğunun

liberalizmin yarattığı hasarlardan etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu durum ayrıca bir karmaşaya da sebep olmaktadır. Tabandaki nüfusun bürokrasiye yönelik hissettiği güven kaybı, mecburiyetle seçmek zorunda bırakıldığı birkaç yöneticiden birini de devlet otoritesiyle dizginleme isteğini ortaya çıkarmaktadır. Toplumun bunu denge amaçlı değil mecburiyet amaçlı yaptığı değerlendirilmektedir. Bu durum liberalizmin bazı başat konulardan dolayı insanlığın seçim kistaslarını daraltarak kontrolü elinde tutmaya çalışmasının düşünülmesine sebep olmaktadır. Özellikle gelişmiş demokrasilerde çok görüşlülüğün yerini sağ ve sol merkezli ideolojilerin almış olması buna örnek verilebilir. Amerika örneği ele alınacak olursa son dönemde merkez sağ ve sol kavramları yerine cumhuriyetçi ve demokrat kavramları ülkedeki seçmeni iki seçenek arasına hapsetmektedir. Bu durum liberalizmin insanlığı getirdiği noktayı resmetmektedir.

Liberalizm 500 yıl öncesinde ortaya çıkmış olup etkinliğini göstermeye başladığı dönem Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşudur. Kurucular bu ideolojiyi siyaset felsefesi olarak benimsemiş olup dünyanın şekilleneceği yolun bu ideoloji olduğu yönünde ciddi öngörülerde bulunmuşlardır. Bu felsefe başta insanlara bireysel özgürlükler konusunda özel bir yaşam şekli sunmasının yanı sıra hak sahibi bireyler olmalarının yolunu açmaktaydı. Ancak sonrasında bizzat özgür olmayı öğrenmemiz gerektiği yerine doğuştan özgür olduğumuz anlayışı empoze edilmiş olup bu düşünce virüs gibi topluma yayılmıştır (s. 150). Bugün ise Amerika ve dünyanın birçok yerinde insanların büyük çoğunluğu dünyanın yanlış yönde olduğunu veya iyi günlerin artık geride kaldığını düşünmektedir. Francis Fukuyama'nın Tarihin Sonu (2016) adlı tezine karşılık bu kitapta Deneen, liberalizmin iflas ettiğini ancak bunun sebebinin verdiği sözleri tutmamasından ötürü değil bilakis sergileyebileceği tüm hünerlerini ortaya koyduğu ve misyonunu tamamladığı için olduğunu iddia etmektedir. Yazarın elde ettiği kanıtlara göre sadece dar görüşlü bir ideoloji liberalizmin sürdürülemezliğini gizleyebilir (s.64). Yazar bu noktada liberalizmin yaşadığı çöküşün insanlık için olumlu yönde sonuçlar ortaya koyabilmesine karşı iyimserdir ve konu hakkında bazı önerilerde bulunmaktadır:

- Liberalizmin başarılı olduğunun kabul edilmesi ve vatandaşların içinde hissettiği eski dönem hasretinden vazgeçmesi gerekmektedir. Geriye dönüşün mümkün olmadığı gerçeğiyle sadece ileriye yönelik adımlara odaklanılmalıdır.
- İnsanlığın sahip olduğu deneyim ve uygulamalardan daha iyi bir siyaset ve toplum teorisi çıkarılabilir. Eğer böyle bir yol izlenecek olursa liberalizmin ideolojik yönünden öte kuruluş felsefesinde yer alan adalet ve insan haysiyetinin korunmasına yönelik esinlenmelere odaklanılmalıdır.

- İdeoloji çağının artık geride kalması gerektiğidir. Liberal savunucular tarihin sonunun geldiğini iddia etse de yazara göre bu durum pirus zaferinden² öte bir durum değildir. Doğrusu liberalizmin yerini alacak yeni yaşam tarzının, rastlantısal olmanın ötesinde insanlığın yoksun hissettiği aile ekonomisi ve kırsal-şehir yaşamları yeniden dizayn edilmelidir (s. 220).

Liberalizm insanlığı tek merkezli bir özgürlük, yönetim ve cinsiyet anlayışı doğrultusunda şekillendirmeye çalışmaktadır. Bu ideolojinin hedeflediği noktanın ilk başlarda böyle değerlendirilmediğini Amerikan'ın kurucularından Thomas Jefferson'un danışmanı Denise A. Spellberg (2014) tarafından kaleme alınan Thomas Jefferson's Quran adlı resmi belge ve arşiv kayıtlarına dayanan eserde görmek mümkündür. Burada liberalizm, şartlarını ve araçlarını kendi yarattı ancak bu durumu fark edebilmenin çok ötesinde durmaktadır. Bunun sebebi sorunların tabanda daha çok kendini göstermesi ve elit kesime ulaşıncaya kadar tabana kalıcı olarak yerleşmesidir. Bu bağlamda liberalizm misyonunu tamamlamıştır. Liberal savunucuların tarihin sonu tezlerinin aksine insanlık liberalizmle son bulmayacak ve çöküş sürecinde kalıcı hasarlar alacaktır.

20'nci yüzyılda başrolde yer alan komünizm, faşizm ve liberalizm üçlüsünün arasında hayatta kalabilen tek ideoloji liberalizmdir. Liberalizmin diğer ideolojilerden farkı, insanlığı yönetme ve etkileme niyetini derinliklerinde gizlemeyi başarmış olmasıdır. Bunu başarabilmesindeki önemli etken, özgürlük ve refah öğelerini iyi işlemesi olabilir. Liberalizm, eşitliği vurgulamaktadır. Ancak liberalizmin hüküm sürdüğü ülkeler arasında yer alan Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkelerinde maddi eşitsizlik gittikçe artmaktadır (Rawls, 2020). Liberalizm bir yandan kişilerin özgürlüğünü savunurken diğer yandan kamu otoritesinin güçlendirmektedir. Liberalizm burjuva-aristokراسiyi reddetmekte ancak küresel düzenin sahiplerinin yönetimini sağlamlaştırmaktadır. Günümüzde liberal anlayışın insanlığı dönüştürmeye çalıştığı durumlar şöyle ifade edilebilir:

- Birbirini hiçbir şekilde düşünmeyen (halk dilinde bencil),
- Geçmiş ve gelecek nesline yönelik sorumluluk hissetmeyen (kimliksiz),
- Bedelini ödediği takdirde herşeyi mübah gören bir tüketici topluluğu,
- Manevi duyguları yok ederek "herkesin hekese karşı savaştığı" bir topluluk ortaya çıkarmaktır.

² Romalılarla kıyasıya savaşan Yunan Kralı, savaşı kazanmış olsa da askerlerinin neredeyse hepsini kaybettiği için savaşın farklı yönlerine dikkat çekmektedir. Bu sebeple "pirus zaferi" ifadesi, kazanmanın bazı durumlarda kayıp olduğunu ifade etmektedir (Demirel ve Uluç, 2017: 65).

Sonuç olarak yazarın bakış açısından anlaşılan “liberalizm iflas etmiştir”. Bu noktaya gelmesindeki en önemli etken ise inşa edildiği dönemde ortaya atılan beklentilerin gerçekleşmiş olmasıdır. Yazarın fikirlerinden anlaşılanlara göre liberalizm, günümüzde leviathana dönüşmüştür. Yani kendi kendisini yok etme sürecine girerek teorideki halinden çıkıp mâkul beklentilerin altını oyarak insanlığı çelişkili süreçlere sürüklemektedir. Kendini ilerici olarak tanıtanlar, yalnız başlarına devasa bir kapitale hükmederken muhafazakâr kesimler günümüzde aile değerlerini korumanın endişesi içine düşmüştür. Bir diğer deyişle bugünün elitleri küçük gruplar halinde işçi sınıfına çok uzak bir şekilde yaşamakta ve kendi düşünceleri haricindeki her fikre alaycı şekilde yaklaşmaktadır. Bu esnada liberalizmin öncelediği kurumsal yapılar elitleri daha da güçlendirirken işçi sınıfının yaşam olanaklarına zarar vermeye devam etmektedir. Liberalizmin modern yapısı küresel servet birikimine sebep olmuştur. Evrilen sistem, gayri safi milli hasılayı reelde değil sadece hesaplama üzerinden kişilere dağıtmaktadır. Bu sebeple kişi başı düşen milli gelir, 10 bin dolar olarak hesaplanan bir ülkede, birçok kişi bu ücreti hiçbir durumda almadığını ifade etmektedir. Özetle, liberalizm insanlara “özgürlük” ögesi üzerinden “maddi bağımsızlık” elde edilerek mutluluğa ulaşabileceği fikrini aşlamaktadır. Ancak günümüzde insanların asıl arzuladığı şey, neredeyse ulaşılmaz hâle gelen aile değerlerine sahip olmaktır.

Kaynakça

- Bell, D. (2014). What is Liberalism?. *Political Theory*, 42(6), 682-715.
- De Tocqueville, A. (2022). *Amerika'da Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, G., & Uluç, G. (2017). Savaşa İlişkin Fotoğrafların Toplumsal Etkileri. *Marmara İletişim Dergisi*, (27), 63-79.
- Fukuyama, F. (2016). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. İstanbul: Profil Kitap.
- Rawls, J. (2020). *Political Liberalism*. In *The New Social Theory Reader* (pp. 123-128). Routledge Press.
- Spellberg, D. (2014). *Thomas Jefferson's Quran*, New York: Vintage Publishing.

Yazar Beyanı

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Mücahit Dizman %100 katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Mücahit Dizman contributed 100% to the study.

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

YAZIM İLKELERİ VE KURALLARI

Akademik Düşünce Dergisi 2020 yılında yayın hayatına başlayan ve yılda iki sayı çıkan, çifte-kör hakemlik sürecinden geçen bilimsel makalelerin yayımlandığı, açık erişimli ve ulusal bir dergidir.

Yazarın/yazarların aşağıda yer alan yazım ilke ve kurallarına dikkat etmesi gerekmektedir.

YAZIM İLKELERİ

Derginin yayım dili Türkçe ve İngilizcedir.

Akademik Düşünce Dergisi'nde yayımlanması için siyaset bilimi, işletme, maliye, iktisat, kamu yönetimi, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, uluslararası ilişkiler, tarih, sosyoloji alanlarında özgün makale ve kitap incelemeleri kabul edilmektedir.

Akademik Düşünce Dergisi yayım sürecinde; yazarlar, hakemler ve editörlerden Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'nde belirtilen hususları öncelikle dikkate almaktadır.

Dergide yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazara aittir.

Çalışmaların yayım kararı editörlere aittir. Hakem değerlendirmeleri sonucunda kabul edilen çalışmaların yayımlanma zorunluğu bulunmamaktadır.

Editörler dergi sayıları arasındaki uyumu sağlamak için kabul edilen çalışmalarını bir sonraki sayıya bırakma hakkına sahiptir.

Dergiye gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.

Dergiye gelen yazıların yazım kurallarına uygun olması gerekmektedir. Yazım kurallarına uygun olmayan yazılar editörlerce hakem değerlendirme süreci başlatılmadan reddedilecektir. Yazarlara telif ücreti ödenmemektedir.

Yazı önerileri, kör hakem değerlendirme sistemine göre değerlendirmeye alınacaktır. Asgari iki hakem incelemesi sonucunda yazının yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verecektir.

Kitap incelemeleri, analitik bir yaklaşımla kitabın temel tezini çözümleyerek ele alan bir yapıya sahip olmalıdır. Kitabın bölümlerinin tanıtılması, yazar ve yayınevi hakkında kısa bilgilerin verilmesi, incelenen kitabın yazarın diğer yayınları arasındaki yerinin belirlenmesi ve

kitabın alanyazına olan katkısının ne olduğunun açıklanması iyi bir kitap incelemesinin temel özellikleridir. Gönderilecek incelemelerde bu hususlar göz önüne alınmalıdır.

YAZIM KURALLARI

Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

Yayımlanmak üzere gönderilen çalışmaların özet ve kaynakça kısımları da dâhil olmak üzere sözcük sınırı bulunmaktadır. Bu sınır kitap incelemeleri için 1000-3000 kelime, makaleler için ise 4.000- 15.000 arasında olmalıdır.

Makale başlığı 15 kelimeyi geçmeyecek şekilde kısa ve öz olmalıdır.

Türkçe başlık, 14 Punto, tamamı büyük harf, Times New Roman yazı karakteri, ortalı bir şekilde yazılmalıdır. İngilizce başlık, 10 Punto ile sadece baş harfleri büyük, Times New Roman yazı karakteri, ortalı, parantez içinde yazılmalıdır.

Yazar adı, makale başlığının altında ortalı 10 punto Times New Roman yazı karakteri ile belirtmeli; unvanı, görev yeri, elektronik posta adresi ve ORCID numarası dipnotta 10 punto ile yazılmalıdır. Ayrıca bu bölümün altında yer alan beyanlar kısmı yazarlar tarafından doldurulmalıdır.

Makalelerde Türkçe ve İngilizce özet bölümleri en az 150 en çok 250 kelime arasında olmalıdır. Türkçe ÖZET ve İngilizce ABSTRACT bölümünde en az 3 en çok 5 anahtar kelimeye yer verilmelidir. Times New Roman yazı karakteri ve 11 punto ile tek satır aralığı yazılmalıdır. Özet, araştırmanın amacını, yöntemini, önemli sonuçlarını kapsayacak biçimde yazılmalıdır.

Makaleler, A4 boyutunda, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile 12 punto, 1,5 satır aralığıyla ve önce 6nk sonra 6nk satır aralığı bırakılarak yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 2,5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Tüm çalışma boyunca Times New Roman yazı karakteri kullanılmalıdır.

Metin içinde üç veya daha az satırdan oluşan kısa ve doğrudan alıntılar “tırnak işareti içinde” (italik değil) verilmelidir. Üç satırı geçen (blok) doğrudan alıntılar, metnin bir alt satırına geçilerek tek satır Aralığında, 10 punto ile 1 cm genişliğinde soldan ve sağdan girintili, tırnak işareti içine alınmadan (italik değil) yazılmalıdır.

Giriş, sonuç, kaynakça ve ek kısımlarına numara verilmemelidir. Ana ve alt bölüm başlıkları baş harfleri büyük şekilde 12 punto kalın ve normal şekilde yazılmalıdır.

Kaynakça 11 punto, 1,15 satır aralığıyla Time New Roman ve soyad alfabetik sırasına göre listelenmelidir.

Giriş ve sonuç bölümleri dışında birincil düzey başlıklar (1, 2, 3,...) ikincil düzey başlıklar (1.1., 1.2, 1.3.), üçüncül düzey başlıklar (1.1.1., 1.1.2, 1.1.3) biçiminde gösterilmelidir.

ATIF VE KAYNAK GÖSTERME KURALLARI

- Metin içinde tek yazarlı bir çalışmada genel bir atıf varsa ve metnin bütününe referans veriliyorsa: (Akman, 2010).
- Metin içinde tek yazarlı bir çalışmanın belirli bir sayfasından ya da kısmından alıntı yapılıyorsa: (Akman, 2019: 2).
- Metin içinde iki yazarlı çalışmaya atıf yapılıyorsa: (Tekke ve Akpınar, 2010).
- Metin içinde yazar sayısı üç ve daha fazla olan çalışmalara atıf yapılıyorsa: (Sezgin vd., 2016).
- Bir yazarın aynı yılda basılan eserleri (Öz, 2011a) ve (Öz, 2011b) şeklinde gösterilmelidir.
- Birden fazla yazara atıfta bulunulurken, göndermeler aynı parantez içerisinde yer almalıdır. Sırasıyla ilk yazarın soyadına göre alfabetik olarak ve noktalı virgül ile ayrılmalıdır: (Akpınar, 2010; Özel Özcan, 2016)

TEK YAZARLI KİTAP

Metin içinde: (Akman, 2010: 50).

Kaynakçada: Akman, K. (2010). *Türkiye’de Belediyeler ve Sığınmacılar Politikadan Uygulamaya Samsun Örneği*. Ankara: Astana Yayınları.

İKİ YAZARLI KİTAP

Metin içinde: (Çakırer ve Küçük, 2019: 20).

Kaynakçada: Çakırer, Y. Ö. ve Küçük, H. (2019). *Mahalle Odaklı Katılım*. Ankara: Astana Yayınları.

ÜÇ VE DAHA FAZLA YAZARLI

Metin içinde: (Tortop vd., 2016: 74).

Kaynakçada: Tortop, N., Aykaç, B., Yayman, H. ve Özer, M. A. (2006). *Mahalli İdareler*. Ankara: Nobel Yayınları.

ÇEVİRİ KİTAP

Metin içinde: (Jardins, 2006: 30).

Kaynakçada: Jardins, J. R. D. (2006). *Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş* (R. Keleş, Çev), Ankara: İmge Kitabevi.

KİTAP İÇİ BÖLÜM

Metin içinde: (Bahçeci Başarmak ve Akpınar, 2020: 307).

Kaynakçada: Bahçeci Başarmak, H. I. ve Akpınar, İ. E. (2020). Birleşik Krallık'ta Gençlik Politikası (ss. 307-331). Y. Ç. Özservet ve H. K. Bayraktar (Ed.). *Dünyadan Farklı Ülke Örnekleriyle Gençlik Politikaları* Ankara: Astana Yayınları.

DERGİ MAKALESİ

Metin içinde: (Özel, 2014: 99).

Kaynakçada: Özel, M. S. (2014). Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 99-122.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Metin içinde: (TBMM, 2021).

Kaynakçada: TBMM (2021). Kanu Teklifleri, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_sd.sorgu_baslangic, Erişim Tarihi: 16.05.2021.

TEZLER

Makale içinde: (Yetkin, 2017: 55).

Kaynakçada: Yetkin, O. (2017).6360 Sayılı Yasa İle Büyükşehir Olan Muğla İlinde Yerel Kamu Hizmetlerinde Yaşanan Dönüşümün Marmaris İlçesi Özelinde İncelenmesi. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

NOT: Derginin yazım kuralları içinde yer almayan hususlarda APA (American Psychological Association) 6. baskıda belirtilen yöntemler kullanılmalıdır.